

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ/TEMMUZ 1983

150 TL

ERDEN ARBULUT
DAKİSİ'DE

YİNE SU İSTANBUL FESTİVALİ NE KADAR OKUMALI...

MÜZİĞE
BOYUTLU
BAKABİLMEK

SÖYLEV'DEKİ
GAZETECİLER

TÜSTAV

Çağdaş Yayınları

MEVCUT YAYINLARIMIZ

DENEME DİZİSİ

Prof. Özdemir Nutku
Prof. Akşit Göktürk
Şevket Süreyya Aydemir
Prof. Macit Gökberk
Nadir Nadi
Hıfzı Veli Veli de oğlu
İlhan Selçuk
Prof. Nusret Hızır
Mehmet Kemal
Oktay Akbal
Nadir Nadi
Samim Kocagöz

TARİH – ANI – GEZİ – OLAY DİZİSİ

Hıfzı Topuz
Hıfzı V. Velide de oğlu
Hıfzı V. Velide de oğlu
Hıfzı V. Velide de oğlu
Azra Erhat
Melih Cevdet Anday
Kemal Üstün
Oktay Akbal
Nadir Nadi
Meral Tolluoğlu
Sadi Borak
Nadir Nadi
Ebubekir Hazım Tepeyran
Erol Ulubelen
Cemal Madanoğlu
Talip Apaydın

Konuklar Geçiyor
Ailenin Cilesi Bosanma
Söylev (12. bası)
Söylev Belgeler
Mektuplarıyla Halikarnas Balıkçısı (2. bası)
Anadolu'da ve Sosyalist Ülkelerde
Menemen Olayı ve Kubilay (3. bası)
Geçmişin Kuşları
Perde Aralığından (3. bası)
Babam Nurullah Ataç
Öyküleriyle Atatürk'ün Özel Mektupları
Olur Şey Değil (2. bası)
Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anıları
İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye
Anılar I. Bölüm
Köy Enstitüsü Yılları

BAĞIMSIZ DİZİ

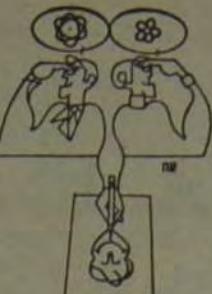
Philippe Soupoult
Kemal Ozer
Atena Deponte
Mümtaz Zeytinoglu
Benjamin Farrington

Sarlo
Sanatçılarla Konuşmalar
Yaşayan Kosta
Ulusal Sanayi
Darwin Gerceği

EDERİ

100,-
200,-
400,-
300,-
200,-
150,-
125,-
150,-
150,-
100,-
250,-
150,-
200,-
350,-
400,-
275,-

50,-
50,-
50,-
100,-
200,-

Okuma sorunu

İstanbul her yıl yaz aylarında izlenmesi gereken bir sanat faaliyetine tanık oluyor: Ülkemizin şu anda en önemli toplu sanat etkinliği diyebileceğimiz İstanbul Festivali, ticari sinemalarda görme olağanlığını çok güç bulduğumuz filmlerden oluşan "Sine ma Günleri" ile bu yıl daha da zenginleşti. Festivale eleştirel bir yaklaşım getiren arkadaşımız Ali Taygun'un yazısı, Festivali sergilemekten, tanıtmaktan öteye gitmeyeen yazıların dergi ve gazetelerde yayınlandığı şu sırada, sanız ilgiyle karşılaşacaktır. Uygur Kocabasoğlu, cumhuriyetin ilk döneminden günümüze kitap basımında ve okunmasındaki endişe verici düşüşle birlikte, basılan kitapların türleri üzerindeki incelemesi ile de "kültürel ahvalimiz"deki yerinde saymayı, daha doğrusu gerilememeyi sergilememeyi sürdürüyor. Türkiye'de gazete, dergi ve kitap okuru sayısında gözlenen duraklama ve hatta gerileme vahim boyulları işaretlemektedir. Bu konunun, toplumsal ve kültürel yaşamımızın yakıcı bir gündem maddesini oluşturduğunu vurgulayarak, herdeki sayılarımızda da konu üzerindeki duyarlılığı sürdürmemizi belirtmek istiyoruz. Müzik tartışmaları üzerine geçen sayımızda yer verdigimiz tartışmalar yanlı uyandırırken, Cem İdiz'in bu sayımızdaki yorumu ile birlikte, bu alandaki yayınlarımızın da surecini duyurmak istiyoruz. Ayrıca Tevfik Çavdar'in ve Safa Tekeli'nin incelemelerinin ve bütün olarak bu sayımızın da ilgiyle okunacak özellikler taşıdığını kanıtlıyoruz.

Türkiye'nin toplumsal, kültürel deney ve birikimlerine olan inancımız bir kez daha yineleyerek, sevgi ve dostlukla...

NE KADAR OKUMALI...

4 Uygur
KOCABAŞOĞLU

Çarpıcı bir belge:
"24 OCAK... BİR DÖNEMİN
PERDE ARKASI"

7 Emin ÇOLAŞAN

YİNE ŞU İSTANBUL
FESTİVALİ

8 Ali TAYGUN

Söylev'deki gazeteciler: 1
SAIT MOLLA

12 Safa TEKELİ

"HAKİMİYETİ MILLİYE" VE
"ULUS"TA DEMOKRASI
YAKLAŞIMI

15 Tevfik ÇAVDAR

Siyasi partilerin programlarında
ekonomi (1) "SAHNE-İ
SİYASET"İN SAĞINDA
"TEŞEBBÜS-İ ŞAHSI"

22 Tunç TAYANÇ

KAZANMANIN SEMBOLÜ:
ANNA SEGHERS

24 Sargut ŞÖLCÜN

MÜZİGE BOYUTLU
BAKABİLMEK

26 Cem İDİZ

Bir "Kurtarıcı"nın 200. doğum
yılı BOLİVAR

30 Raşit KERİM

YARATICILIK KURAMI
ÜZERİNE BAZI NOTLAR

33 Gencay ŞAYLAN

TÜRK TOPLUMUNDAN TAKLIT

36 Nabi DINÇER

BİLGİSAYARLARLA
DİLLERARASI ÇEVİRİ

38 Zeki SAGAY

ÖMER FARUK TOPRAK'IN
YAŞAMI VE DÜŞÜNCELERİ

42 Kemal SÜLKÜR

SPOR VE DAĞCILIK

46 Sönmez TARGAN

MÜZİK
KİTAPLAR

49 Cem İDİZ

SATRANÇ
KARIKATÜR

50 Özdemir İNCE

Vecihi TİMÜROĞLU

Emrehan HALICI

Nezih DANYAL

Mustafa OKAN

Hatay

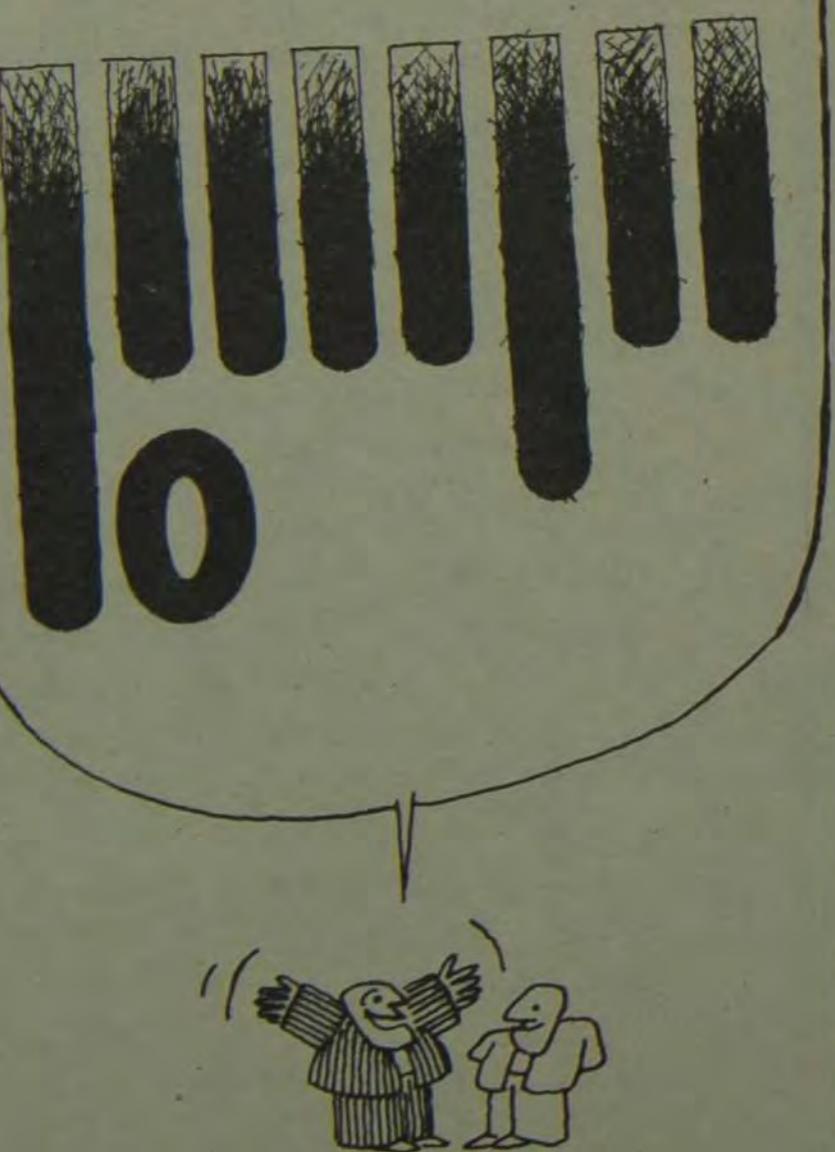
DUMLU PINAR

Sahibi: Ali Naci ÖNER • Genel Yayın Yönetmeni: Varlık ÖZMENEK • Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Cemil TURAN • İzmir Temsilcisi: Taner ÜNLÜ - Tel: 14 86 08 • İsveç Temsilcisi: Gürhan UÇKAN, Box 38045, 100 64 Stockholm • Grafik Düzen: Canan SUNER • Kapak Düzeni: Mustafa OKAN • Yazişme Adresi: Emek İşhani (GökdeLEN) Kat. 10, No. 1003, Yenişehir - Ankara • Posta Çekti No: 12526 1 • İlan Koşulları: Arka kapak 50.000, arka ve ön kapak içi 40.000 TL (Üç renk); İç sayfalar: Tam 22.500, yarılm 12.000, çeyrek 6.000 TL • Abone: Yıllık 1.000, altı aylık 700 TL; Yurtdışı yıllık 40 DM • Dizgi: Sükran DERİS • Film: Renk Büro • Baskı: Mas Matbaacılık • Kapak baskı: Pelin Ofset • Dağıtım: Örnek Dağıtım • Kapak resmi: Orhan TAYLAN

NE KADAR OKUMALI

1939 yılında Türkiye'nin nüfusu 17 milyon kadardı, okur yazarların oranı yüzde 22 dolaylarındaydı, DİE verilerine göre, "resmi kuruluş yayınları da dahil" yayınlanan kitap sayısı 2003'tü. 1980 yılında ülke nüfusu 45 milyonu, okur yazarlık oranı yüzde 70'i aşmıştı ve DİE istatistiklerine göre, 1980 yılında yayınlanan kitap sayısı 4318'di.

Karikatür : Hatay DÜMLUPINAR

"Hem okumak bilmez,
hem başvezir olmak ister."

Türk Atasözü

BÜTÜN dünya için olduğu gibi ülkemiz için de önemli bir yılı 1939 yılı. Bu yılın Türkiye açısından önemi yalnızca Hitler çığlığını izlemek ve yaşamaktan kaynaklanıyordu. 1939 yılı, Türkiye için, "büyük harf inkabı"nın onuncu yıldönümünü "idrak" etmek açısından da önemlidir. Bu yıldönümü, 1939 Mayıs'ında, Ankara'da iki olayla değerlendiriliyordu. İlk olay, 1-5 Mayıs tarihlerinde İsmet Paşa Kız Enstitüsü salonlarında toplanan "Birinci Türk Neşriyat Kongresi"ydi.¹

Ikinci önemli olay, Ankara Sergisi'nde açılan "On Yıllık Neşriyat Sergisi"ydi. Sözkonusu "neşriyat sergisi", günümüzün anlatımıyla, cumhuriyet Türkiye'sinin ilk "kitap fuarı"ydı. Demek ki, geçen yıl İstanbul Marmara Etap Oteli'nin salonlarında "ilk" açılan, bu yıl da Ankara'da Türkiye Odalar Birliği salonlarında ve İzmir'de yinelenen kitap fuarları, bu alandaki "ilk" girişimler olmuyordu. Hal böyle olunca, 1939 yılındaki Ankara (gerçek) Birinci Kitap Fuarı ile, 1-10 Nisan 1983'te gezilen Ankara (sözde) Birinci Kitap Fuarını irdelemek ve karşılaştırmak ilginç olabilirdi. İşte yazının amacı da bū uğraşla sınırlı.

"Sormaz ki bilsin
Sorsa bilirdi.
Bilmez ki sorsun
Bilse sorardı."

1919 NEŞRIYAT SERGİSİ

Ankara Sergisi'nde açılan 1939 "neşriyat sergisi"ne toplam 26 yayın evi ya da kitabevi katılmıştı. Bunlardan yalnızca ikisi (Maarif Vekilliği ve İstanbul Üniversitesi) resmi kuruluşlardı. Sergilenen yayın sayısı toplam 2604'tü. Bu sayı 1939 yılında, resmi kuruluş yayınları da dahil, yayınlanan kitap sayısından yüzde 25 kadar daha fazlaydı. Sergiye katılan yayın ya da kitabevlerinin sergiledikleri yayınların ortalaması 100 kadardı. Bu ortalamanın altında kalan kuruluşlar sun-

lardı: İstanbul Üniversitesi (86), Aksar Matbaası (33), Asar İslamiye Kütüphanesi (20), Cihan Kitabevi (48), Cumhuriyet Kütüphanesi (13), Cumhuriyet Matbaası (21), Çığır Kitabevi (31), Etiman Kitabevi (9), Hilmi Kitabevi (68), Tanevi Cep Kitapları (36), Türkiye Matbaası (35), Ulkü Basımevi (24), Üniversite Kitabevi (31), Yedigün Neşriyat (7), Zaman Kitabevi (8) ve Maarif Kitabevi (11).

Öte yandan ortalamanın üzerine çıktıken yayın kuruluşları, Maarif Vekilliği Yayınları (192), Muallim Ahmet Halit Kitabevi (294), İkbal Kitabevi (120), İnkılâp Kitabevi (114), Kanaat Kitabevi (613), Remzi Kitabevi (113), Resimli Ay Matbaası (112), Semih Lütfi Kitabevi (206), Tefeyüz Kütüphanesi (257) ve Vakit Kitabevi (102) idi. Sergiye katılan bu kuruluşlardan yalnızca 10 tanesinin yayın listeleri, farklı konular içeren, yerli ve yabancı yazarların yapıtlarını kapsayan, günümüzle karşılaşıldığında "zengin" sayılabilen bir çeşitlilik ortaya koyuyordu.

1939 Neşriyat Sergisi'nde yer alan kitapların konulara göre dağılımı şöyledi:

Kitap Sayısı	Toplama Oranı (yüzde)
000 Genel Korular	19
100 Felsefe	57
200 Din	34
300 Toplumsal Bilimler	460
400 Dilbilim	104
500 Kuramsal Bilimler	63
600 Uygulamalı Bilimler	134
700 Güzel Sanatlar - Eğlence	63
800 Edebiyat	954
900 Tarih - Coğrafya ..	313
XXX Çocuk Kitapları	403

Kaynak: TC Maarif Vekilliği, On Yıllık Neşriyat Sergisi Kitap Führisti, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, Mayıs 1939. Değerlendirme tarafımızdan yapıldı.

Bu tablonun ortaya koyduğu yalnız gerçek, 1939 Sergisinde yer alan kitapların, yayın hayatınızın nicelek ve niteliksel özelliklerini açıklıkla yansıtması ve bu görüntünün günümüzde de pek fazla değişmemiş olmasıdır. Sözkonusu görüntünün en belirgin özelliği, felsefe, kuramsal ve uygulamalı bilimler alanındaki yayın faaliyetimin cılızlığıdır. Örneğin, estetik, metafizik, psikoloji, mantık vb. disiplinleri içeren felsefe grubuna giren yayınların oranı, DİE istatistiklerine göre, 1939 yılında yüzde 3.5 dolaylarında iken, bu oran 1980'de yüzde 7.5 olmuştur. Matematik, astronomi, fizik, kimya vb. kuramsal bilim dallarındaki yayınların toplam içindeki oranı, 1939 kitap fuarına katılan yayınlar

ı içinde yüzde 2.4, 1939 yılının tüm yayınları içinde yüzde 8.8, 1980 yılında ise yüzde 6 olmuştur. Aynı şekilde, 1939 sergisinde yer alan yayınların yüzde 5.1'i uygulamalı bilimlere ilişkinde, 1939 yılında toplam yayınların yüzde 16'sı, 1980 yılında ise yüzde 11'i tip, mühendislik, tanım, ev ekonomisi vb. konuları kapsayan uygulamalı bilimlere ilişkindi. Kuramal ve uygulamalı bilimlerde olumlu gelişme bir yana, 1939 yılına oranla önemli gerilemeler gözleniyor.

ANKARA "BİRİNCİ" KITAP FUARI - 1983

"Dagitım sorunu, kitap maliyetlerinin çok yüksek olması dolayısıyla Türkiye yayncılık yapılacak ülke değil. Kağıdı kağıt olarak satmak çok daha kârlı bir iş Türkiye'de. Biz, kağıdı kirletip, zor satılır hale getiriyoruz."

1983 Ankara Kitap Fuarı'na katılan Can Yayınları'nın yönetici Erdal Öz söylüyor bunları. Doğru söyle ne denir...

1939 yılında Türkiye'nin nüfusu 17 milyon kadardı, okur yazarların

ci, ya da yabancıların Türkiye temsilcilikleri. Böylece 1939 yılına göre ilk büyük yenilik çıktı: "Artık, yerlilerin yanı sıra, yabancı yayın kuruluşları da Türk okurunun hizmetindedir!"

1939 ve 1983 Ankara kitap fuarlarının tam sağlığı bir konferansını yapmak olanaksız. Çünkü, sözkonusu 34 yerli kuruluştan sadece 18'inin -bastırıp dağıttıdan bosphoruslere göre- yayınlarının dökümünü tam olarak bilebiliyoruz. Bu 18 yayın kuruluşunun sergilediği yayın toplamı 4468'dir. Ankara ve İzmir kitap fuarlarında da, tür olarak, beş bin dolaylarında kitap sergilendiğini, yetkililerin ifadelerinden öğreniyoruz.

Ankara Fuarı '83'e katılan tüm yerli kuruluşların sayısını ve sergilenen kitap miktarını dikkate alırsak, kuruluş başına ortalama 150 yayın düşüyor. Demek ki, 1939'a göre yüzde 50 dolaylarında bir artış olmuş. Öte yandan yayın listelerini kesin olarak bildiğimiz 18 kuruluşun 1983 yılında Odalar Birliği salonlarında sergilediği yayın sayısının ortalaması ise 248. Yaklaşık 250'lik yayın barajını aşmış olanlar şunlar: Varlık Yayınları (274), Bilgi Yayınevi (284), E Yayınları (263), Yeni Asya Yayınları (299), Remzi Kitabevi Yayınları (359), Türk Tarih Kurumu Yayınları (462), Türk Dil Kurumu Yayınları (495)², İnkılâp ve Aka Kitabevi Yayınları (1100). Öteki yayınevlerinin ünitleri ise 30 ile 200 arasında değişiyor.

Ankara Fuarına katılan 34 yerli kuruluştan 21'inin "cemazi-yel-evvelini" biliyoruz. Bnlardan yaş 40'ın aşanlarının sayısı yalnızca 5 tane. 1939 Neşriyat Sergisi'ne katıldı, 1983 Ankara Fuarı'nda "ibsat-i vücut" edebilen yayınevlerinin sayısı ise yalnızca iki: 1929'da kurulan Remzi Kitabevi ve 1961 yılında Aka Kitabevi ile birleşen İnkılâp Kitabevi. Yaşı 40'in üzerinde olan öteki yayınevleri şunlar: Varlık Yayınları (1933), Türk Tarih Kurumu Yayınları (1931), Türk Dil Kurumu Yayınları (1932), Kitab-ı Mukaddes Yayınları (1827). 1960 sonrası doğumlara gelince: Altın Kitaplar Yayınevi (1961), Tekin Yayınevi (1962), Cem Yayınevi (1964), Bilgi Yayınevi (1965). 1970'li yıllarda doğanların sayısı da bir o kadar. Görünen o ki, yayınevlerimizin pek çoğunun "ağzı henüz süt kokuyor."

"Yigidi öldür ama, hakkını ver."

Ankara Kitap Fuarına katılan en

YİNEŞU İSTANBUL FESTİVALİ

Ali TAYGUN

ISTANBUL Festivallerinden onbirincisi de bu yazayı okuduğunuz günlerde yanılanmış olacak. Ve o mahut karşı çıkışlar yinelenirken, ne iddiyi belli kesimde bol bol izleyecek yapıtları, seçkinliklerinin tadım çıkaracaklar.*

'HALKTAN KOPUK' / 'SEÇKİN-İŞİ' SANAT

İstanbul Festivali genellikle 'halktan kopuklu'kla, 'seçkin-iş'i' olmakla suçlanmıştır. Biz bu suçlamaları haksız bulduk, buluyoruz. Çünkü bu festivalin halkla ilişkisini eleştirenen, 'halk-tipi-sanat' / 'seçkinler-ince-sanat' kutupları arasına sıkışmanın tartışmayı kıstırıldığı kanısını taşıyoruz.

'Halk-tipi-sanat', aynı halk plajları, ucuz halk matineleri gibi fakir fukaraya verilen sadaka kabilinden, onun yokluğu devamından başka bir gayeye hizmet etmeyen bir yozluktur. Ancak, bu saptama sanatta seçkin bir tutumun gereklisi olamaz. Seçkin sanat, küçük bir aydınlar çevresi dışında ses getirmeyen ve sanatının etkisizliğinin devamından başka bir gayeye hizmet etmeyen diğer bir yozluktur çünkü!

(*) Dört yıl kadar önce, bu zamanlarda festivalden kimlerin yararlandığını, festivalin kendisi ile onu izleyen, izleyebilenin karıştırılmaması gerektiğini, bu konudaki düşüncelerimizi uzun uzun yazmıştık. Bunları yinelemek istemedik, bkz: İstanbul Festivalini Ne Yapmalı? Ali Taygun, Sanat Emeği 18, 1979.

Ne ki bu iki kutbun dışında, öteinde gerçek sanatın koskoca bir alanı vardır. Ve doğrusu, mümkün olan en geniş kitlenin bu alanda varolmasını sağlamak; halkın, insanların engin kültür mirasından payına düşenden yararlanma olanaklarını ortaya koymaktır. Bu alanı büyük sanat yapıtları oluşturur. Bunlar kimsenin özel mülkü değildir. İnsanlık için üretilmişlerdir. Bunlardan tat almak belki günümüz koşullarında bir seçkinlik görüntüsü olarak algılanabilir ama bu anlamıyla seçkinlik herkesin hakkıdır. Beethoven'in müziğini "gavurun cenaze marşı" olarak niteleyip arabeskin bataklığında inildemek, aynen fasulyayı milli aş belleyip bonfileye burun kıvırmak gibi düpedüz bönlükür. Hele böyle bönlükleri 'halkçılık' olarak sunmak, halk düşmanlığından başka hiçbir şey olamaz!

İSTANBUL FESTİVALİ VE SEÇKİNLER

İstanbul Festivaline bugün seçkinler sahip çıkmaktadır. Festival sırasında Atatürk Kültür Merkezi'nin fuayesinde bir on dakika dolanmak bunu apaçık ortaya koyar. Üstelik hiç de sanıldığı gibi boş geçmeyen, önemli gösterileri tıklım tıklım dolan festivalde bilet bulabilmek için de bu kesim neredeyse birbirini yer. Zaten bu yd uygulamaya konulan 'rezervasyon' yöntemine de bu nedenle gerek duyulmuştur.

Biletler, festival programından anlaşıldığına göre 6 Haziran tarihinde satışa çıkarılmıştır. Ancak 23 Mayıs'tan itibaren telefonla rezervasyon kabul edilebilmekteydi. Bu-

nun sonucu olarak, sözgelimi Leningrad Senfoni Orkestrasının üç konserinden hiçbirine 1 Haziran tarihinde yer bulunmamaktaydı. Gişe açıldığında ayıp olmasının diye satışa çıkan bir iki sıra bitince, daha ilk günden bütün biletlerin tükenmesi görülecekti.

Nereye gitmişti bu 1500-1000-800 liralık biletler? Festivale katkıda bulunan, sözgelimi, Rotary Club gibi kuruluşlar çok daha önceden buraları kapamışlardır. Böylece yardım karşılığında bir avantaj sağlıyorlardı.

Rotarien'ler ve diğerleri bu haksız avantajı niçin elde edebiliyorlardı?

İstanbul Festivali daha çok klasik sanat ürünlerini icra eden birçok ulustan sanatçının faaliyet gösterdiği türden bir festivaldir. Gelen sanatçılardan çoğu devletlerarası karşılıklı kültür anlaşmaları çerçevesinde gelirler. Yani bunların esas mali yükü gönderen devlet tarafından ödenir, burada kültür elçileri olarak çalışırlar. Ancak onların Türkiye'deki masrafları da festival yönetimince karşılanmak zorundadır. Gerek Dışişleri, gerek Kültür ve Turizm Bakanlıkları bu açıdan yardımcı olurlar, ama bu yeterli değildir. Tahminimizce bir Leningrad Senfoni'nin tüm gişe hasılatı bunların ancak otel paralanna yeter. Artakalan masraf nereden çıkacaktır?

İşte birtakım iş çevreleri burada devreye girer ve sağladıkları -tümüne oranla- cizi yardımla festival düzeninde onurlu bir yer edinirler. Bu onlara bir çeşit üstünlük atmosferi

"Münih Bach Collegium"

"Son Metro" Yönetmen: François Truffaut

saglar. Ve bu tür kimseler, kamu malı olan kültür merkezlerinde, ülkemize tüm halkımız için gönderilen sanat elçilerinin emeklerine sahip çıkarlar ve marginal bir yatinum sayesinde, -yerler kısıtlı olduğu için- bütüne el koyarlar! Hem de öyle bir salınlılar ki ortalıklarda, dışarıdan gelenler kendilerini bunların evinde sanıp utana sıkıla bir kenara sıkışmak zorunda kalırlar. (O da yer bulabilirlerse!)

İstanbul Festivalinin insanlarda seçkin bir nitelik arzediyor düşünücsesi uyandırması bu nedenedir.

İSTANBUL FESTİVALİ SEÇKİNCİ BİR FESTİVAL MİDIR?

Yani bu festival seçkin bir sanat anlayışını mı benimser? On yıllık geçmişine bakıldığından bu soruya olumlu yanıt vermek imkansızdır. Festival repertuarında genellik-

Onun için İstanbul Festivalini değerlendirdirken onu kimler, kimlerin desteği ile düzenliyor diye değil, önce festivalin maddesine bakmak zorundayız. Bunun doğrusunu yapamazsak, kültür alanının seçkinlerin iyeliği altına girmesine dolaylı neden olmuş durumda kalınır.

FESTİVALİ YÖNETENLERİN GÖRÜŞLERİ

Festivalin kuruluşundan bu yana düzenleyiciliğini yapan Sayın Aydın Gün geçen yıl, 4.7.1982 tarihli Milliyet Aktüel Eki'nde bu faaliyete yönelik eleştirileri yanıtlayan bir yazı yazmış. 'Halkçı bir festival' söyle tanımıştır:

"Halkın kültür ve sanat anlayışı olumlu yönde etkiliyorsa, yani halkın gerçek sorunları doğrultusunda aydınlatıyor, halkın çıkarlarından yana ise, halkın içinde halkın geliştirmeyi amaç edinmişse, başka uluslara saygı ve sevgi ile yaklaşmayı öneriyorsa, ulusal nefret üretmiyorsa, halkın kendi kültürine sahip çıkmayı yani dününde ve bugününe sahip çökmeyi, bunlara dayanarak geleceği yaratmayı öğretiyorsa, indirimciliye, bayagliğa ve harciyle olmaya yesil ışık yakmayıorsa, halkın hoşuna gitmek için onun alışkanlıklarına ve tutkularına avuç açmıyorsa, kısacası halka rağmen halktan yana ise, o festival halkçıdır ve halkındır."

Şu "halka rağmen halktan yana" olmak şiarının ardından seçkin anlayışı, bunun kökenlerini bir kenara bırakalım. Geri kalıyla festivalin en üst sorumlusunun ağızından ifade edilenle söylenecek söz bulunabilir mi?

Ve Aydın Gün soruyor: "İstanbul Festivalinin repertuanındaki hangi program bu görüşe uymuyor?"

Bu sorusunda haklıdır. Alalım bugünlerde sürdürmeye 11. Uluslararası İstanbul Festivalinin programını elimize, bakalım:

Klasik Müzik (Katılan topluluklar ve sanatçilar: B. Bloch (piyano), Zagrep Solistleri, Londra Gabrieli Maden Üflemeli Çalgılar Beşliği, Viyana Üçlüsü, I. Solisti Veneti, I. Bogachyova (mezzo soprano), Larde-Jamet-Calisse Üçlüsü, TRT Ankara Oda Orkestrası, Divertimento Salzburg, P. Romero (gitar), Bach Collegium Muhchen, Leningrad

Senfoni Orkestrası, Margand Dörtlüsü, Suk Üçlüsi, V. Reynolds (keman), E. Saydam (piyano), Güher-Süher Pekinel (piyano ikilisi), K.A. Kulka (keman), Bulgar Pipkov Korosu, New York Arp Dörtlüsü, Prag Dörtlüsü vb.. vb..

Bizim kendi sanatçılarımızdan 1. Biret, S. Kan, G. Uğurata, R. Güneş, J. Uluğ, A. Savaşır, S. Akçıl, H. Saydam'ın yanı sıra şefler; Gürer Aykal, Hikmet Şimşek ve yukarıda adı geçenler, TRT Ankara Radyosu Çok Sesli Korosu...

Peki kimleri çalıyor bunlar?

A. Adnan Saygun, C. Reşit Rey, Çaykovski, Dvorjak, N. Kodallı, Honneger, Haydn, Schubert, Mozart, Rahmaninov, Ravel, Kabalevski, Prokofiev, Brahms, Strauss, Pergolesi, Parac, Vivaldi, Bach, Corelli, Lecce, Rossini, Albinoni...

Hindemith, Beethoven, Villa-Lobos, Joplin, Gershwin...

Donizetti, Debussy, Smetana, Stravinsky vb.. vb..

Divan Müziği: Devlet Klasik Türk Müziği Korosu, Ayangil Türk Müziği Orkestra ve Korosu, Boğaziçi Üniversitesi Türk Müziği Korosu...

Halk Müziği: B. Griffin (Zenci 'spiritual' ve 'gospel' şarkıları, Stars of Faith (Zenci Şarkıları), Zeynep Hanlarova ve Folk Topluluğu, Kanada 'Les Sortileges' Folk Topluluğu, E. Craig Rock Topluluğu, Sema Gösterisi, Devlet Halk Dansları Topluluğu, Aşıklar Şöleni.

Bale ve Mim: T. Daniel Mim Tiyatrosu, Ballet Theatre de Silence, Prag Pavel Smok Oda Balesi, Küba Devlet Balesi, Senegal Devlet Balesi, Iskoçya Balesi.

Tiyatro: Devlet Tiyatrosu "Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe" (O. Asena), Kent Oyuncuların "Arzu Tramvayı" (T. Williams), Ankara Sanat Tiyatrosu "Yaz Misafirleri" (M. Gorki), Fransız 'Les Rotatives' Tiyatrosu "Andromaque" (J. Racine), İst. Bel. Şehir Tiyatroları "Figaro'nun Düğünü" (Beaumarchais), A.Ü. Dil ve Tarih-Coğ. Fak. Tiyatro Bölümü "Yaren" ve "Semah" gösterileri ve "Tartışmalı Bir Tragedya".

Bunlardan başka givernen isimlerin seçtiği bir film dizisi de yer alıyor İstanbul Festivalinde.

Şimdi elimizi vicdanımıza koyalım ve yanıt verelim Gün'ün sorusuna: "Bu programlardan hangisi yukarıdaki amaçlara ters düşmektedir?"

Hic biri!

10

"Küba Ulusal Balesi"

Yukarıda saydığımız topluluklar ve sanatçılardan hiçbirini ne 'kendi-çalar-kendi-dinler' seçkinliğinin batağında, ne de yoz bir sürü begezinin peşinde olarak niteleyemeyiz. Olumlu bir dizindir bu, görebildiğimiz kadariyla.

O zaman eleştirilecek bir yanı yok mu festivalin? Elbette var. Ancak 'maddesi' genel olarak değerlendirir.

HESABI KİM ÖDEYECEK?

Festivalin seyircisine yüklediği mali ağırlık bunların başında geliyor. Yabancı icracıların, hele orkestraların, tiyatro topluluklarının ülkemizde konuk edilmesi kuşkusuz pahalı bir girişimdir. Canlı sanatın bedeli yüksektir. Bunu da birlerinin ödemesi zorludur. Doğru. Ancak bu durum bu olağanlardan yaranacaklar için bir duvar oluşturmakta. Festival yönetimi bu görüşü paylaşıyor.

Sayın Aydın Gün, yukarıda alıntı yaptığımız yazısının 2. bölümünde, "Ayrıca biz iddia ediyoruz ki, İstanbul Festivali, benzeri festivaller içinde en ucuz fiyatlı olanıdır" dedikten sonra, "Avrupa Müzik Festivalleri Birliği'ndeki 38 ülkenin festivalinden birkaçına göz atalım" diyor ve Salzburg, Bayreuth ve Edinburg Festivalleri'nin en pahalı ve en ucuz bilet fiyatlarını sıralayarak bunlar

Bu pahalılık bir genç, bir öğrenci

Ulke	1 Saatlik Ortalama İşçi Ücreti	Festival	Bilet Fiyatı		Türkiye'ye	
			(TL)	Bilet/Saat	Oran	Katsayı
FAC	1.680,-	Salzburg	Max. 24.000	14.28	1.35	0.74
FAC	1.680,-	Bayreuth	Min. 600	0.36	0.17	5.89
Büyük Britanya	1.161,-	Edinburg	Max. 11.000	6.54	0.61	1.62
Türkiye	94,-	İstanbul	Min. 500	0.30	0.14	7.06
			Max. 9.000	7.75	0.73	1.36
			Min. 400	0.34	0.16	6.23
			Max. 1.000	10.6	1.00	1.00
			Min. 200	2.12	1.00	1.00

Not: Oran ve katsayılarında öbür ülkelerin en pahalı biletleri Türkiye'deki en pahalı biletle, en ucuz biletleri de bizdeki en ucuz biletle karşılaştırılmıştır. Ayrıca bu yıl en ucuz bilet 500,- TL'dir.

Kaynakça: (Bilet fiyatları) Aydın Gün, Milliyet Aktüel Eki, 4.7.1982.
(İşçi ücretleri) Haber yazı: "Avrupa ülkeleri arasında en yüksek ücret Norveçte, en düşük ücret Türkiye'de", Milliyet, 3.7.1982.

için; bir memur için aynı zorlukları taşımaktadır.

EGER HALKIN YARARLANMASI GERÇEKTE İSTENİYORSA

Festival yönetimi bu sorunu ciddiyetle ele almış ve çözüm bulmalıdır. Unutulmamalıdır ki gelir belirli bir çizginin altına düşince kültürel harcamalar göreli olarak azalmayı bırakır, mutlak olarak ortadan kaldırır. Bu durumda halk; öğrencisi, memuru, işçi festivalde gidemez.

Elbette bunun vebali Sayın Gün'ün üstünde değildir. Ama söyle bir öneri ile yaklaşabilirlər Kültür Bakanlığı'na: On, on beş ya da yirmi biletlik (bu biletlerin hepsi bir gösteride kullanılabilecegi gibi, değişik gösterilerde de kullanılabilen) abonmanlar hazırlanır yan fiyatına. Bunlar herhalde salonların daha geriye yerlerinden olur. Özellikle öğrenciler, profesyonel sanatçılara ve isteyenlere bunlar satılır, fark bankanlığı ödeneği olarak festival yönetimine geri verilir. Ya da belli bir tarihten önce başvuranlara indirimli biletler verilir. Ya da yerlerin bir kısmı dinleti gününe kadar satılmaz ve o sabah erkenden bir gışeden (yine indirimli olarak) verilir. Farklar bankanlıktan alınır. Böylece araya giren zahmet unsuru gerçekten meraklı, ancak kiti kitine geçinenlere bir avantaj sağlamış olur.

Son olarak şunu da belirtmeli: Ülkemizde, özellikle kültür alanında, kurumlaşma -daha doğrusu kurumlaşamama- gündemimizdeki en önemli sorunlardandır. İstanbul Festivali onuncu yılını tamamlayıp ikinci bir on yıla girerken, kurumlaşmanın eşigindeyken, elbette kapıkulu kültürümüzün haset oklarını üstüne çekenektedir. Uzücü gerçek bu! Ama buna karşı alınacak tavır hiçbir zaman hoşgörüsüz olmamalı. Nasıl ki festivalin maddesi -ardından nedenlerden bağımsız olarak hırçın karşı çıkışlan sakınleştirme-

Festival programı tek tek faaliyetler değil de bir bütün olarak ele alındığında başka bir zayıf yanı ortaya çıkmaktadır. Bu da her türlü sanat faaliyetini içermesidir. Müzik ağırlıklı bu programda filminden balesine, tiyatrosuna kadar her türden yapıt sergilendiği gibi sergilenen yapıtlar arasında önceden belir-

ye yeterliyse, yöneticilerin de süküneti onları hırçınlık eleştirilerinden korur.

Andımız yazısında şöyle diyor Sayın Gün:

"...Daha birinci festival yapılmadan ortaya bir eleştiri atladi. 'Bu festival halka dönen değil' deyiverdi evcil yılanlardan biri... Sonra yıllar geçti. Başlıklarından sadaka olarak alınan uyurma ideolojilerin kuyruğuna takılan ne kadar yazar ve eleştirmen varsa hep bu sloganı tutturdu durdu..." (abç)

Gün gibi bir ayına hiç yakışmaz bu sözler. Sonra manşanın biri kalkar, "Kendi milli müziğimiz varken 'başlıklarından sadaka olarak alınan uyurma' garp musikisinin kuyruğuna takılan" türünden bir şeyle saçmalar: Gel de çıkış için! Hele festival programında yer alan toplulukların önemli bir bölümünün nerelerden geldikleri, bu ülkelerde sanatın düzeyi ortadayken, siyaset polemiklere girmek uygun olmuyor. Kurum davranışları başkadır. Kurumlar hasete sağlam işlerle karşılık verme li bizce.

İSTANBUL FESTİVALİNİ NE YAPMALI?

İzlemeli!

Bu festival ülkemizde, ülkemizin şu durumunda en olumlu kültür faaliyetlerinden biridir. Ve günün birinde bundan iyisini başarmak amacını güdenlerin ilk yapmalar gereken, bu çalışmaların dikkatle ve yakından izlemektir. Festival hangi amaçla yapılmaktadır; kimler bu olağanları kendi çıkarları için kullanıyorlar; kimler sanat tekellerine almak istiyor, kimler fuayelerde defileler sergiliyor, iş bağlantıları kuruyorlar? Bu soruların cevabı belli dir. Yinelemeye gerek yok.

Ancak; festivali boşlamak sadece bu türden kişilerin ekmeğine yağ sürmek olur. Gişelerin önünde kimlik kontrolü yapılmadığı doğrudur. Önce davranışları yeri kapar. O zaman daha birinci günden uzatalım kuyrukları, hepimiz gidip görelim, kaçınmayalım fırsatı. İnsanın güzel yaratmak için sarfettiği emeğin ürünleri herkesindir. Çocukluk yaşınilanına düşmemeli. Üstün sanat yapıtları na sahip çıkalım. Aydın olmak savınlaysak biz yararlanımlı bunlardan. Bırakalım sona kalan seçkinler dona kalsın. Biz en iyisine layıkız. O da bugün İstanbul Festivalinde!

Söylev'deki gazeteciler: 1

SAIT MOLLA

Safa TEKELİ

MİLLİ Hareket boş gitmeye mahkumdur."

Hep böyle söyleyordular o günlerde, böyle yazıyorlardı. Milli Mücadele karşıtları; özellikle de, İngilizciler. Sait Molla'nın sözleri bunlar. Hem de, 1 Mayıs 1920 tarihli *Peyam-i Sabah*'ta yazıyor; aynı dernekte, Milli Mücadele aleyhine birlikte çalışıkları Ali Kemal'in *Peyam-i Sabah*'nda. Ali Kemal'in de, bu yolda yazılar yazdığını görmedik mi? Kendi elleriyle mahkum ediyorlar, 'infaz'ını da, yerine getirmek için, ellerinden geleni ardlarına koyuyorlardı. Mustafa Kemal Atatürk gösteriyor bunları bize.

Atatürk, Söylev'inin daha başında yurdun, geniş çapta anlamlı bir tablosunu çiziyor. Bir yıkım tablosuydu bu ve Mondros Mütarekesi'nin imzalanışından sonra, iyiden iyiye belirginleşiyor; düşünülen kurtuluş yolları ile ilgili çalışmalar da, bu günlerde hız kazanıyordu. Mustafa Kemal, yaptığı değerlendirmede, düşünülen kurtuluş yollarından birincisinin, İngiltere'nin himayesini istemek olduğunu belirtiyor, bu görüşü bütün gücüyle savunan kuruluş olarak da, İngiliz Muhipler Cemiyeti'ni gösteriyor.

SAIT MOLLA VE GAZETESİ: İSTANBUL

Sait Molla, İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer alıyor. İngiltere'nin, Türkiye üzerinde manda kurması görüşünü büyük bir istekle savunan ve Atatürk'ün gizli-açık girişimlerine işaret ettiği bu derneğin kurucularından Sait Molla'nın, İngiltere'ye olan yandaş ve işbirliği kişiliği, Söylev'de tam anlamıyla ortaya konuyor. Sait Molla, İngiltere'ye olan yandaşlığını, onların hesabına eylemler olarak çalışarak ileri dereceye götürüyor.

Bu sayımızda bir tarihsel araştırma dizisine başlıyoruz. Bu dizide, Milli Mücadele yıllarının kimi gazetecilerini, Atatürk'ün Söylev'den hareketle inceleyeceğiz. Söylev'de, Milli Mücadeleye karşı ya da yandaş, yerli ve yabancı, 15 gazetecinin adı geçmektedir. Bunlar arasında "İngilizci"ler vardır, "Mandacı"lar vardır, Kurtuluş Şavaşının meşalesini ilk ateşleyenler vardır. Bu gazeteciler arasında padişah yanlıları, cumhuriyetçiler, sosyalistler, "muhalifler" vardır. Bunlar arasında linç edilenler, yurt dışına sürülenler, saf değiştirenler ya da sonradan Atatürk'ün yakın çevresine girenler bulunmaktadır. Söylev'de adı geçen gazetecilerin incelenmesiyle, hem Türk basınının belirli zaman kesiti içindeki bir kesiminin gözden geçirilmesi, hem de Kurtuluş Şavaşı'nın ve sonrasında o dağdağı ortamını bir kere daha hatırlamak olağanı ortaya çıkacaktır. Yazı dizisinde ele alınacak olan gazeteciler şunlardır:

Ali Kemal, Sait Molla, Refik Halid (Karay), Refi Cevad (Ulunay), Halide Edip (Adıvar), Edgar Luis Browne, Yunus Nadi (Abaloğlu), Arif Oruç, Nizamettin Nazif (Tepedelenlioğlu), Necati Bey (Süleyman Güneri), Veli Ebuzziya, Ahmet Emin (Yalman), Abdulkadir Kemali (Öğütçü), Lütfi Fikri Bey, Hüseyin Cahid (Yalçın)

du. Bu durumda, derneğin gizli-açık girişimlerinde en çok çalışan, çabaşayan üye olması da, doğal karşılıklı: Milli Mücadele'ye karşı olup, yaptıklarının bilincindedir çünkü. Aralık 1918'de çöktüğü gazetesini, bu derneğin yayın organı durumuna getiriyor.

Sait Molla'nın gazetesi İstanbul adını taşıyor. Fransızca yayınlanan İstanbul'dan ayrı tutmak için başına çoğunlukla "Türkçe" sözcüğü ekleniyor. Sait Molla'nın İstanbul'dan önce de, sadrazamdan bin lira olarak Dersaadet adlı bir dergi yanyıldızı belirtiliyor.

M. Nuri İnuğur, İstanbul gazetesi, Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin çalışma programı paralelinde kurulan İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin, yarmak istediği düşüncelerinin yayın ve propaganda aracı olarak kullanılmasını istedini belirtiyor. Bu düşünceler de, doğal olarak, Osmanlı devleti toprak bütünlüğünün ancak İngiltere'nin himayesinde sağlanabileceğini noktasında odaklıyor. İnuğur, Sait Molla'nın, İstanbul gazetesinde Kuvay-i Milliye aleyhinde yazılar yayınladığını, hemen bütün yazılarında Anadolu'da başlayan Milli Kurtuluş hareketine karşı çıkma ve işgal güçlerine bağlılık

gösterme, düşüncesini benimsetme çabasına girişmiş bulunduğu belirtiyor. Ayrıca, Milli Mücadele yi destekleyen gizli kuruluşlara ve bunların başarılı olması düşüncesinde olan basın ürünlerine de amansız bir mücadele kampanyası açmıştır İstanbul gazetesi. Anadolu hareketinin olumlu yönde gelişmesi üzerine 1921 yılında kapandı.

Sait Molla'nın yayındığı Türkçe İstanbul gazetesi 16 Aralık 1918 (5 Aralık 1918'den başlamak üzere çıkarıldığı belirtiliyor) tarihinde "İngiltere'ye olan muhabbetimize, Amerika'ya olan saygıımız hâl getirmez" deniliyor. İşbirlikçiler, İngiltere ile aralarındaki yakınlık ve sevgi gösterilerinden Amerika ve yanlığının kuşku duymamasını; dostça geçinmeyi sağlamaya, sevimli görünme çabasındalar. Bir yandan da, kurtuluşumuz İngiltere koruyuculuğundadır, düşüncesinin yayılmasına çalışıyorlar. Sait Molla'nın, gazetesini Mondros Mütarekesi'nin ardından çıkarışı, onun, gazetesiyle ne yapmak istedığının bir katılığı değil mi?

İNGİLİZ DOSTLARININ KURDUKLARI DERNEK

İngiliz Muhipler Cemiyeti, yani

İngiliz Dostlar Derneği, Atatürk'ün Söylev'inin başında tanıttığı kuruluşlar arasında geniş bir yer kaplıyor.

Derneği tanıtmaya "İstanbul'da önemli sayılacak kuruluşlardan biri İngiliz Muhipler Cemiyeti iddi. Bu addan, İngilizleri sevenlerin kurdukları bir dernek olduğu sanılmış" sözleri ile başlayan Atatürk, "Bu mutsuzların, İngiltere devletinin, bütünüyle, bir Osmanlı Devleti bırakmak ve korumak isteğinde olup olamayacağını bir kez düşünüp düşünmedikleri üzerinde durmak gereken bir konudur" diyor ve derneğe girenleri sıra ile yapıyor. Osmanlı Padişahı ve yeryüzü Halifesi sanını taşıyan Vahdettin, derneğe girenlerin başında geliyordu. Damat Ferit Paşa da vardi dernekte, Dahiliye Nazırı Ali Kemal de. Ve İngiliz uluslararası "kimi serivenciler" bulunuyordu. "Örneğin: Rahip Fru (Frew) gibi. Yapılan işlerden ve işlemlerden anlaşılığına göre, derneğin başkanı Rahip Fru idi" diyor Atatürk.

Mustafa Kemal, derneğin iki görünüşü ve niteliği olduğunu belirtiyor. Bunlardan biri dış görünüşü ve uygarca girişimlerle İngiliz desteğini istemeye ve sağlamaya yönelik niteliği, ötekisi gizli yönü. Atatürk, "Asıl çalışma bu yönedydi" diyor ve sırlıyor: "Yurt içinde örgütler kurarak ayaklanma ve başkaldırmalar yol açmak, ulusal bilinci işlemek kılmak, yabancı devletlerin işe karışmalarını kolaylaştmak gibi hayıncı girişimler, derneğin bu gizli kolunda yönetilmektedir. Sait Molla'nın, derneğin açık girişimlerinde olduğu gibi ondan daha çok gizli işlemdede rol oynadığı görülecektir."

İNGİLİZ DOSTLARININ AMAÇLARI

Mondros Mütarekesi'nden sonra, başlayan işgaller sürüyor ve İzmir'e Yuyanlar çıktı. Aydınlar, Türkiye'nin İtilaf Devletlerince mutlak surette parçalanacağı kanısını edinmişlerdi. İzmir'in işgal edilmesinden beş altı gün sonra İstanbul'da İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin kurulduğu görülüyor. Derneğin kurulmasında İngiltere'nin teşviki, Padişahın istek ve onayı etken oluyordu. Dernek, yayındığı beş maddelik bildiride amacının, yönetimini altında milyonlarca İslam nüfusu bulunan İngiltere ile Hilafet ve Sultanatı kendisinde toplayan Osmanlı Devleti arasında öteden beri var olan bağları ve dostluğu güçlendirmek olacağını bildiriyordu. Derneğin, kuruluş bildirisinde yer alan bu düşünceler, asıl amacının İngiliz emperyalizmini benimsetmeye ca-

läşmek olduğunu gösteriyor.

Doğan Avcioğlu, İngiltere'nin, Türkiye'de manda kurmak istemediğini belirterek, dernekle görülen gerçek amacın, Türkiye'deki direnişi kırmak ve ağır barış koşullarının kabul edilmesini sağlayacak ortamı hazırlamak olduğunu ve derneğin yayınladığı kuruluş bildirisinde "soylu İngiliz milleti"ne övgüler düzgün yazıyor. Böylece İngiliz Muhipler Cemiyeti, Türkiye'de İngilizlerden yana bir hava yaratmak ve o günlerde sık sık gündeme gelen Amerikan yanlısına karşı İngiliz yanlılığını yaymaya ve benimsetmeye çalışıyor; bu amaçla, yalnız İstanbul'da görülen Amerikan mandası akımına karşı, bir seçenek olarak gerçek amacını da sağlayabilmek için ortaya atılan İngiliz mandası düşüncesini yaymak için, hükümet merkezi ile yetinmeyecek, taşrada da şubeler açıyordu. Bu şubelerle, Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin bulunduğu yerlerde örgütleniyordu.

SAIT MOLLA HIZLI ÇALIŞIYOR

Derneğin çalışmalarını hızla yürütme başlayan Sait Molla, İngilizlerce düzenlenen Yunan işgalinin Sultanahmet'teki büyük mitingde protesto edildiği gün (23 Mayıs 1919), bütün belediyelere ve daha birçok yerlere telgraflar çekerek, İngiliz himayesini kabule varan isteklerde bulunmalarını ve bunları telle bildirmelerini istiyordu.

Mustafa Kemal de, bu derneğin Milli Mücadele'ye vereceği zararları, yaptığı olumsuz propagandayı etkisiz bırakmak için hiç gecikmeyip ve Sait Molla'nın 23 Mayıs'ta çektiği telgraflara karşılık 26 Mayıs'ta bir genelge yayınlıyor. Genelgesiyle, Sait Molla imzasıyla çekilen telgrafların, kamuoyunu, birlikten uzak, türlü siyasal doğrultulara yönlentmesi tehlikesine işaret eden Mustafa Kemal, ulusal ve siyasal bağımsızlığın kurtulmasının ancak ulusun nüfus olarak savunması ile sağlanabileceğini bildiriyor.

Sait Molla'nın, derneğin açık girişimlerinden çok gizli işlerinde rol oynadığının görüleceğini belirten Mustafa Kemal, bir örnek olarak Şeyh Recep olayını anlatıyor. Sivas'ta Şeyh Recep ve arkadaşları telgrafhaneye girerek 18/19 Ekim 1919 günlerinde Padişaha, halkı temsil etkilerini bildirerek Mustafa Kemal'i kötileyen telgraflar çekmeyi başarıyorlar. Asıl amaçları, Mustafa Kemal'in en güçlü olduğu yerde, böyle bir girişimde bulunarak, başkaldırı-

la yol açmak olarak beliriyor.

Mustafa Kemal, bu "haince girişimler" üzerine söylediğinde, bu işi yapanları "alçak araçlar", yaptıranları da, "düşmanlarımız" diye niteliyor.

"... Biz, bütün yurdu uyararak ve aydınlatmak için uğraşıyoruz. Ama, düşmanlarımız da, bize karşı her yerde, üstelik kendi bulunduğuımız ve her bakımdan egemen olduğumuz Sivas kentinde bile, kötüüklerini yapabilecek alçak araçları bulabiliyorlar."

Bu olayda parmağı olanları göstermek için de, Sait Molla'nın, Rahip Frew'ya yazdığı 24 Ekim günü mektubunda söylediğine yer veriyor; söyle diyor Molla, Papaz'a:

"Sivas oyunu nasıl bulduk? Biraz düzensiz; ama yavaş yavaş yavaşa düzeyecek."

BİR İNGİLİZ SERÜVENCİ: ORDU PAPAZI ALBAY EMILING

Gerçekten de, Sait Molla'nın işbirlikçi kişiliği, Söylev'de, Rahip Frew'ya yazdığı rapor nitelikindeki mektuplarda ortaya konuluyor. Mektupların muhatabı Rahip Frew için, Mustafa Kemal, "İngiliz uluslararası kimi serivenciler" diyordu. Bir başka adı da, "Ordu papazı Albay Emiling". Mondros Mütarekesi'nden ne kadar zaman sonra İstanbul'a geldiği belli değil, Rahip Frew'nun. Öncelikle, Sadrazam Damat Ferit Paşa ile eşi Mediha Sultan'ın oğlu Prens Sami'yi ağına alıyor, saray ve hükümete telkinler bu yoldan gidiyor. İngiliz papazı, daha başlangıçta Hürriyet ve İtilaf Partisi Başkanı Albay Sadık'ı kendisine bağlıyor ve İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin kuruluşunda, en çok Sait Molla'yı kullanıyor. Rahip Frew, Yunan işgalinden sonra, Ege'de de, çalışmalarında bulunuştu. Ajan Sait Molla ile yeraltı faaliyeti sürdürden Ordu Papazı Albay Emiling, politik entrikaların ve yeraltı çalışmalarının uzmanı olarak Hindistan'dan, Türkiye'ye getirilmiş.

Mustafa Kemal de, tanımkaydı Rahip Frew'yu. Sözü edilen mektupları ele geçirdikten sonra Rahip Frew'ya bir mektup yazıyordu.

"... Bütün bu gizli düzen kaynaklarının, Rahip Frew'nun kafasında toplandığını ve oradan din kardeşlerimiz olacak hainlerin kafalarına sokularak

eyleme dönüştürüldüğünü kettiğimden, bir zaman için olsun Rahip Frew'nun durmasını ve bu işten uzaklaşmasını sağlamaya yarar düşüncesiyle, kendilerine bir mektup yazdım."

Mustafa Kemal, Söylev'inde, Fransızca olarak yazdığı bu mektubun Türkçesine olduğu gibi yeriyor. Mektubunda, "En başta Sait Molla ile düzenlemeye ve uygulamaya başladığınız, güvenilir kaynaklardan öğrenilen planın, İngiliz ulusunun gerçekten kınayacağı bir nitelikte olduğunu bildirmekligime izninizi rica ederim" diyen Mustafa Kemal, daha sonra Rahip Frew'ya, İstanbul'daki görüşmelerini hatırlatıyor ve şöyle sürdürür sözlerini: "Sizinle yaptığım görüşmelerde, sizi bu denli bir siyasa adamı olarak değil, insanlığa hizmet eden erdemli bir kişi olarak tanıdım. Bunda ne denli aldandığımı son aldığım sağlam bilgilerin doğrulamakta olduğunu size bildirmekle şeref duyarım."

SAIT MOLLA NIN MEKTUPLARI

Mustafa Kemal'in, Rahip Frew'ya yazdığı mektup, caydırıcı özellik taşıyordu. Ayrıca, Sait Molla ile birlikte girişikleri eylemlerin "sonuç ve verim" alınacak nitelikte olmadığını da belirtiyordu Mustafa Kemal. Mektupları ele geçirilişi de, Söylev'ye şöyle anlatılıyor: İstanbul'daki gizli dernekler ve bu derneklerle önderlik eden birtakım kişilerin, sırtlanı yabancılarla dayadıklarını, ellindeki bol parayla yurdu baştan başa ateşe vermek için olanca güç ve çabayla çalışıklarını öncelikle anlatan Mustafa Kemal, bu konudaki bilgilerin ve belgelerin, İstanbul'daki örgütleri ve çalışmalıyla elde edilmiş olduğunu belirtiyor. Bu belgeler, o günlerde, yabancı devlet temsilcilerine de veriliyor ve böylece işi İtilaf Devletleri hükümetlerinin çoğu öğrenmiş oluyordu.

Sait Molla'nın mektupları Amerikalılara da veriliyordu. Birleşik Devletler Elçiliği'nce, ABD Dışişleri Bakanlığı na 10 Kasım 1919'da gönderilen rapordaki İstihbarat'ın konusu: "İngiliz yanlısı 'Turkide Stamboul' gazetesi başyazarı, İngiliz Muhippleri Derneği içinde gelen üyesi Sait Molla'nın yazdığını iddia edilen mektuplar"dir. Raporda, kaynak olarak: "Türkler, Milliyetçi Parti taraftarları" gösteriliyor; ekteki mektupların da Mustafa Kemal'in yöneltiği "Türk milliyetçi akımının yandaşları tarafından" verildiği belirtiliyor. Aynı

Manda yanlısı Sait Molla

raporda, Sait Molla'nın, çok düşük ahlakta bir kişi olarak suçlandığı ve gazetesinin İngiliz Büyükelçiliğinden 3.000 liralık destek gördüğü iddiası da yer alıyor.

Sait Molla'nın, "Çok düşük ahlaklı bir kişi" olarak suçlanması üzerine, burada Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun bir anısından söz etmeli. Karaosmanoğlu, Nemrut Mustafa Divanı Harbi'nin eşkiya yatağına döndüğünü anlatarak, o günlerde Adliye Bakanlığı Müsteşarı olan Sait Molla'nın da, Divanı Harp Başkanı Nemrut Mustafa'nın yataklarından olduğunu belirtiyor. Karaosmanoğlu, Divanı Harbe düşen Falih Rıfkı Atay'ın serbest bırakılması için "fidye" pazarlığını bizzat Sait Molla ile yapıyordu.

Sait Molla, mektupları ele geçip, kendisi de, deşifre olunca gazetesinin 8 Kasım 1919 günü sayısında, bu mektuplardan söz açarak, uzun ve sert bir dille yalanlama yattı. Fakat Mustafa Kemal, bu yalanlama yazısından söz ederek, "gerçegin yolu yoktur" diyor. Söylev'de yer alan on iki mektup da, Sait Molla'nın ihanet belgeleri olarak duruyor. Sadun Tanju da "Mustafa Kemal, onun kişiliğinde, ulus ve vatan hainliğinin ilginç bir portresini sunar tarihe" diye tanıtıyor, Sait Molla'yi.

Mustafa Kemal Atatürk, Söylev'inde mektuplara yer vermeden önce, söz konusu belgelerin, "Ulusal savaşlar sırasında karşılaştığımız açık ve gizli güçler üzerinde kök-

lü bir bilgi edinmeye ve gelecek kuşakların ders almasına ve uyanaşına yarayacak nitelikte" olduğunu söyleyiyor. Atatürk'ün, bu belgelerin, gelecek kuşakların ders almasına ve uyanaşına yarayacağına ilişkin düşüncesi, çok öncelere, Söylev'ini okuduğu tarih olan 1927'den önce dayanyordu. Daha Sivas'ta iken, bu belgeler için, Mazhar Müfit Kansu'ya söyle söyleyordu:

"Kopyalarını al, ben yazmazsam sen yazarsın, yazar sam sen de anlanırda bunlardan söz etmeyi unutma. Çünkü bunlar Milli Mücadelemizde karşı karşıya kaldığımız gizli ve açık birbir türlü güçlük ve entrikalar hakkında esaslı kanıtlardır.

"Başımıza neler örümek istedığını ve daha doğrusu milletin isteklerine uygun biçimde ve onun desteğile nasıl çalıştığımız görülmeli ve gelecek kuşaklar için ders teskil etmeli ve uyankılık sağlanmalıdır. Zaten hersey unutulur. Fakat biz herseyi gençliğe bırakacağız, o gençlik ki hiçbir şeyi unutmayacaktır, gelecek umudunun ışıklı çiçekleri onlardır."

Ve... Söylev'inin sonunda "her şeyi" gençliğe bırakmadı mıdır Atatürk?

KAYNAKLAR

- M. K. Atatürk: Söylev (Nutuk), Yayına hazırlayan: TDK, Yedinci basım, Ankara, 1978.
Avcıoğlu, Doğan: Milli Kurtuluş Tarihi (1838'den 1995'e), Birinci Kitap, Tekin Yay., İstanbul, 1979.
Coşar, Ömer Sami: (Hazırlayan) Milliyet İstiklal Savaşı Gazetesi, Cilt 1
Duru, Orhan: Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları, Milliyet Yay., İstanbul, 1978.
Erol, Mine: Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi (1919 - 1920), İleri Basımevi, Giresun, 1972.
İnuşur, M. Nuri: Basın ve Yayın Tarihi, İst. İTİA, Nihat Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınevi İşletmesi Yay., İstanbul, 1978.
Karaosmanoğlu, Yakup Kadri: Vatan Yolunda, Birikim Yay., İkinci Basım, İstanbul, 1980.
Özerdim, Sami N.: Açıklamalı Söylev Sözlüğü, TDK Yay., Ankara, 1981.
Öztoprak, İzzet: Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını, T. İş Bankası Yay., Ankara, 1981.
Tanju, Sadun: Atatürk'ün Yanındakiler, Karşılankiler, Hürriyet Yay., İstanbul, 1981.
Topuz, Hıfzı: (100 Soruda) Türk Basın Tarihi, Gerçek Yay., İstanbul, 1973.
Velidedeoglu, H. V.: (Türkçeştierek basına hazırlanan): Söylev, Cilt III., Belgeler, Çağdaş Yay., İstanbul, 1981

"HAKİMİYETİ MILLİYE" VE "ULUS" TA DEMOKRASI YAKLAŞIMI

Tevfik ÇAVDAR

GİRİŞ

C UMHURİYETİN yaşamında 1930'larda yılın ayı ve önemli bir yeri olduğunu hepimiz bilmekteyiz. 30'larda böylesine öne çıkan çeşitli nedenler bulunmaktadır. Bu nedenler arasında araştırmamız açısından önemli olanlar ve onde gelenleri söyle sıralamamız mümkündür:

i- 1929 yılında başlayan ve bütün dünyayı sarsan ekonomik bunalımın Türkiye'yi de etkisi alanına alması ve ekonomik konularda o güne degen düşünülmeyen ya da öne çıkmayan bir dizi sorunun gündeme gelmesi.

ii- Ekonomiye ilişkin sorunların ağırlığını artırması üzerine yığınların yükselen şikayetlerini bir ölçüde kanalize etmek isteği; bir başka deyişle kaynayan kazana buharın çıkışmasını sağlayacak bir delik açabilmek amacıyla kurulmuş olan Ser-

best Fırka deneyiminin beklenenin üstünde ilgi toplaması, hatta mevcut iktidarı sarsıcı bir yöne doğru gitmesinin getirdiği sonuçlar.

iii- Serbest Fırkanın kapatılmasından sonra topluma yayılmış olan potansiyel muhalefetin kaynaklarını tespit edebilmek amacıyla Gazi'nin yapmış olduğu yurt gezisi ve bu gezinin sonuçlarının iktidara yeni politikalar üretme zorunluluğunda olduğunu göstermesi.

iv- Çok partili bir siyasi yaşamın (gidümlü de olsa) yaşayamayacağıının görülmesi yanı sıra Cumhuriyet ve inkılaplarının korunması gereğinin yığınları bağlayıcı bir ideolojinin sınırını devlet varlığının otorite sınırına alıyoruz. Teklerin ve hususi toplulukların faaliyetini genel menfaatlere aykırı olmamak kaydıyla yapıyoruz. Artık her yerde son nefesini vermekle olan liberal devlet tipinin kucagında beslenip büyüğün katışmalar zincirini kırıyor, sınıf kavgası yollarını siksiksü kapatıyor.

Bu nedenler 1930'larda tek parti yönetimini kendine özgü bir ideoloji oluşturmaya itmiştir. Bu ideoloji partinin siyaset, ekonomik ve toplumsal doğrultusunu belirleyeceğ, bunun da ötesinde yığınla-

mal edilecek biçimde işlenmeye çalışılmıştır. Parti örgütü ve ona bağlı olarak oluşturulan Halkevleri söz konusu politikanın ideolojik aygıtları olarak öne çıkarılmıştır. Bunların yanısıra Ankara'da günlük olarak yayınlanan "Hakimiyet-i Millîye" ve sonradan "Uluslararası" gazeteleri de aynı yönde kullanılmıştır.

Konumuz böyle bir dönemde tek parti tarafından kabul edilen ve resmi tanım olarak yayımlanmak istenen demokrasi kavramı üzerinde durmaktadır. Kuşkusuz bu kavram açısından bir çok kaynak kullanılabılır. Biz bu kaynaklardan yalnız birini araştırmamız kapsamına alacağız. O da partinin resmi yayın organı olan gazetidir. Dönemin iktidarıının resmi görüşünü yansitan başka yayın organları da bulunmaktadır. Bunlar içerisinde özellikle Cumhuriyet, Vakit, vb. günlükleri sayabiliyoruz. Ne var ki bu yayın organları resmi görüşü yansıtmalarına karşın nitelikleri gereği yarı-resmi organlardır. Bundan ötürü sadece partinin gazetesindeki makale, araştırma, haber ve yorumlara dayanarak demokrasi yaklaşımı konusundaki temel doğrultuyu ortaya çıkarmaya çalışacağız.

Bir başka noktanın da altın hemen çizmemizde yarar olacaktır. Şöyle ki: Yazımızda sadece soyut demokrasi kavramının bu organca nasıl algılandığı üzerinde durmayıcağız. Demokrasi yaklaşımının diğer kurumlara yansaması da ilgi alanımıza girecek.

I. DÖNEMİN RESMİ YAKLAŞIMI

Resmi görüşü tespit edebilmek açısından en güvenilir kaynak Mayıs 1935'te toplanan 4. Kurultay. Bu Kurultay'da CHP'nin yeni programı da tartışılmış, onaylanacaktır. 9 Mayıs 1935 tarihli Ulus'ta parti genel sekreteri Recep Peker'in programı açıklayan radyo konuşması bütün ayrıntısıyla yer almaktadır. Bu konuşmada dikkatimizi çeken noktalarla ilgili şu alıntıları yaptık:

"Amme haklarında anarşiyi besleyen, ekonomide ulusal çalışmaya yipratan ve ulus yılının istismar eden liberalizme karşı cephemizi daha sıkıştırıyoruz. Haklarda hürriyetin sınırını devlet varlığının otorite sınırına alıyoruz. Teklerin ve hususi toplulukların faaliyetini genel menfaatlere aykırı olmamak kaydıyla yapıyoruz. Artık her yerde son nefesini vermekle olan liberal devlet tipinin kucagında beslenip büyüğün katışmalar zincirini kırıyor, sınıf kavgası yollarını siksiksü kapatıyor."

"Türkiye'de işverenle işçi arasındaki davalar arasında uyuşma ile ve bu olmazsa devletin aralayıp, barıştırıcı eli ile halledilecektir. Grev ve lokavt yasak olacaktır."

"Biz proletarya-burjuva tasnifi içinde yaratılan sınıf kavgası, sınıf intikamı sınıf tahakkümü fikirlerine yer vermediğimiz kadar, kontolsuz geniş istihalcılığın müstehlikleri istismar etmesi fikrini de beğenmiyoruz."

"... Köylüyü toprak sahibi yapmayı bir parti prensibi olarak almakla bütün yurttaşları kendilerinin olan üzerinde, kendi malı olan topraklarda yurd için ve kendileri için çalışır, yaşıar, onurlu, varlıklı bir kütle haline getirmek istiyoruz."

"Bunlar yurdumuzun genliği amacının yanında partinin vatancı, ulusu, aileci mülkiyetçi vasıflarını daha açıklıkla belirten yeni ve ileri düşünüş ve iş yollarıdır."

"Biz liberal devlet tipinin tanıtımı, hergün bir karışıklıkla devletin durumunu, ileri gidişini, hızını bozan, yurtdaşları birbirine düşüren, bütün geri ve fena tohumların yeşermesine yol açan nizam ve birlilik düşmanı klasik demokrasi yerine yurtdaş zekasının beslenip açılmasına da yol veren, sevgiye ve inana dayanan disiplinli bir beraberliği üstün sayıyoruz. Parti çalışmamızda hakiki anlamda en ileri demokratik yollarda yürüyoruz".

"Bu sistem ile Türkiye halkın idareye tesiri yalnız seçimlerde rey vermekle kalmıyor, egemenliğin kaynağı olan uluslığını parti mekanizmasının işlemesi yolundan devlet idaresine arasız bir surette iştirak etmiş oluyor."

"Biz ulusun her zorluğa göğüs verecek bir olgunluğa erişmesi için klasik terbiyeden başka yığına devamlı ve yeni Türkiye'nin gidişine uygun bir halk terbiyesi vermeyi çok gereklili buluyoruz."

Bu radyo konuşması o günlerde kerecelere tekrarlandığı, sokaklarda hoparlörlerle halka ulaştırdığı gibi bütün yayın organlarında da nonsansız yer almıştır.

13 Mayıs 1935'de ise Kurultay'da Genel Sekreter Recep Peker uzun bir konuşma yaparak programın daha da ayrıntılara girmiştir. Bu konuşma radyoda yapılan açıklamanın noksası ya da müphem kalmış olan bölümlerine açıklık getirecek niteliktedir. Peker'in Kurultay'

daki konuşmasında yer alan şu düşünceler önemlidir:

"Parti programımızda sosyal bakımından, ekonomik bakımından, herhangi sağ ve sol telakkilere imkan bırakmayacak bir açıklık vermek için, yeni taslağın hazırlanmasında bilhassa dikkat gösterilmiştir."

"Türkiye halkını korumak için şimdide kadar partinin ana vasıflarından biri olarak sayılan uluslararasılığı ile Türkiye'nin kapısını simsiği kapamak için, bu vasıfta devlete mal olacaktır."

"... Feodal devlet tipi yıkıldı. Onun yerine liberal devlet kuruldu. Liberal devlet acılı esirlik devirlerinden çıkışmış insanlığı bu hür yaşamış sarhoşluğunun tesiri altında bulundurduğu zamanlar liberalizm aldı yürüdü. Onun ana çizgileri olan haklarda hürriyetin ve çalışmada, kazanmada hürriyetin tatbik edilişleri zamanla derin suistimalere uğradı. Haklarda hürriyetin suistimali insanları, yıkıp, çürüten bir anarşi devrine götürdü".

"... Hepsi bir tarafa çeken, hepse birbirini yıpratan ve devleti düşüren fikirler, sözler, yazılar sırip gitti."

"Liberal devlet, sinesinde her türlü zarar ve karışıklık ve kavga unsurları yaşamaya müsait bir zemin buldu."

"... Liberal devlet tipinin de bütün bu sebeplerle artık can çekmekte olduğunu söylememiyim."

"Feodal devletten sonra gelen liberal devletin yıkılışı ulusal devletin doğuşu devrinin getirmiştir."

"... Türkiye'de teklerin menfaati umumun menfaati sınırlı içinde bulunacaktır."

"Türk işçisini ve esnafını da teşkilatlandırmak programımızda yer almıştır. Bu teşkilatlandırmış bildiğiniz klasik işçi teşkilatlaşmasından başka, üstün ve ulusal fikirlerle olacaktır. Biz onları devrinin yaşamış, hükümleri geçmiş ve ihtiyarlamış olan sosyalist cereyanların verdiği yurt içinde yurtaşa karşı mücadele yollarıyla değil, kendi ulusal anlayış ve zihniyetlerimizle kuruma bağlayacağız. Türk işçileri bir kavga, bir ayrılık unsuru olmayacaklar, onlar ulusal Türk devletinin bekasına, varlığına içten inanarak yardımçı bir destek olacaklardır".

"Demokrasının kısaca tarifi, 'Halk tarafından, halk için' dir. Bizim siyaset yaşamımızda idarenin halk tara-

findan ve halk için oluşunu tebariz ettirecek noktaları söyle sıralayabilirim: Bir defa bizde, devlet varlığında kuvvet birdir. Yani (tevhidi kuvvet) dediğimiz ana prensip hukum sürer o da ulustur."

"Yeni programda (yurdun genel şartlarına göre) iki dereceli intihap sistemine devam edeceğimizi söyleyorum. Günün haline göre seçici, saylav namzedinin şahsi hakkında hiçbir fikir edinmiş değildir. Bu yurtaşı hiç tanımadığı, bilmediği, ufuktan gelmiş bir ses üzerine, bir isim üzerine evet-hayır demeye sevk edisi mi daha demokratiktir, yoksa şahsını tanıdığı ikinci kademe de insanlar seçip, biz size güveniyoruz, reyimizi veriyoruz, siz de adımımız alarak givendiklerinize verin onlar kamutaya gitsin, demek mi daha iyidir?"

"Demokrasi bir nas, bir ayet değildir. Bir ruh, bir espri ve bir manadır. Yapılan işler akıl denilen bir süzgeçten geçirildikten sonra, muhit denilen bir kaba uydurulduğundan sonra tatbik edilirse fayda verir, kök tatar. Zigana dağının üzerine portakal dikilmez".

Peker'in bu açıklamalarına dayanarak şu temel çizgileri çıkartmamız mümkündür:

— Klasik liberal demokrasi artık tarihe karışmıştır, zaten son demlemeinde bu tür bir demokrasi anarşiyi daret eden, devlet düzenini sarsan bir görünüm almıştır. Oysa Türkiye'nin böyle bir şeye müsaade etmesi beklenemez.

— Yiğinların yönetime katılmış sadece seçimler kanalıyla gerçekleşmez, parti örgütündeki konumları bu konuda seçimlerden daha etkindir.

— Klasik liberal demokrasının geçerli sayılmadığı bir toplumda sınıf çatışmalarını köküleyen işçi hareketlerine de izin verilemez. Bunun için grev yasaktır.

Göründüğü gibi partinin demokrasi tanımı ve yaklaşımı klasik demokratik kiplerle uyumlu değildir. Aksine bu kipleri yoz birer kurum olarak suçlamaktadır. Tek parti iktidarının kendini meşru kılan nedensiz aramasını doğal karşılaşmala birlikte, 1930'lu yıllarda dünyadaki oluşumlarında bu yaklaşımın etkili olduğunu bir yerde kabul etmek durumundayız. Partinin demokrasi anlayışı, parti organının çeşitli konular ve kurumlara ilişkin görüşlerine yansımıştır. Bu kez de konuya bu ayrıntıda ele alalım.

II. DEVLETÇİLIGIN KAPSAMI BIR BİÇİMDE YORUMLANMASI

Devletin ve onun yapısında temsil edilen genel çıkarların böylesine üstün tutulduğu ortamda devletçilik de sadece bir ekonomik olgu olarak ele alınmayacaktı. Nitekim çeşitli nedenlerle yazılan ve yapılan konuşmalarda bu eğilimi görmekteyiz. 12 Eylül 1932 tarihli Hakimiyeti Milliye'de Falih Rıfkı imzasıyla yayınlanan başyazısında söyle denilmektedir:

"Yalnız Türkiye'de değil, artık hiçbir yerde milli davadan ayrılabılır şahsi davalar kalmamıştır... Başka memleketlerde olduğu gibi, Türkiye'de dahı; en kısa yoldan normal refaha gitmek için yalnız kararlarını doğru veren, yanlış zamanında düzeltlen, istikrarlı bir siyaset güden bir devlet organizmi değil, karşı tarafta herkesin sarsılmaz bir inzibat ve itaat hissi ile bu organizmanın verdiği direktifleri, vazife ve kulfetleri kabul etmesi lazımdır... İşte istikrar, emniyet ve itimadın başlıca iki unsuru: 'Prensipte şuurlu bir anlaşma, harekette şuurlu bir vahdet'. Bu yazındaki temel anlam, devletçilik yaklaşımının toplumun tüm birey ve kurumlarının devlet yapısı içerisinde, onun istediği doğrultuda birleşmesi şeklinde ele alınması gereğini ortaya çıkarmaktadır. Nitekim 2 Haziran 1933 tarihli Hakimiyeti Milliye'de Zeki Mesut imzalı bir yazında şu satırları görmekteyiz:

"Bugünkü cemiyet hayatının ilişkisine devlet asıldır. Vatandaşların hayatı, hürriyeti, saadeti devlete bağlıdır. Umumi menfaatin temin ve himayesi için ferdin hürriyetlerinden bazı fedakârlıklar yapılması zaruri görülmektedir. Bu esas kabul edildikten sonra vatandaşların ıca'bında kolları ile de devlete çalışmaları, hususi menfaatların teminatı olan umumi menfaata hizmet sayılır". Bu yazında devletin gereğinde kişilere iş yükümlülüğü de getirebileceği üstü kapalı da olsa ileri sürülmektedir. Aynı gazetenin 9 Temmuz 1933 tarihli sayısında ise Kazım Nami imzasıyla bu yaklaşım daha bir açıklık kazanmaktadır:

"... Türkiye için fertçilik çöktan iflas etmiş olmalydı. Henüz yaşaması hortlak yaşaması gibidir. Türk için fert yok cemiyet var düsturu bir temel olma yolunu tutmalıdır." ... Bu kez toplumun herşeyin üzerinde tutulması düşüncesi tüm boyutlarıyla ortaya çıkmıştır.

Falih Rıfkı 13 Mayıs 1935 tarihli Ulus'taki başyazısında devletçiliğin kapsamını tartışmaya meydan

vermeyecek biçimde sergilemektedir:

"Programın ruhu (yeni CHP programı kastedilmektedir) Türkiye'yi yüksek devlet kontrolu altında planlaştmaktadır. Ne ekonomi, ne tecim, ne bayındırlık, ne tarım, ne de kültür işlerinden hiçbir kontrollü ve planlama çevresi dışında kalmamıştır".

"Plan, devlet ve halk kuvvetlerini toplu çalıştmak, ulusal enerjiyi tam veriminde ve değerinde tutmak demektir".

"Parti herşeyin üzerinde sert bir yaşam ister".

4. Kurultay'da kabul edilen parti programının kapsamlı devletçilik anlayışını Falih Rıfkı'nın bu yazısı kadar açıkça ortaya koyan bir başka örneğe rastlamak mümkün değildir. Bu devletçilik sadece ekonomiye belirli kesimlerinde devlet girişimciliği değildir. Nitekim plan anlayışı da bu manada ele alınmıştır. Toplumda özel ve genel yaşamın en küçük noktalara kadar devlet tarafından düzenlenmesi, devletin günlük yaşamın alışılagelen faaliyetlerinden düşünceye kadar hemen her alana karışması isteniyor. Bu istek inkilabın başarısı için vazgeçilmez bir unsur olarak tanımlanıyor. Kuşkusuz demokrasının algılanması da (bir önce de dediğimiz gibi) bu ilkeye aykırı olmuyor.

III. FARKLI DÜŞÜNCELERİN SUCLANMASI

Demokrasının içeriği ve sınırları böylesine belirlenenin bu yaklaşımına ters düşen tüm düşünceler de suçlanmıştır. Bu suçlamada temel çıkış noktası sürekli olarak inkılapları anlamamak, onları yozlaşdırma çalısmak, vb. yargılardır. Örneğin 11 Ekim 1932 tarihli Hakimiyeti Milliye'de Falih Rıfkı "Pis bir Ruh" başlığını yazısında şunları vurgulamaktadır:

"Bize bir mefkure disiplini lazımdır. Bize, bütün Türk yavrularının, bütün Türk gençlerinin, bütün cumhuriyet idealistlerinin ruhlarını birbirine bağlayan, hepsinden birden, bu büyük ve yenilmez kudretten, genç kudretten bir mefkure zabıtası lazımdır. Cumhuriyetin en başta ve herşeyden evvel iman ve heyecan isteyen davalarına karşı her küstahlığı olduğu yerde tutup boğan, yandığı yerde söndüren, uyandığı yerde seren bir disiplin, ihtişal mefkure disiplini lazımdır". Dikkat edilirse

genel ilkelerin dışında hiç bir düşünceye soluk alırmamak istenmektedir. Nitekim bir gün sonra aynı gazetedede Aka Gündüz "Uslu Durun" başlıklı yazısında bu yaklaşımı daha bir açık olarak ortaya koymaktadır:

"Çocuklar çırıklere uymayan. Bu yurt, bu mut, bu dil ve benlik sonsuzluğu sizindir.

... Taze kafalı, taze yürekli, taze kanlı Türk çocukları. Siz herşeyiniz ve her şey sizin içindir. Çırık kafalara, çırık yürekler, çırık kanlara bakmayın. Onlar her kötülüğü derler. Derler ya, kulak asmayı, öyleleriyle yalnız cumhuriyet müddeci umumileri konuşur.

Cırıklar, sonra söylemedinizdi demeyiniz. Bir yurttaşlık sevgisi ve duygusu vardır. İşte bir daha ve son söz olarak söyleyorum: Uslu durun".

O günlerin deyimiyle inkilap düşmanlarına, kısaca muhaliflere (bunların düşüncesi, siyaset eğilimi önemli değildir, muhalif olmaları onde gelen tek nedendir) uslu durun tehdidini yapan Aka Gündüz'ün arkasından; bir gün sonra Falih Rıfkı "İki Ruh" başlığını koyduğu yazısında ollayın daha bir üstüne gidiyor:

"Söylemeyi, yazmayı, tenkidi, kontrolu hak diye istedikleri gibi kullananlar, yalnız milli davalarda bir şeyin hak olmadığını bilmelidirler: İstihraf ve alay. İstihraf ve mizah, hususi hayatı terbiyesizlik, milli davalarda alçaklı olur..." Artık gilmece de sınırlanmaktadır. Savunulacak, yayılacak, yüceltilice düşunce ve davranışlar partinin çizgisini doğrultusunda saptanmaktadır. Bunun dışındaki söyleşiler söz hakkı bulunmamaktadır. Bu arada muhalif ya da muhalif düşunce olarak nitelenenler politika yapmakla, daha doğrusu hasta politika yapmakla suçlanmaktadır:

"Ne halkı oyalamak, ne de halkın şartsız mak: Halk sevgisi, halk askı demek, halkın istedikleri zaman aldatıp, şartsızlıklarına güvenerek onu hükümete, fırkaya, müesseselerle karşı şantaj olarak kullananlar kâr bir iş yapmakta oldukları hakında pek az misal gösterebilirler." Bu düşüncelerde Falih Rıfkı'nın 26 Ekim tarihli başyazısında yer almaktadır. Dikkat edilirse muhalifin halkın şartsızlığı ileri süretilmektedir. Bu yargı o günlerde parti yöneticileri tarafından da sık sık kullanılmakta, hatta demokrasının (yani klasik liberal demokrasının) bu nevi'yi aldatmacalarla ortam hazırladı-

ğı da suçlama kalemlerinden biri olmaktadır.

Düzen düşüncelerin suçlanması olayı toplumbilim ya da ekonomi öğretilerinin de tümde yadsınmasına uzanmaktadır. Bir yerde kuram düşmanlığı ya da başka bir deyimle karşıtlığı yaratılmaktadır. 4 Mayıs 1933 tarihli Hakimiyeti Milliye'nin beşinci sayfasında Falih Rıfkı "Bir nutku daha okurken" başlıklı yazısında bu eğilimi şöyle yansımaktadır:

"Evet, dostum biz bir nazariye buhranı içinde değiliz. Halk Fırkasının programını anlamak için de bir sürü ilim değil, orta mektep Türkçesi kafi gelir."

"Dostum, geliniz sizinle kürsü değil siper nazaryelerinden bahsedelim. Fakat bunun ismi o zaman nazarye olmaz ahlâk olur."

"Siz siperden kaçmak için Charles Gide'in (Dönemin ünlü liberal iktisatçılarından, başta M. Cavid Bey olmak üzere bir çok Türk iktisatçısına esin kaynağı olmuştur) kitabında fal bakıysınız. Trenle İstanbul'dan gelirken Sincan köyünü, Malı köyünü gözünü kapayarak ve kompartmanınızın işleme perdesini indirek geçiyorsunuz. Korkaklar karşılaşlarında silah patlarken gene böyle gözlerini kaparlar, fakat göz kapağı derisinin kurşuna ne kadar kalkanlık edebileceğini bilmez değildirler".

"Bizi menfaat değil ahlâk, kazanç değil vazife yürütecektir. Anadoluda hersey hocalık, idarecilik, mühendislik, bütün vazifeler ahlâkla kolay ve ucuzdur; menfaat ve kazançla imkansızdır.

"İşte size step kadar çiplak, Anadoluda toprağı kadar kati hakikat. Charles Gide'e uğurlar olsun. Kazanç kureğini sırtla işimize gidelim.

"Adam Smith ve Lenin ve bütün ervah hem yerlerinde rahat, hem de iyi saatle olsunlar!"

Tek partinin dünya sorunlarından ülke sorunlarına kadar bakış açısından bu kalıp içindedir. Bu kaliba uymayanlar ise karşısındadır ve yerilmeye lâyıklarlar.

IV. DİS DÜNYANIN ALGILANMA BİÇİMİ

1930-40 arasında resmi basın dış dünya ile yakından ilgilenmiş, olayların gidişini bugün rastlayamadığımız biçimde yansımıştır. Örneğin Hakimiyeti Milliye ve sonra da Ulus

gazetesinde dış haberler çok ayrıntılı biçimde yer aldığı gibi, dış olaylara ilişkin ekler de yayınlanmaktadır. Londra da toplanan uluslararası ekonomi toplantısına katılan ülke delegasyonlarının konuşmaları hemen hemen tüm ayrıntılıyla Hakimiyeti Milliye'de yer almıştır. Dış olaylara yönelik bu ilgiye karşın partinin dolayısıyla resmi basının bu olayları algılama biçimini ideolojinin ana çizgilerine uygundur. Yani liberalizmi ve onun kurumlarını çöken bir sistem olarak tanımladıktan sonra diğer politik ve ekonomik sistemler karşısında yansız bir yer almaktır. Türkiye'nin de bu sistemler kadar geçerli bir model kurduğunu en azından böyle bir modele öncülük ettiğini ima eden bir tavır almaktadır. 28 Ekim 1932 tarihli Hakimiyeti Milliye'de Falih Rıfkı "İtalya'da" başlıklı yazısında şunları söylemektedir:

"Biz kendi davamızı yürütür ve başarırken, dost inkılapların kendi davalarını yürüüp başarıklarını görmekten derin bir hız duyuyoruz. Çünkü ancak idealist inkılapçının araştırmasıdır ki bütün insanların yeni nizam ismini takarak rüyasını gördüğü saadet ve bahtıyarlığın bulunmasını ve şekildeşmesini mümkün kılabılır.

Kemalizm, Roma yürüyüşünün onuncu yıldönümünden dolayı faşistlige en samimi tebriklerini sunar". Kuşkusuz bu yaklaşım Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesine de uygundur. Nitekim 4 Mayıs 1933 tarihli gazetedede Zeki Mesut imzalı ve "Alman İnkılabı" başlıklı yazısında şunları okumaktayız:

"Bundan sonra sermaye, iş, bilgi, ırk, milliyet, siyasi kanaat gibi devlet hayatının başlıca amillerini, sınıf mücadelelerine nihayet verecek ve bütün Almanlar'ı milli inkılab'a bağlayacak adil ve haklı bir müvazene içinde uzlaştırmak vazifesi karşısında bulunan yeni rejimin kudretini asıl bu sahadaki icraati ile daha iyi anlayacağım". Görülügű gibi Almanya'daki Hitler düzenine karşı yansız ve kuşkulular bir tavır almaktadır. Kuşku bu düzenin çeşitli sınıflar ve politik görüşler arasındaki uzlaştıracı dengeyi kurup kuramayacağı noktasından kaynaklanmaktadır. Hakimiyeti Milliye'nin ve Ulus'un daha sonraki sayılarda Yahudi ve işçilere karşı bu dönemin giriştiği acımasız bastırma hareketleri de, bir anlamda kınanarak, ayrıntılı biçimde yer almıştır. Falih Rıfkı'nın Moskova-Roma yapımı partinin bu tip olaylara nasıl baktığının en somut örnegi olarak anılda kalmalıdır.

V. SINIF ÇATIŞMASINA BAKIŞ AÇISI

Yazımızın başında da belirttiğimiz gibi parti programının temel çıkış noktası sınıf çatışmalarına son vermek, bu çatışmalara dayanan bir demokrasi modelini reddetmektedir. Hakimiyeti Milliye ve Ulus'ta bu yönde çok yazı yayınlanmıştır. Kasım (26) 1932 tarihli gazetedede Zeki Mesut şunları yazmaktadır:

"Türkiye, kendi halkı içinde sınıf mücadelelerine sebep ve mahal bırakmayan bahtıyar memleketlerden biridir. Diğer memleketlerdeki feci vaziyeti gördükçe fırkamızın bu hırsızlığı gayret ve hassasiyetinin ne derece yerinde olduğunu takdir etmemek mümkün değildir. Bundan sonra kuvvetli millet, kuvvetli devlet, ancak bütün vatandaşların menfaatlarını kendi sinnesinde uzlaştırp umuma yarayacak feyzili cereyan halinde idare edebilen millet ve devlettir". Aynı yıllarda çıkan ve inkılabın ideolojisini oluşturma gibi güç bir işe soyunan Kadro dergisinde de benzeri düşüncelerin yer aldığı görülmektedir. O dönemde Türkiye'deki toplumsal sınıfların çok zayıf, adeta "jöle" halinde oluşu bu yaklaşımlara güç katmaktadır, tek parti yönetiminin yapısında bulunan sınıfları istemek amacı daha iyi öne çıkarılabilir.

VI. ÇOK PARTİLİ YAŞAM ÜZERİNDEKİ DÜŞÜNCELER

Parti programında liberal demokrasiye yönelik suçlamaları gördükten sonra çok partili yaşamın nasıl algalandığı ve değerlendirildiği noktasında belirli bir açılığın zaten oluştuğu kanısındayız. Ama gene de bu konuda ilginç bulduğumuz bir kaç alıntıyı buraya koymakta yarar göründür. Örneğin 15 Kasım 1932'de Zeki Mesut, Avrupa'da düşen hükümetleri ele alan yazısında şunları belirtmektedir:

"Milletlerin hayat ve idare kabiliyetleri fevkalede zamanlarda daha ziyade anlaşılmır. Fertler için olduğu gibi milletler için de en büyük istinad noktası paradan ve bütçe muvazenesinden evvel mefkure kuvveti ve maneviyat düzgünlüğüdür. Kökü millete dayanabilen hükümetler için herseyden evvel bu kuvvetin, bu düzgünliğin temini lazımdır. Fakat sayısı her gün artan muhtelif fırkaların ihtiraslı mücadeleleri arasında çırınan hükümetler için buna imkan var mıdır? Pazarlık esasına dayanan hükümetler netice itibarıyla iyi veya fena havanın bozduğu pazarlık ile beraber düşmeye mahkumlardır".

Yaz içeriği itibarıyla çok partili yaşamın istikrar getiremeyeceği, özellikle koalisyon pazarlıklarının hükümetleri zayıf kılacağı düşüncesi üzerine bina edilmiştir. Partinin genel yaklaşımı da zaten bu doğrudur. Aynı yılın 14 Aralık tarihinde ise Falih Rıfkı konuya daha bir açıklık getiren yazısında şunları açık bir biçimde vurgulamaktadır:

"Tek fırkanın iyi bir kontrol cihazi olup olmadığı sorulmuştur. Hakikati mütemadiyen kendi taraflı göstermek için demagojiden demagojiye koşan ve yüksek fırka menfaati teşhisini altında azalarının ağızlarını kilitleyen çok fıraklı memleketlerde kontrol milli bir vazife olmaktan uzaklaşır gitmiştir."

"Bir millet için sınıflara bölünmek gibi fırkalara parçalanmak da milli enerjinin verimini yarı yarıya, dörtte bire ve arası sıfır indiren bir hastalıkta".

"Her tarafta yeni içtimai nizamın gayesi sınıf kavgalarını ortadan kaldırılmak olduğu gibi, demokrasi müessesesinin ıslahı için düşünülen başlıca tedbirlerden biri, milli menfaatların münakaşasını fırka kavgaları içinde oyuncak olmaktan kurtarmaktır".

Partinin 4. Kurultayından sonra 11 Mayıs 1935'de Ulus'ta Falih Rıfkı'nın "Demokrasi ve partiler" başlığını taşıyan şu yazısı dikkatleri çekmektedir.

"Hersey bire ve sıfırı doğru ek silerek gider. Bütün kurallar gibi bunun da bir ayırası (istisna) vardır: Demokraside partiler. Onların bire ve sıfırı doğru artarak gittiklerini görmekteyiz. Yalnız 1 ve sıfır rakamlarının hangi sayıdan sonra geldiğini kestirmek güçtür. Almanya'da 65'den sonra 1 ve Bulgaristan'da 55'den sonra 0 geldi..."

... Türkler uzun dağınıktan sonra birlik oldular. 1908 ile 1912 arasında öyle zamanlar biliriz ki, imparatorluğun içinde her fert bir parti idi.

Bizim kurtuluşumuz toplamsızmadır".

Bugün artık kullanılmayan birkaç yeni sözcük dışında rahatlıkla anlaşılır bir yazı bu. Partilerin çoğalmasını istemeyen, bu çoğalma ile birlik ve dirliğin yitirileceğini, bunun da yeni devletin sonu olacağını üstüne basarak ileri sürüyor. O günlerde çok partili yaşama yönelik olanlar eleştiriler hemen hemen bütünü bu yaklaşımı korumuştur.

Sonuçta tek parti yönetimi kurtuluş, birlik ve dirlik simbolü olarak alkışlanmıştır. Aralık sonunda (1932) toplanan Ankara İl Kongresinin sonunda verilen ziynetle Behçet Kemal'in yazdığı şu şiir ertesi günü Hakimiyeti Milliye'de yayınlanmıştır. Tek partinin birleştirici nimetlerinin nasıl anlaşıldığını göstermesi bakımından ilgiyle okunmayı değer:

KONGRE SOFRASINDA

Canlandı demokrasi bu gece

Ankara'da;
Münevver, çiftçi, mebus, işçi hep
bir arada.
Türkük omuzlarında ideali taşıyor...
Hisler kucaklaşıyor, gönüler

kaynaşıyor;
Bugün Ankara büyük bir gününü
yaşıyor.
Yüz bir yüzüttü nabız vuran bir tek
asil kan!

Her yiğidin gönlünde yatar derler
bir arslan;
Hepimizin gönlünde yatıyor simdi
Gazi.
Soluk yapraklar gibi düşüyor yere
mazı;
Açıyor gülər gibi istikbal simdi
burda...
63 kongre de mutlu olsun bu yurda.

Bu şiir kadar tek partinin demokrasi yaklaşımını somutlaşdırır ve sergileyen bir örnek bulmak zordur kannınsıdayım.

VII. ÖRNEK VATANDAŞLIK TANIMI

Toplumda teklerin üzerinde genel bir yarar kavramının varlığı ileri sürüldüğü durumlarda o teklerin görev, hak ve yetkileri de yeniden tanımlanıyor demektir. Bu tanımlama bir yerde yeni vatandaşlık kavramından başka bir şey değildir. Zeki Mesut Hakimiyeti Milliye'nin 7 Aralık 1932 tarihli sayısında bu "Yeni vatandaş"ı söyle belirlemektedir:

"... Yeni bir cemiyet hayatı kurmak gayesini takip eden büyük inkılaplar herseyden evvel vatandaşşa yeni bir ruh, yeni bir seviye ve umumiyyet itibarıyla yeni bir hayat telâkisi aşılamaya çalışırlar".

"Bir vatandaş için en büyük kudret kaynağı milletine ve bir millet için en büyük kudret kaynağı da irkına karşı beslediği sevgi ve itimatır".

"... Türk gençliği herhalde büyük

Türk dünyasının mefkurelerine ayak uydurarak bu mücadelede kendi irkinin şerfini, kuvvetini yükseltmeye çalışacaktır. Yeni Türkiye'nin istediği vatandaşlar bu yolda yürüyenlerdir".

Aka Gündüz ise Temmuz 1933' de vatandaşlığı söyle tanımlamaktadır:

"Şair Çankayalı olmadıkça, Doktor Çankayalıca bir reçete yazmadıkça münekkeş Çankayalıca düşünmedikçe..." Bu yaklaşımı göre vatandaşın, ama örnek vatandaşın, tek bir tanımı vardır: Çankayalı olmak. Kuşkusuz bu Aka Gündüz'ün edebi diye nitelenebilecek tanımlaması ama gene de istenen vatandaşlığını özeliliyor sanırım.

VIII-DİĞER KONULARDAKİ EGEMENDÜŞÜNCELER

Araştırma kapsamına giren zaman aralığı içerisinde Hakimiyeti Milliye ve sonrasında da Ulus gazetesi de partinin değişik konulardaki görüşleri de belirli bir biçim altında ortaya konulmuştur. Bunlardan (gümüz açısından) bizi ilgilendiren üç temel konu: Üniversite, basın ve ekonomik model için söylenenlerdir.

Bilindiği gibi dönemde İstanbul Darülfunun lağvedilerek yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. İstanbul Darülfununu 1919'da kabul edilen bir yasa ile özerk kuruluş haline getirilmiştir. Üniversite reformunun yapılabacağı sıralarda bazı hocaların inkılaplara karşı takındıkları olumsuz tutumdan ötürü bu özerklik tartışma konusu olarak ortaya çıkmış ve bütün tartışmaların bir anlamda odak noktasını oluşturmuştur. 10 Aralık 1932 tarihli Hakimiyeti Milliye'de Zeki Mesut, "İnanmak, İnadırmak" başlıklı yazısında şunları ileri sormektedir:

"Arasında söyle bir müthalaa işitiyor: Darülfunun herseyden önce bir ilim müessesesidir. Böyle olsa bile ilim nedir? İlim hayattan ayrı bir şey midir? Hususla içtimai ilimler muhakkak olarak içinde yaşadıkları cemiyetin vaziyeti ve mefkureleri ile sıkı bir surette alâkadardır".

"Yanlış bir ilim telâkkisi ile taş kesilmiş dimaçlar, buz gibi donmuş ruhlar inkılap mefkurelerinin önünden değil, arkasından bile yürüyemezler".

"... Hayata ve bahusuna yeni hayatı küsmüşlerin ilim zırhına bürünerek ortaya atacakları şey ancak şüpheli"

he ve tereddüt olabilir. Halbuki inkılabilim en evvel heyecan, iman ve ideal ister".

Bu alıntıların da açıkça ortaya koyduğu gibi bilim özgürlüğü bile kabul edilmek istenmemektedir. Özellikle toplumbilimlerde inkılabilin idéolojik kalıpları içine girmeyen açıklamalar bir yerde yapılanlarla karşı koyma gibi nitelendirilmektedir. 6 Haziran 1933'de Falih Rıfkı inkılabilin üniversitesinin nasıl olması gerektiğini söyle anlatmaktadır:

"Kemalizmin tanzimat ve meşruiyet hareketleri ile esas farklı, tam milli ve tamamen bize has bir inkılaklı olmasından. Tercüme ile oriinali arasında ölçümle bir mesafe vardır". Aynı günlerde Yunus Nadi de Cumhuriyet gazetesinde özerklik aleynine ciddi boyutlara ulaşan bir saldırına geçmiştir. Onun deyimi ile Üniversitede ancak "ilmi istiklal" den söz edilebilirdi...

Partinin demokrasi tanımı çerçevesi içerisinde basından da beklediği çok şey vardı. Bu beklenenleri resmi basının sözcülerini aracılığıyla her fırsatla ortaya koyan parti, bir anlamda basın organlarının otosansür kuralını kendi içlerinde noksansız uygulamasından yanaydı. Partinin 4. Kurultayından biraz önce toplanan Ulusal Basın Kurultayı dolayısıyla Falih Rıfkı 1 Mayıs 1935 tarihli Ulus'ta şu görüşlere yer vermektedir:

"Türk gazeteciliğinin prensip dası henuz olduğu yerededir. Memleketimizde gazetecilik henuz olduğu yerededir. Memleketimizde gazetecilik henuz bir kamuağası (genel çıkar) değil, bir özel girişim kurumu olarak devam etmekte ve sırıtmak, satış kaygısı içerisinde, tecimsel düşünceler içine hapsolup kalmaktadır. Bu sebeple gazetelerimizin eğitim bakımından pek aza işe yaradığını ve aşağı bir fikir düzeyi üzerinde bocalayıp durduklarını görüyoruz. Bunun önüne geçmeyi, faşizmin yaptığı gibi basın kurumunu devletleştirmekle değil, hepsi kemalist olan arkadaşlarımıza gazetecilik anlayışını yeni bir hizmet düsturu içine sokmalarıyla sağlayabılırız".

"Ankara basın kurultayının görüşme konuları arasında şunu görmek isteriz: Bir gazete halk yetişkinine nasıl yardım edebilir? Türkiye'de halkın düşüncelerini hangi noktalar üstünde toplamak, hangi demagojilerle hiç durmaksızın boğuşmak, hangi yöneticilerde hareket birliği kurmak ve barınak, kazanç ömrü desliginden bütün gazeteler hep beraber nerelerde vazgeçmek zorunda-

yiz". Göründüğü gibi bir yandan kâr amacını güden bir basının karşısında olunuyor, diğer yandan ise basının devletleştirilmesinden yana olunmadığı da özellikle vurgulanıyor. Yapılmak istenen, anlaşıldığı kadaryla basın üzerinde partinin noksansız bir denetiminin sağlanmasıdır. Nitekim 1930-40 yılları arasındaki basın bir göz attığımız zaman bu denetimin yaşama geçirilmesini çeşitli örnekleriyle görebilmekteyiz.

Klasik liberal demokratik kurumların karşısında olan yaklaşımın ekonomik model olarak da mutlak liberalizmin de karşısında olacağı doğaldır. Falih Rıfkı'nın 17 Haziran 1933'de ekonomi konferansını izlemek için gittiği Londra'dan yazmış olduğu bir haberde şunları altına çizdiğini görmekteyiz:

"Küçük devletlerin bir çoğu borç ve açık sebebiyle Londra, Paris ve New York'a bağlıdır. Bunlar ancak tâbi bir siyaset söylemeyeceklerdir."

"... Hava odur ki, buraya gelenlerin başlıca vazifesi İngiliz, Amerikan, Alman, Fransız ve diğer iki üç devletin sanayi işsizlerini aylak kalmaktan kurtarmaktır... Belki bazı zirai memleketlere de sadakalar vermek imkânları düşünülecektir."

"Gazeteler bütün Amerika'da kapitalizm alevhtarlığı cereyanının kuvvet bulduğunu yazmaktadır. İktisattaki fert kuvveti her yerde devlet eline geçiyor". Dünya bunalmış sonrası kapitalist ülke ekonomilerinin nasıl bir çıkmazda olduğunu iyi gözlemleyen Falih Rıfkı yargısıyla da devletin ekonomiye karışmasını ve onu denetlemesini haklı çıkarak nedenleri ortaya koymak, ya da bu nedenleri arkaların bir gerekçe bulmak gayretindedir. Açıktır ki, liberalizm, özellikle bireyci girişimin yükseltilmesi geride kalmaktadır. Nitekim aynı ay içerisinde gönderdiği bir başka haber-yorumda Falih Rıfkı şunları daha bir açık sergilemektedir:

"Zalim bir muamma içinde yaşıyoruz. Hiç bir iktisadi mezhep, hiç bir tarihi din kalmamıştır..."

"Her devlet gümüşünü kaplumbağa kabuğuna çeviriyor ve başına ikide bir sessizce dışarı çıkarıp, geni içeri sokuyor".

"Suh diye bağıncı evine sığınıyor. Hiç bir harp bu suh kadar sokakları boş bırakmamıştır".

okuyucularla

KADIN, CİSELLİK VE BİR KİTAP ÜZERİNE

Bunalımlı toplumlar ve genellikle işsizliğin hükümlü sürdüğü gerikalmış toplumlarda, kadın ve cinsellik sürekli istismara neden olmuş, kimi insanların para kazanmak için kullandıkları birer araç olmuştur.

Kuksuz ülkemde durum bnlardan farklı değildir. Hâlâ siyah çarşafın kullanıldığı, cinsellik ile ılgili en ufak bir sözcüğün bile "yasak" olduğu toplum yapısı egemenliğini koruyor,

tüm bu yasaklar zinciri içinde cinselliği temel alan ve cinselliğin gerekli yönlerinden ziyade kâr amacına yönelik bölümlerini konu edinen filmler hızla yayılmış ve bu alanda film oynatan sinemalar, sayilar hergün artan bir seyirci kitlesi kazanmıştır.

Daha çok kâr amacı güden bir kısım insanlar için kadın ve cinsellik olgusu engelsiz bir yol olmuştur. Para kazanma duygusu kadın ve cinsellik konusuna egemen olmaya başlamıştır.

Tüm gerikalmış ülkelerde ve ülkemde gözlemlenen bu keşmekeşten bugine degen genellikle söz edilmemiş ya da önele kaçınılmıştır. İşte elimde bulunan, değerli hocam Mahmut Taşlı Öngören'in kaleme aldığı Dayanışma Yayınları arasında çıkan "Sinemada Kadın ve Cinsellik Sömürüsü" isimli kitabı bu alanda bulunan boşluğu dolduran ilk ve tek yapıt olarak nitelendirmek elde değil.

Gerikalmış toplumların ve özellikle ülkemiz insanların kadın ve cinsellik konusundaki anlayışlarını ve uygulamalarını en somut biçimde ele alan değerli hocam, Sayın Öngören'in kitabımda: "Kadın ve cinsellik sömürüsü sinebamada da, kapitalist ülkelerin sinemasında da sürüp gidecek. Çünkü bu hem kolay gerçekleştirilebil bir sömürü konusu, hem sinemanın bünyesi buna yatkın, hem de insanların sömürmeye uygun yanları var" diyor.

Sömürünün alabildiğince yayıldığı bu cinsellik olgusu gerikalmış toplumların güncel sorular arasında yerini almıştır. İnsanların ayrılmazlık insancı yaşamamasını amaç edinen herkesin, mutlaka okuması gereken bir yapıttır "Sinemada Kadın ve Cinsellik Sömürüsü".

Faruk GUÇLU - Ankara

"1933 senesinin tarihte karikatürü hayretten açılmış bir ağız olacaktır". Dikkat edilirse bu yazıda bir yandan çöktüğü zannedilen kapitalizmin geçirdiği deprem söylemek isteniyor ama, diğer yandan da bu depremden duyulan şaşkınlık daha bir öne çıkarılarak ortaya konuluyor. İşte bu şaşkınlık, olayları yorumlamakta karşılaşılan güçlük Falih Rıfkı'nın 28 Haziran tarihli yazısında açıklık kazanıyor:

"Demokrasi, parlamento, hürriyet, müsavat, liberalizm, kapitalizm, sosyalizm, komünizm, emperyalizm, enternasyonallı... Fakat geride hangi müessesesi kalyor. Çünkü bütün bu müesseselere karşı olan itikatlar dünyanın her yerinde sarsılmıştır. Hepsinin aleyhte müneggidleri lehte olanlardan daha kuvvetlidir.

ve verimden başka birsey değildir. Bunun her iki taraf için de faydalı olması beraberliğin disiplin ve düzen ile korunmasına bağlıdır."

"Bu devrin parolası artık özgenlikten çok sosyeteye ve devlete erimli bir bağlılıktır. Hele arsulusal geçimin çok bozulduğu bu sırallarda her yurtaş kurtuluş ve yükselişini ancak ulusal bağların pekiştirilmesinde bulabilir".

Liberalizm tümüyle reddedildiği gibi onun uzantısı olan ekonomik modeller de reddedilmektedir. Kuşkusuz bu durum demokrasinin kavranması ve tanımı konusundaki parti yaklaşımının sonuçlarından biridir.

VARGI

1930-40 yılları arasındaki dönemde tek partinin yönetimde daha bir güçlendiği ve kendi ideolojik ağını kurma çabalalarını pekiştirdiği bir zaman aralığıdır. Bir yandan cumhuriyet diye adlandırılan demokratik devlet biçiminin gereği olan demokrasi kavramına bağlılık, diğer yandan inkılâplar diye bilinen yenileşme hareketlerinin savunulması gereği ulyanık olma isteği, tek parti yönetiminin ana ikilemdir. Bunun için de demokrasi çok partili klasik liberal yaklaşımın tersine tek parti içerisinde yatay ilişkilerin geliştirilmesi biçiminde tanımlanmak istenmiştir. Ne var ki parti örgütü içerisindeki demokratik oluşum istenilen düzeye erişemediği gibi, ekonomik sorunların büyümesi yatay ilişkilerden daha çok dikey ilişkilerin pekiştirilmesine öncelik verilmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Sınıfız bir toplum yaratma özlemi bu dönemin belki de en somut amacıdır. Tüm çabalar o yöndedir ve siyasi oluşum ile demokrasının alglanması da aynı doğrultudadır.

2 Mayıs 1935 tarihli Ulus'ta ise Zeki Mesut "Sosyal Özgenlik" başlıklı yazısında toplumsal özgürlüğe şöyle bir yaklaşım getirmektedir:

"Tarihin gidişine bakarak diyebiliriz ki, sosyete yaşayışının yükseldikçe insanların ona bağlılığı daha çok coğalmaktadır. Bağların coğalması özgenlik sınırlarını daraltır. Fakat bu kişilerin zararına olan bir şeyle değildir. Kişi özgenliğinden kaybettigini sosyetenin ve devletin kendine kazandırdığı daha çok şeyle karşılabilir. Onun için ışıklı yurtaşunu bilerek, kanunların işe karışmasına meydan vermeden bile özgenliğine kendi kendine dizgin vurmaktan kaçınmaz".

"Geri kalmış sosyetelerde kişi daha çok özgendir".

"Sosyal ve ekonomik olsun, yaşayış beraberliği karşılıklı bir alım

YARIN

Yayincılığın genç adı,
Yepyeni bir anlayışla!

ABDI İPEKİ
BARİS ve DOSTLUK ÖDÜLÜ '83
ali cengizkan

YUNAN DOSYASI
CONSTANTINE MANOSUN FOTOGRAFLARI İÇİN
200 Lira

SOVYET ROMANI □ A. Mümtaz İdil
250 Lira

P.K. 723 Kızılay - Ankara

İLHAN İLHAN KİTABEVİ

Bayındır Sokak 27/A
Yenişehir - Ankara

ONUR KİTABEVİ

Selanik Caddesi 72/22
Yenişehir - Ankara

YENİ KİTAP PAZARI

Onur Kitabevi'nin
PTT Yoluyla Okura
Yurtçi ve Yurtdışı
Kitap Satış Servisi

SERGİ KİTABEVİ

- o İlk, orta, yüksek öğrenim ders kitapları
- o Bilimsel - sanatsal yayınlar
- o Süreli yayınlar
- o Kütüphaneye gereklileri

HİZMETİNİZDE

Adres: Birinci Beyler Sokak.
Uğur Pasajı 10/B
Tel: 13 72 22 - İZMİR

"SAHNE-İ SİYASET"İN SAĞINDA "TEŞEBBÜS-İ ŞAHŞİ"

Tunc TAYANÇ

Siyasal partiler, uzun süren bir aradan sonra, siyaset sahnesindeki yerlerini yeniden alıyorlar. 'Eski'yi canlandırmak çabası, 'yeni'lere yol açtı, ister istemez. Ancak Türkiye'nin 'demokratikleşme sürecinde oluşan 'birikim'in, 'görüşler'in ne ölçüde 'yeni' içerik taşıdığı sorusunu da yanitsız bırakmamak gerekiyor.

Bugüne kadar (15 Haziran 1983) kuruluşunu tamamlayan siyasal parti sayısı beş: Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), Anavatan Partisi ve Yüce Görev Partisi (YPG) siyaset sahnesinin sağında yer alıyorlar; Halkçı Parti (HP) ile Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) de solunda. "Şimdilik" kaydını unutmamak gerekiyor. Bunlardan hangilerinin 6 Kasım'da yapılacak daha bir açıklık kazanan seçimlere katılmaya "hak" kazanacağı, 'sahne'ye daha kaç siyasal partinin çıkacağı -şimdiden Yeni Düzen Partisi'nden, Liberal Demokrasi Partisi'nden söz ediliyor-, en önemlisi de Türkiye'nin demokrasi tarihinde hangilerinin 'kalıcı' olarak yer alacağı zamanla ortaya çıkacak.

Gene de biz, işi zamana bırakmadan, yukarıda adları sayılan siyasal partilerin hepsinin 'kalıcı' olacağını varsayıp, demokrasının maddi temellerini oluşturmaya ilişkin görüşlerini, ekonomik yaklaşımalarını ve programlarını büyütüp altına getirelim dedik.

Önce, siyaset sahnesinin sağında yer alan üç siyasal partinin ekonimiye ilişkin görüşlerini, programlarına dayanarak sergilemeye çalışacağız; sonra da sahnenin solundaki iki siyasal parteye gelecek sira.

Ekonominin çeşitli kesimlerine ve çeşitli ekonomik faaliyetlere ilişkin görüşleri tek tek ele almaya ve irdelemeye kalkışmak yerine, "ekonimiye bakış", "ekonominin yönetimi" ve "diş ekonomik ilişkiler" açısından siyasal partilerin programlarını büyütüp altına sokmayı yeğlediğimizi belirtmek isteriz.

EKONOMİYE BAKIŞ

MDP'de, Anavatan Partisi de,

teli ve ucuz mal ve hizmet sunulmasının en iyi şekilde bu sistem içerisinde mümkün olabileceğine..." duydukları inancı kitlelere nasıl aktaracakları olacaktır.

EKONOMİNİN YÖNETİMİ

MDP ile YGP'nin "ekonimiye bakışları", "ekonominin yönetimi" ne ilişkin görüşleriyle daha da belirginleşirken, Anavatan Partisi'nin "sistem tercihi" doğrultusunda bir "ekonomi yönetimi" de açıklık kazanmaktadır. Ancak bu doğrultunun, 20. yüzyılın son yirmi yıldından çok 19. yüzyıl kapitalizminin izlerini taşıdığını ve Adam Smith tarafından hayranlıkla karşılanabileceğini de vurgulamak gereklidir: "İktisadi faklıyetlerde devlet genel olarak bütün millete hitap edecek altyapı mahiyetindeki hizmetlere yönelik" (md. 2). Sonraki satırlar, Devlet'e bırakılan görevlere daha da açıklık getirmektedir. Devlet "istikrarın temini" ile uğraşmalı, "... bu maksatla [da] yurt içinde emniyet ve güvenin sağlanması, yurdun savunması, yurt dışında memleketin ve vatandaşların haklarının korunması, adaletin en iyi şekilde tevzi devletin aslı görevleri..." olmalıdır. (md. 10). Devlet, ekonomik yaşamada "tanzim edici", "düzenleyici", "sık sık değişmeyen kaideler koyucu" olacak ve bunları da "genel seviyede" yapacak, "detaylara müdahale etmeyecek" tir. Hele Devlet'in "sanayi ve ticaret"e girmesi düşünen bile; "geri kalmış bölgelerde sınırlar kurabilirse de" - o da 'kural' olarak değil, "istisna" olarak, "bu teşebbüsler kısa sürede millete devredilmelidir".

MDP ise, "... karma ve piyasa sisteminin işlemesinde vatandaşın temel ihtiyaç maddelerinin Devletçe korunup kollanması anlayışı içinde..." "Devlet teşebbüsünü, hür teşebbüsü rakip gören ve her sahaya el atma özleminde kısır bir Devletçilik anlayışı içinde değil, onun yetersiz kaldığı sahalarda onu tamamlayan düzenleyici ve yol gösterici bir müesseseye olarak görüyoruz (md. 21)", demektedir. Ancak, "temel ihtiyaç maddeleri"nin kapsamına nelerin girdiği ve bu maddelerin Devletçe nasıl "korunup kollanacağı" ve Devlet'in "her sahaya el atma" yerine "hangi sahalara girebileceği -ya da giremeyeceği-" MDP Programı'nda bulunamamaktadır. Aynı şey, "... devletin ekonomideki rolü tekeli ve işletici olmaktan ziyade; yön verici, teşvik edici, destekleyici ve düzenleyici doğrultuda olacaktır (md. 13)" satırlarının yer aldığı YGP Programı için de geçerlidir.

Üç siyasal parti de, ekonominin yönetiminde Devlet'in rolünü mümkün olduğunda sınırlamakla birlikte ve bu sınırlama ölçüsünde "planlama" dan da söz etmektedir. MDP: "Kalkınma planları, gerçekçi, demokrasi düzenine oturmuş, ideooloji ve fikir sapantılarından uzak, sadece ekonominin icaplarına uygun, yol gösterici ve teşvik edici olmalıdır (md. 7)". YGP: "... ülkemizin insan gücünü, doğal ve finans kaynaklarını ekonomik alanda etkin bir verimliliğe kavuşturmak için, zaman kaybına ve israfa yol açmayan gerçekçi planlarla, devletin ve özel sektörün karşılıklı anlayış ve dayanışmalarından doğacak büyük gücü hızlı kalınma ve milli refah yolunda harekete geçirecektir (md. 6)". MDP ve YGP ile karşılaşırıldığında, Devlet'in ekonomik yaşamındaki rolünü 19. yüzyıl yaklaşımıyla sınırlamaya çalışan Anavatan Partisi'nin "planlama"ya ayrı bir madde (md. 8) ayrılmış olması, ilk bakışta bir çelişki gibi görünmektedir. Ancak Anavatan Partisi'nin planlama anlayışını, "... demokratik, kuruluşların ve fertlerin kabiliyetlerini ve teşebbüs güçlerini kullanmalarına ve geliştirmelerine imkan veren, düzenleyici, yönlendirici ve denge kurucu..." olarak tanımladığı göz önüne alınır ve böyle bir "planlama"ya özel kesimin de 'hararetle' taraftar olduğu hatırlanırsa, herhangi bir çelişkinin söz konusu olmadığı görülecektir.

Gördüğü üzere, üç siyasal parti de, Devlet'i ekonomik yaşama fazla karıştırmamakta, "planlama"yı da, "yol gösterici" ve "teşvik edici" deyimlerinde anlatımını bulan bir anlayışa oturtmaktadır.

DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER

MDP Programı'nda, Türkiye'nin dış borç sorununa da borç veren uluslararası kuruluşlarla ilişkilere de rastlanmaktadır. Oysa YGP, ekonomik görüşünün temelinde "borçsuz ve kendine yeterli bir devlet" in de yer aldığı vurgulamaktadır (md. 13); gerçi, "borçsuz ve kendine yeterli bir devlet"e nasıl ulaşacağımı, Program'dan çıkartmak oldukça zor olmaktadır ama, 'kağıt üstünde' yazılı olan bunlardır. Anavatan Partisi ise, "... dış borçlanması ve dış yatırımları karşılıklı menfaatlerin dengelenmesini öngören bir anlayış içerisinde faydalı..." bulduğunu vurgulamaktadır (md. 9). Aynı ifade, sanayie yönelik 'yabancı sermaye' yatırımları için de kullanılmaktadır (md. 16). Burada bir gözleme de belirtmek gerekmektedir: Anavatan Partisi'nin Programı'nın hiçbir yerinde "yabancı ser-

ye"den söz edilmemektedir; kaçınılmaz olarak söz etmek gereğinde de -yukarıda olduğu gibi- "diş yatırımlar" deyimi tercih edilmiştir. Oysa MDP, "... hızlı kalkınma hedefinin milletlerarası ekonomik işbirliğinin gereği olarak, yabancı sermaye yatırımlarını teşvik edeceğiz (md. 27)": YGP de, "... yabancı sermayeden yararlanmak hususları, milli yararlarımıza uygunluk gösteren ölçü ve koşullar içinde dikkate değerlendirilecektir (md. 6)", diyecek yabancı sermayeye karşı tavırlarını açıklamak gerektiğini duymuslardır. Anavatan Partisi'nde yabancı sermaye konusunda gözlemlenen "ketumiyet", Ortak Pazar sözcüğünü olduğunda daha da artmaktadır. MDP'nin "Ortak Pazar'la ilişkilerini tam üye olmak hedefi istikametinde daha rasyonel hale getireceğiz (md. 20)" kesinliğine karşılık YGP Ortak Pazar ile ilişkilere hiç deEGINMEMEKTE, Anavatan Partisi de "Batı Dünyası" deyiminin arkasına saklanmaktadır.

Anavatan Partisi'nin "yabancı sermaye" sözcüğünü kullanmaması, "Ortak Pazar" yerine de "Batı Dünyası" tercih etmesi "diş ekonomik ilişkiler" kapsamında dikkati çekmektedir. Ancak, üç siyasal partinin programının ayrıntılı şekilde incelenmesi, Anavatan Partisi'nin kullandığı her sözcüğü, deyimi düşünecek şekilde izlenimini vermektedir. Bu nedenle de, YGP'nin Ortak Pazar'dan söz etmemesi, Program'ının dağınık, biraz aceleye gelmiş görünümü karşısında önemsenmemebilir de, Anavatan Partisi'nin böyle bir "unutkanlık"tan söz etmesi yadrigabilir. Kanımızca, içerde "serbest piyasa mekanizması"nın amansız bir savunucusu olarak sermaye kesiminin sözçülüğü üstlenilmek istenirken, üç siyasal parti içinde böyle bir sözçülüğe en yakın aday da Anavatan Partisi'dir, "hür teşebbüs erbabı"ndan sayılan, "teşebbüs-şahsi" eğilimleri yüksek, "yabancı sermaye", "Ortak Pazar" gibi kavramlardan da pek hoşlanmayan bir başka kesimin de kucaklanması amaçlanmaktadır.

Siyaset sahnesinin sağında yer alan üç siyasal partinin programlarının "ekonimiye bakış", "ekonominin yönetimi" ve "diş ekonomik ilişkiler" açısından gözden geçirilmesi sonucu ortaya çıkan "tablo" bu olmaktadır. Ancak "kitle partisi" olma savında olan siyasal partilerin programlarının oldukça "bulanık", bulanık olduğu kadar da "çelişkili" görüşler içeriğini, bu görüşlerin uygulama ile berraklık kazanacağını da unutmamak gereklidir.

okuyucularla

BARIŞ

Dünya gittikçe büyuyen bir savaş tehlikesi ile karşı karşıya bulunmaktadır. Savaş tehlikesinin kaynağı ekonomik ve siyasi çıkarlardır. Büyüyen savaş tehlikesini durdurmak, zaman ilerledikçe kaynağını kurutup, ortadan kaldırırmak tüm insanlığın yaşaması çıkarlarına ve mutluluğu hizmet eder.

Genel olarak tüm savaşlar insan neslini ve onun tüm yaratımlarını yoketmeye yönelik olmuştur. Özellikle nötron, atom, hidrojen bombalarının kullanımının ne denli felaket getiren savaşlar olacağını kestirmek hizde zor değildir. I-II. Dünya Savaşları'nın acıları taptazardır. İnsanların yüreğinden kolay kolay silinmeyecektir. Tüm savaşların insanlara bıraktığı hediyenin tablosu birdir: Milyonlarca ölü, milyonlarca yaralı ve sakat, ailelik, kitlik, nefret ve gözyaşları. Bunun yanına milyonlar değerinde olan insan yaratılarının kül olması da eklenince durum daha da ayaç gözler önüne serilmiş olmaktadır.

Bu kötü tablolar insanlığını karamsarlığı itmemelidir. Tarihin aksı savaşların kaynağını kurutulmasına yönelik. Dünyadaki sosyal gelişmeler barışı kaçırmaz kılmaktadır. Ülkeler arasındaki hukuki ilişkiler, halkların çıkarları, bilim-teknikin gelişmesi, insanların çabaları ve özlemleri barışın sağlanıp, kılçılıştirılmasına yönelik.

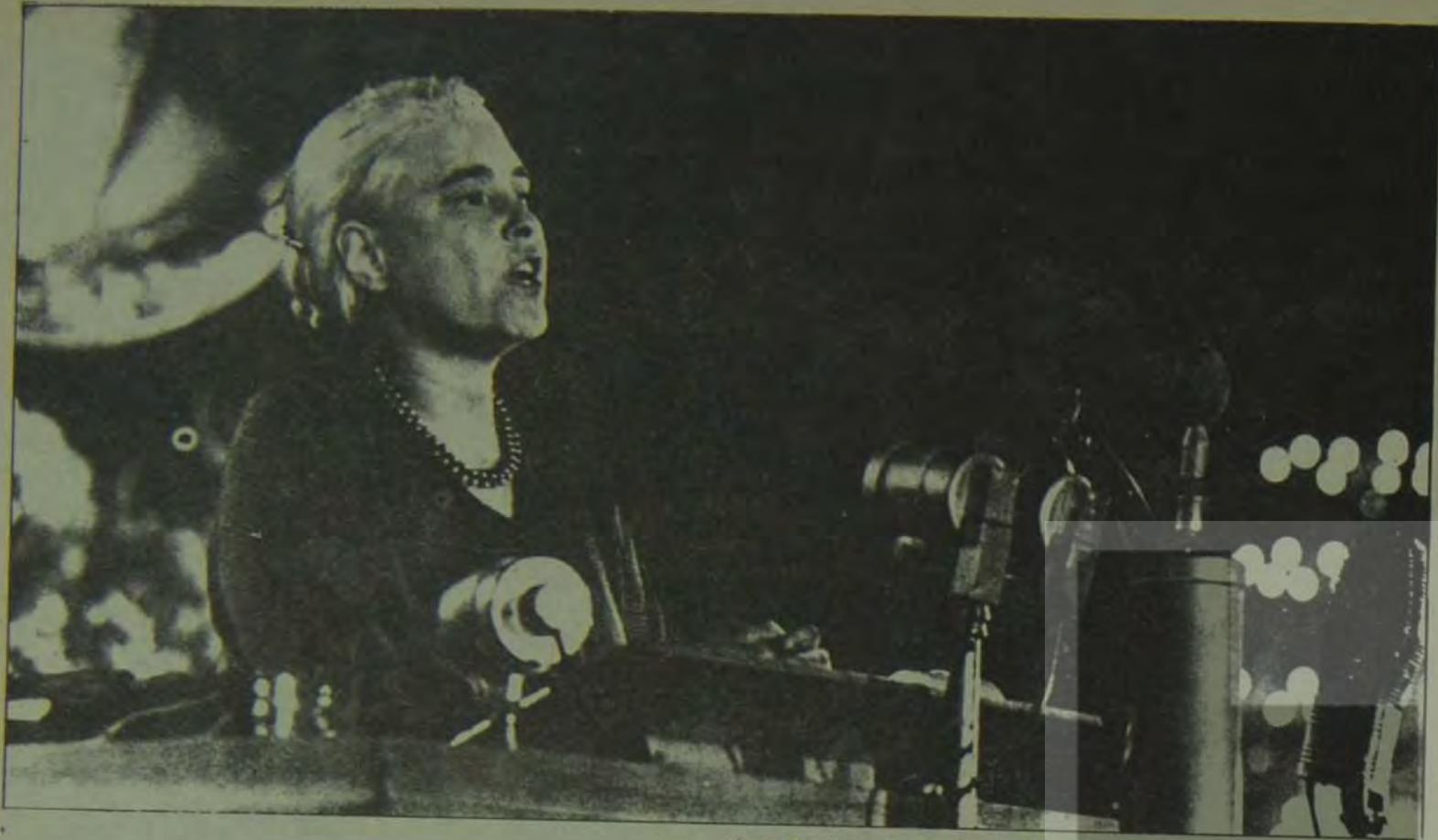
Şu aşamada barış savaşlarını düşen ortak görev: Silahlanma yarısını durdurmak, nötron, atom, hidrojen gibi kitle kurum silahlarının satışı ve imalatını önlemek, bölgesel savaşları durdurmak için çaba sarfederken yumasma döneminin yolunu ayırmak için çalışmaktadır.

Barış yaşamak isteyen, mutluluğunu insanların varlığından, onların pür pür güneşli, güzel günlerde yaşamasından alan her insan özgörevidir.

Yazımı yitir bir barış savaşçı olan Çek Ozan Vitezslav Nevezal'ın "Barış Türküsü" adlı şiirinde bitirmek istiyorum:

Bol süt versin diye koynular
Yüzsun diye balıklar sularda
İnsanlar sürekli yaşasın diye
Köyümde, dört bir yanında
Söylerim barış türküsünü.

A. BARİŞGUL · Adana

Anna Seghers, 1 Haziran 1983'e kadar yaşayan en büyük yazardı.

KAZANMANIN SEMBOLÜ: ANNA SEGHERS

Sargut ŞÖLCÜN

ANNA Seghers, 83 yaşına altı ay kala öldü. Bu ölüm, gerek yazartner kendi ülkesi olan Demokratik Almanya'da, gerekse dünyanın çeşitli ülkelerinde, insanların kendilerini yakından ilgilendiren sorunlar hakkında yeniden düşünmeye yolacaktır. İnsanlar, bu ölüm nedeniyle, dünyamızın yaşadığı son 60 yılın muhasebesini yeniden yapacaklar, eskiden bildiklerini gözden geçiricekler, yeni bilgiler, yeni deneyimler edinecekler ve bunları, şu ya da bu yolla dile getireceklerdir; böylece, hayat denilen gerçekliği bütün celişkileriyle daha az eksiksiz olarak kavramaya çalışacaklar ve bu arada kendilerini yenileyeceklerdir. Anna Seghers'in ölümlü nedeniyle, dünyanın hemen hemen her ülkesinde, yazarlar, okurlar, bilimciler, sanatçilar, öğretmenler, öğrenciler, politikacılar, işçiler bu kadının hikayelerini, romanlarını, denemelerini, konuşmalarını (yeniden ya da ilk kez) okuyacak; çeşitli ülkelerde yayınevleri yayım programlarında değişiklik yapacak, yazartnerın kitaplarını ön sırallara alacak; çeşitli uluslararası çevirmenler, Seghers'in yeni çevirilerini yapmak üzere faaliyete geçecektir. Seghers'in eserleri hakkında yapılmış çalışmalar

malara, bilimsel incelemelere, ileri sürülmüş görüşlere yenileri ekleneciktir.

Anna Seghers'in ölümü, insanları harekete geçiricektir.

Cünkü, Anna Seghers'in hayatı ve yazdıklarları, insanları etkilemiştir: "... İnsanlar için kitaplar yazıyorum, yani, diğer insanlar ve kendim için, çünkü, ben de bir insanım. Sanıyorum, bugün insanları ilgilendiren en önemli sorunları bağlantılıyım. Bunları, kendim için ve diğer insanlar için çözmeye çalışıyorum. Bundan dolayı beni bir şey sevindiriyor ya da hatta iüzüyor; ben bir seyden yana ya da bir şeye karşısam, o zaman bu duyguları ve deneyimleri birçok insanla paylaşıyorum. Ancak, bu deneyimleri ve duyguları sanatsal olarak ifade etmek, benim özel bir yeteneğimdir..." Seghers, bu "özel yetenek"le insanların edebiyat zevkini, estetik bilincini, dünya görüşünü, tarih bilincini etkilemiş, bunları geliştirmiş ve kendisine kulak verenlere "insan olma"nın yeni ve kalıcı perspektiflerini sunmuştur.

Anna Seghers, 1 Haziran 1983'e

kadar, yaşayan en büyük yazardı dünyamızda.

Elbette, ölümünden dolayı hakkında yazılanların ve yazılıacakların hepsinin gerceği yansıtacağı düşünlümez. Hatta Anna Seghers, kasıtlı olarak tahrif de edilecektir, bir ya da birkaç sözünden yola çıkılarak ideolojik saldırganlığın nesnesi haline getirilecektir.

Herşeye rağmen, Seghers'in estetik ve politik tavıyla cephe aldığı ve mücadele ettiği geç burjuva ideolojisinin "kül yutmayan" temsilcileri, yazartnerın edebi ağırlığı karşısında şimdide kadar ciddi bir eleştiri getirememişlerdir.

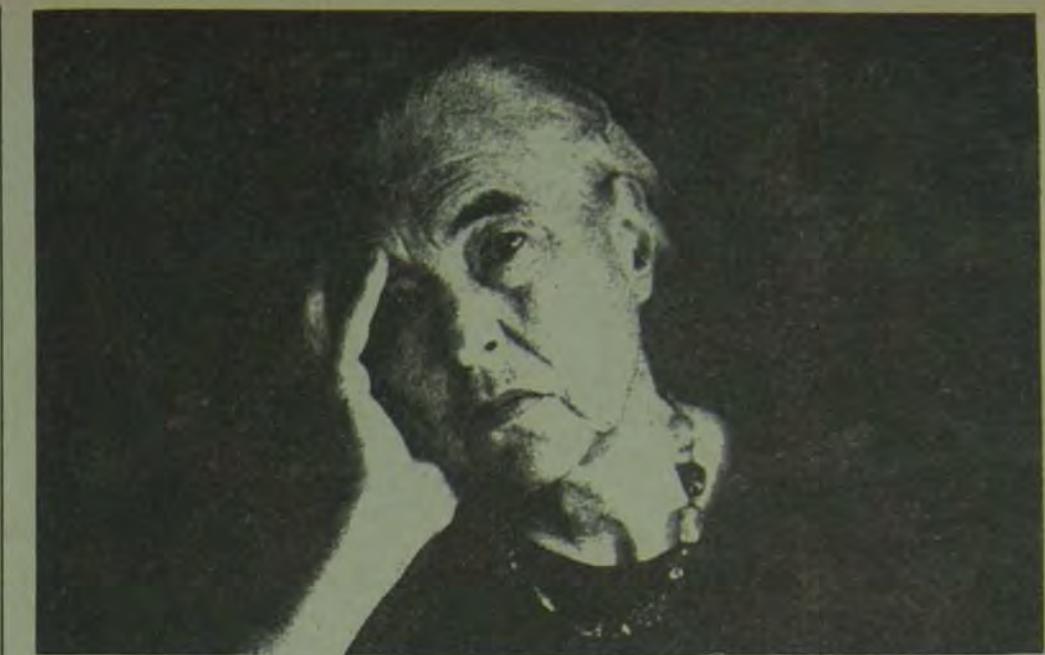
Seghers'in hayatı, sesini edebiyat alanında ilk duyurduğu 1924 yılından itibaren, mücadele içinde geçmiştir; bu, insanlık adına, "insan olma"nın verdiği onur adına gerçekleştirilmiş bir mücadeledir. Ancak onun için belirleyici olan edebiyat sanatıdır. "Mücadeleci bir antifaşistti, buna rağmen (daha sonra en tanınmış olan) romanı 'Yedinci Haç' üzerinde çalışmaya, 1938'de faşizme karşı Paris'te toplanan III. Uluslararası Yazarlar Kongresi'nde ko-

nuşma yapmaktan daha önemli görünüdü." (Der Spiegel, Nr. 23, 6 Haziran 1983) Halbuki, Seghers için antifaşizm, insanlıkla eşanlama gelmektedir, insanın içinde var olan potansiyel, engin bir güç kaynağıdır. "Yedinci Haç"ta Georg Heisler, kaçaklık günleri sırasında, getirdiği ve getireceği bütün tehlikelere rağmen, yine de insanların arasında "kalmak" ister. Ve insanlar, çeşitli sınıf ve tabakalardan, çeşitli bilinc düzeylerinden insanlar, Heisler'e yardım ederler; çünkü, her insanın içinde, derinliklerde yatan (ve faşizmin bile ulaşamayacağı) bir "iyi", bir zaman gelir harekete geçer. Yorulmak bilmeyen bir umut ve iyimserlik birikimi demek olan Seghers'in eserleri, hUMANİST GELENEĞİN SOSYALIST BİLİNÇ İŞLENMESİNİN BİRER İFADESİDIR. Bu ifade, dünyanın her köşesinde yankı yaratmıştır, yani, "insanın içindeki iyinin" ortak payda oluşturduğu antifaşizmiyle Seghers, kendi birikimini diğer insanlara taşımıştır. Bunu yaparken, edebiyat sanatını bir araç değil de, bir amaç düzeyine çıkarması, sanırım, Seghers'in "büyüklüğü"nün asıl nedendir.

Bilim (ve politika), nesnel gerçekliği değiştirmek yolunda ilerlerken "eski" olanı geçersiz kılmak zorundadır; oysa sanat, var olan gerçekliğin yanı sıra yeni bir gerçekliği yaratacak ve okurun imaj gücünde gecerli kilacak imkanlara sahiptir. Seghers, bu imkanları, ütopiyayı bilinci olarak kullanmak yoluyla gerçekleştirmiştir. 1945'ten önce verdiği mücadele sırasında ortaya koyduğu hedeflerin, savaşın bitiminden sonra Demokratik Almanya'da gerçekleştirildiğini görmek, yazarı ülkesine, ülkesinin insanına ve diline daha çok bağılmıştır. Bu bağlılığı evrensel düzeyde gerçekleştirmiştir, Seghers'in "büyüklüğü"nün ikinci nedenidir.

İnsanı anlatmaya kalkmak, onu "değiştirmek" eyleminin içine adım atmaktadır. Adorno'ya göre, "anlatmak, taşlaşmış ilişkilerle canlı insanların arasındaki çatışmanın açıklanmasıdır." Roman, geleceğe yönelikliğiyle, bu çatışmanın ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır. Zaten 20. yüzyılda yazılan her büyük roman, (ki, bu türün kendisi köken olarak burjuvadır), burjuva ideolojisinin çöküşünün birer belgesidir. Anna Seghers'in "büyüklüğü"nün üçüncü nedeni de, bu belgelemeye yaptığı katkıdır.

Anna Seghers, "hemen hemen bilinci yaşadığımdan beri yazıyorum ve yaşadığım sürece de yazacağım"

Anna Seghers'in ölümü, insanları harekete geçiricektir

diyor. Neden? "Ülkemizin sosyalizmi kurduğu aynı zamanda, elindeki imkanları Vietnam'ı bozguna uğratmak isteyen Amerikalı general açıklaması yapıyor: Bu halk, bombardımana taş devri durumuna geri götürülmelidir. İnsan, orada mümkün olduğu kadar geriye", burada ise mümkün olduğu kadar ileriye" diye düşününce, 'neden yazıyorum?' diye bir soru, yersiz değilse bile, son derece basit görünüyor. İşte o 'mungkin olduğu kadar ileriye'ye katkıda bulunmak için, başka ne için yoksa! İnsanın, mümkün olduğu kadar çabuk ve güçlü olarak hedefimizin üstüne yönelsinler diye etkilemek için." Seghers'in, teorik olarak politik amaçla poetik sanat arasında neden bir uçurum görmeyeğinin açıklaması, herhalde bu sözlerde gizlidir.

1943'te "Özgür Almanya" hareketinin onur başkanı, 1950'den itibaren "Dünya Barış Konseyi"nin prezidium üyesi, 1952-1978 Demokratik Almanya Cumhuriyeti Yazarlar Birliği'nin Başkanı Anna Seghers, savaştan sonra da ülkesinde aktif mücadelede sürdürmüştür. Bir yanında, edebiyatla politikanın ayrılmazlığının imkansızlığı, antifaşist yazartnerın görevleri ve insanların düşüncelerini değiştirmek gibi sorunlar üzerinde durken, öte yandan da bir "reçete" gibi sunulduğu zaman "sosyalist gerçekçilik"e karşı çıkmıştır. Çünkü, "formüllere göre değil, gerçekçiye göre yazmalıdır." Çünkü, "politika ve sanat ayrı ayrı, genel dünya görüşüyle sanatçı yaratıcılığında yonem ayrı ayrıdır." Yazar, "skolastik yazma tarzı"ni reddettiği zaman, "gerçek olmayan da, bazen gerçekçi sanatın bir aracı olabilir ve olmalıdır." Çünkü, "fantezi ve rüyalar da gerçekliğe dahildir." Hayat, ancak anlatıldığı zaman bir anlamda "bitmiş" oluyor

sa, edebiyat da, ancak hayatın başladığı yerde başlar. Son başlangıçtır. Başlangıç sondur. (Seppel) Anna Seghers'i ve eserlerini, sanyorum, bu sözlerin bağlamında anlamaya çalışmak gerekiyor.

"Überfahrt" ("Karşıya Geçiş") adlı anlatısından aldığım şu cümle, yazartnerın "insan gerçeği"ni nasıl yorumlayabileğini biraz da olsa açıklıyor: "İçinde yaşadığımız bu durmadan değişen, sürekli çaba harcanan dünyada, bir şeyin insanda her zaman değişmeden kalması iyidir, bu kalan, unutulmayan bir acı olsa bile."

Anna Seghers, Demokratik Almanya'nın sembolü haline gelmiştir. Seghers, ayrıca, antifaşist direnişin sembolüdü, bilinci olarak kadın sembolüdü, hUMANİZMIN sembolüdü ve herşeyden öte kazanmanın sembolüdü.

Anna Seghers'in eserlerini Türk okuruna tanıtmak için, yazartnerın ölümünü neden göstermek biraz tuhaftır. Ama, bakalım, buna rağmen başarılı olabilecek mi?

cıktı

MÜZİĞE BOYUTLU BAKABİLMEK

Cem IDIZ

TÜRKİYE'DE müzik tartışmaları çoğunlukla Türk müziği, Batı müziği kutuplaşması biçiminde ortaya çıktı. Üstelik bu kutuplarda boyutsuz ve doğmatik bakış açıları da söz konusu olunca tartışmalar her iki tarafa zarar vermek ve asıl önemlisi zaten var olan kültürel boşluğu daha da büyütmemekten başka bir işe yaramadı. Gerçekten ülkenin müzik sorunlarını bu kadar basit bir düzeye indirmek, bilimselikten uzak ve kolayçı bir yaklaşımdır. Dünyada çok yönlü kültürel bir içiçeliğin olduğu çağımızda hiçbir şekilde bazı şablon bakışlarıyla, şu Alman müziğidir, şu Fars müziğidir, bu Hint müziğidir vb. gibi yollardan giderek sorunları çözemeziz. Önemli olan müzik kültürünü sağlıklı biçimde yaşamın en doğal bir parçası durumuna getirdikten sonra ileri düzeydeki evranel miz-

ge katkıda bulunabilmenin yollarını aramaktır. Burada hemen şunu belirteyim ki, yalnızca müziğin çok dinlenmesi onun yaşamın doğal bir parçası olmasını belirlemez. Bugün Türkiye'de müzik çok dinleniyor, ancak yalnızca bir kültürsüzlük olarak yaşamın parçası. Yani çağdaş koşullara uygun üretken bir toplumsal katılım yok. Ciddi bir müziksel gelişim sözkonusu olmadığı için, ne verilirse o dinlenmiş, böylece zamanla ticari bir standart oluşmuş ve bu standart zaten dizayli olmadığı için altına düşülmemiği gibi, ne ticari ne de kültürel açıdan üstüne çıkma gereği de duyulmamış, dolayısıyla alan memnun satan memnun durumuna gelinmiş. Tabii bu ikinci bir sorun yaratıyor. Çağdaş müziğimizi oluşturma adına çok doğru çalışmalar da yapılsa -ki gerçekte bu pek az- hatta bu yönde

sonuca ulaşmış yapıtlar da olsa ve bu yapıtlar küçümsenmeyecek sayıda dahi olsa, toplumun kendi kültürel gelişimi sonucu ortaya çıkan ürünler olmadıkları için benimsenmeleri de zordur. Dolayısıyla çağdaş müziğimizi yaratma yolundaki çalışmalar ne kadar akıcı görülseler de, eğitimle desteklenmedikçe tepeyen inme çözümler olarak kalmaya mahkum durlar. Eğitim düzeni sağlanmadıkça yapılacak kişisel çalışmaların yararsız olacağını söylemek istemiyorum. Ancak bu çalışmalar yalnız kalırsa toplumsal kapsamda geniş bir çözüm getiremezler, ama mutlaka değerlendirilirler. Oysa toplumun eğitimle gelişmesi durumunda çağdaş doğrulara varmak zaten kaçınılmazdır. İşte bu çerçeveye içerisinde eğitime ya da üretime geçmeden önce elimizdeki ve dünyadaki malzemeleri çok iyi inceleyip, eğer varsa yoz etkilerden annedirdikten sonra onları nerelerde nasıl kullanacağımızı saptamamız gerekiyor. Kendi malzememize ve kendimize daha yakın malzemelere öncelik tanımamız doğaldır. Ancak bunu yaparken bağınazlıktan tümüyle kaçınmalıyız; çünkü tarih boyunca süregelmiş etkileşimlerin çok büyük boyutlara varması, bir kültürü tümüyle tek bir topluma mal edebilmemizi engelliyor.

Türkiye sınırları içerisinde uzun süre yaşanmış ve doğal olarak Türk kültürünün birer parçası olmuş müzikalere bir göz atalım. Biri saray ve çevresindeki koşulların ürünü ve akademik bir platformda gelişmiş olan klasik Türk sanat müziği, dğeri ise, tüm insancılığına karşın, gelişmemiş sosyo-ekonomik koşulların ürünü olarak kalan ve elbette ki

yaşatılması gerekiyor. Ancak bu müziklerin çağdaş sanatı oluşturma yolunda tümüyle benimsenmesi ve bununla yetinilmesi mümkün değil. Hem tek sesi oluşları, hem de ortaya çıkış koşulları nedeniyle çağdaş gereksinimleri tümüyle karşılaşacak nitelikte degiller. Çok sesliliğin gerekli olmadığı, ya da tek sesliliğin Türk müziğindeki teknik yapının gereği olduğu yönünde görüşler var. Bu iki yaklaşım da doğru değil. Tek seslilik bir dönemdir ve müzikte gelişmiş toplumlarda bu dönem yaşanmış, varabileceği en yüksek noktaya geldikten sonra da aşılmıştır. Bizde ise bu dönem her çağda olduğu gibi yeniden yaşatılmak istenmiştir. Çok seslilik, müziğe katılmış olan yeni bir boyuttur. Üstelik çok seslilikte Türk müziğinin özelliği olan ezgiden fedakarlık diye bir şey söz konusu değildir. Aksine birçok ezgiyi uyum içerisinde bir arada kullanma olanağı bile vardır. Kaldı ki müzik bütündür, ezgi, armoni, ritim diye bir aynm yapılmaz, çünkü tüm öğeler birbirini tamamlar. Çok kez bir müzik parçası dinlenirken bu öğeler ayırt edilemez, ama biri çıkarıldığı ya da eksik kaldığı anda kulak onu hemen farkeder.

Çok sesilik, toplumsal ve ekonomik gelişmeye paralel olarak yürüyen, ussal ve sanatsal gelişmenin ürünüdür. Yani bir anlamda, gelişmiş toplumlarda çok sesiliğin, gelişmemiş ya da azgelişmiş toplumlarda ise tek sesiliğin oluşu, yalnızca bir rastlantıya, ya da ıslup farklılığına bağlanamaz. Bu konuya daha fazla girmeden, gerek yakın ve Orta-doğunun İslamiyet dönemi müzik geçmişine, gerekse Batının müzik geçmişine kısaca bakmayı yararlı görüyorum.

İSLAMIYET DÖNEMİNDE YAKIN DOĞU VE ORTADOĞU'DA MÜZİK

İslamiyet, önceleri müzik üzerinde büyük bir baskı kurdu. Tabii ki bu baskının özünde dinsel ve ahlaksal nedenler yatıyordu. Kadınların müziğe katılmaları yasaklanmış, Kur'an ve ezan dışındaki müziksleri dinleyenlerin cezalandırılması yönünde bir eğilim gelişmişti. Hiçbir zaman hukuksal işlerlik kazanmadıysa da bu eğilimin psikolojik baskısı, insanları din dışı müziksleri dinlemekten alıkoymaya yetiyordu. Bu baskilar 7. yüzyıl ortalarına kadar sürdü. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra (632), din dışı müziksler yeniden ilgi görmeye başladı ve İslamiyetin siyasal yayılımına yönelik bazı yeni halifeler merkezlerini Şam'a taşıyıp saraylarında konser-vatuar benzeri müzik kurumları klasik Arap okulu, Abbasî haneleri döneminde de gelişimini sürdürdü. Merkez bu kez Bağdat'a taşınmıştı. Arap okulunun yanı sıra Fars romantik okulunun kurucusu Prens İbrahim'in de orada bulunması ve rekabetle karışık karşılıklı yönlendirme ortamının doğması sonucu müzik Bağdat'ta, Harun Reşîd döneminde en yüksek düzeyinde ulaştı.

A black and white photograph of a person from the waist up, standing outdoors. The person is wearing a dark, wide-brimmed hat and a light-colored shawl or coat with a subtle pattern. They are holding a small, open book or document in their hands, which appears to contain text. The background is dark and out of focus, suggesting an outdoor setting like a forest or a dark room.

ulaşmanın tek yolu insanın kendinden geçmesiydi ve bu da ancak müzikle gerçekleşebilirdi (Sema). İşte çalgısal müziğe ilgi ilk kez böyle başladı ve bu ilgisi yeni çalgıların katılmasının yanı sıra bazı önemli kuramsal yapıtların da ortaya çıkması izledi.

10. yüzyıldan sonra çalgısal müziğe, din dışında da yer verildiğini görüyoruz. Bu gelişme, önceleri aranamalar, sonra da insan sesi girmeden uzunca bir ön çalım (taksim) biçiminde beliriyor. Ayrıca kanun, zurna, rebab, kemençe gibi çalgılar da yavaş yavaş müziğe yerlesiyor.

Klasik Arap okulu, Abbasi hali feleri döneminde de gelişimini sürdürdü. Merkez bu kez Bağdat'a taşınmıştı. Arap okulunun yanı sıra Fars romantik okulunun kurucusu Prens İbrahim'in'de orada bulunması ve rekabetle karışık karşılıklı yönlendirme ortamının doğması sonucu müzik Bağdat'ta, Harun Reşîd döneminde en yüksek düzeyine ulaştı.

847 yılından sonra Abbasî'lerin siyaseti azalmaya başladı. Bağdat önemli bir müzik merkezi olma özelliğini koruyor ve saraydaki etkinlikler sürüyordu, ama bir önceki yüksek düzey yitirilmişti. Öte yandan bazı mistik karşı akımlar oluştu. En önemlileri Sofular ve Dervişler olan bu akımlara göre, Tann'ya

Farsçayıdı), 10 tane de ritmik biçim olmuştu.

Tüm bu gelişmelere karşın Abbasi Devleti iyice zayıfladı ve 1258'de çöktü. Bir süre Misir ve Suriye'de benzeri kültür-sanat merkezleri kurulduysa da, hiçbir eski Bağdat'ın düzeyini tutturamadı, 1517 yılında ise tüm bu yerler Osmanlıların eline geçti.

İslamiyetle birlikte İslam kültürü (dolayısıyla müziğini de) benimsenmiş olan Osmanlılar kısa zamanda onun önemli bir temsilcisi durumuna geldiler. Osmanlı sarayı da, saray müziği geleğine sürdürdü. Farsça ve Arapçadan bir çok kuramsal yapıt Osmanlıcaya çevrildi. Saray hizmetinde önemli müzikçiler yetişti. Kökleri İran-Arap öğelerinden ve onların içeriği Bizans-Yunan öğelerinden oluşan Osmanlı müziğinin Yakındır ve Balkanlar üzerinde büyük etkisi oldu.

Osmanlı döneminde saray müziğinden başka İstanbul'da önemli bir yer edinen Mevlevi müziği de var. Bu müziğin etkisinde kalan besteciler arasında İtri ve Dede Efendi'yi sayabiliriz. Dinsel olan Mevlevi müziği, kendine özgü ezgisel ve ritimsel özellikler göstermekle birlikte, asıl önemlisi, uzun süre, unutulmaya yüz tutmuş bazı eski çalgıları yaşama savasımı verdi. (Ör: Ney, kudüm, mazhar, halile.) Mevlevi orkestrası (Mutrib) koro ve ortalama 9 kişilik çalgı grubundan oluşuyordu. Kullanılan çalgılar ise şöyle sıralayabiliyor: 2 ya da 3 ney, rebab, kudüm, mazhar, halile, zil, def vb. Görülüyorki ud ve tambur, Mevlevi müziğinde kullanılmamıştır. Zaman zaman Melevihaneleri kapatılma, yasaklamalar ve benzeri baskılara hedef oldusuya da, Mevlevi müziği sürmüştür.

Osmanlılarda bir de Mehter müziğinin ortaya çıktığını görüyoruz. Askeri nitelikte olan bu müzik, özellikle ritimsel yapısıyla Batılı bestecileri çok etkilemiştir. Söz konusu etki Mozart ve Beethoven'in bazı yapıtlarında, alaturka başlığı altında belirgin olarak vardır. Ancak, Tanimat öncesinde Mehteran kaldırılmış yerine Batılı anlamda bando getirilmiştir. Günümüzde Mehter müziği yalnızca yıldönümlerinde ya da turistik nedenlerle anlıyor.

Köklere 7. yüzyila kadar uzanan Klasik Arap okulu ve onun sonrası olan Osmanlı okulunun çağları boyunca gelişim gösterdiği yadsınamaz. Ancak bu gelişim çoğunlukla yeni makamları ya da çalgıların eklenmesi gibi biçimlerde olmuştur.

Yani aslında teknik olarak doruğa ulaştığı 13. yüzyıldan sonra, farklı bir boyut arama gereği duyulmadı. Bir süre Misir ve Suriye'de benzeri kültür-sanat merkezleri kurulduysa da, hiçbir eski Bağdat'ın düzeyini tutturamadı, 1517 yılında ise tüm bu yerler Osmanlıların eline geçti.

BATIDA MÜZİĞİN GELİŞİMİ

İlk zamanlarına baktığımızda Batı ile Doğu müzikleri arasında önemli sayıda ortak nokta buluyoruz. Öncelikle, ikisi de sözlü müzik geleneğinden yola çıkıyor. Batı müziği de önceleri modal (makamsal) ve tek sesli. Ezgisel gelişimde ise Doğu'dakine benzer dönemlerden geçiyor. Yine ikisi de Yunan kuramlarından yararlanıyor. Üstelik Batı'daki tek sessiliğin de sonradan oluşan çok sesli sistemlerle direkt bir yapısal ilişkisi yok.

Batı müziğinin gelişiminde kilise rolü önemlidir. Tonal sisteme geçinceye kadar kilise makamları kullanılmış (modlar), özellikle Bizans ve Roma etkileriyle ortaya çıkan kilise şarkıları ilk okullasmayı sağlayan malzemeler olmuş ve bu yolla yine ilk müzik biçimleri ve kuramları oluşmuştur. Ancak 11. yüzyılda işlevsel bir notasyon (müzik yazısı) teknigi ortaya çıkmıştır, müzik kilise dışında da gelişmeye başlamıştır.

Avrupa'da ilk çok seslendirme çalışmalarına 9. yüzyılda rastlanıyor. Kilise şarkısına 4'lü aşağıdan ezgiyle sürekli birlikte yürüyen ikinci bir ses ekleniyor ve buna 'organum' deniyor. (İbni Sina'yı hatırlatalım.) Organum 12. ve 13. yüzyıllarda daha da gelişiyor ve üç, hatta dört sese kadar çıkarıyor, ayrıca her ses partisinde değişik ritimler deneniyor. 13. yüzyılda Fransa'da şarkıalarına organum teknigiyle yazılmış bölmeler ekleniyor ve bu alışkanlık tümüyle özgün müzik yazmaya kadar varıyor. Akademik anlamda bestecilik de böylece başlıyor.

Organum'la başlayan ilk çok sessilik anlayışı 15. yüzyıla kadar sürüdü. Ancak bu teknikte kullanılan aralıklar, seslerin çoğalması ve ses partilerinin gerek ritimsel, gerekse ezgisel açıdan karmaşıklığıyla, anlamsız birtakım karışıklık (dissonant) sonuçlar vermeye başladı. Bunun üzerine İngiliz okulunda, 3'lü ve 6'lı aralıkların temel alındığı yeni bir sistem geliyor. Bu sistemin oluşmasında Pitagoras'ın 'Akustığın İlkeleri' önemli rol oynadı. (Bu sis-

temin daha sonraları oluşan 3'lü armoniyle karıştırılmaması gereklidir.) 3'lü, 6'lı anlayış kısa sürede tüm kıtaya yayıldı. Hollandalı besteci Guillaume Dufay bu ses ilişkileriyle müzik tarihini en önemli tekniklerinden biri olan 'Kontrapunt'ın temellerini attı. Kontrapunt terimi (Conitus Puntus) Latince kökenli olup, karşı nokta anlamına gelmektedir. Müzikte ise kontrapuntu ezgiye karşı ezgi diye açıklayabiliriz. Yani aynı anda iki ya da daha fazla ezgisel çizginin timsal uyumu korumak koşuluyla birbirlerine ters biçimde gelişmeleridir. Kontrapuntal müzik 16. ve 17. yüzyıllarda çok ilerledi. Daha sonraları yeni anlayışların ortaya çıkışmasıyla ikincil bir öğe dumrumuna düştüse de, günümüzde bile hâlâ çok başvurulan bir tekniktir; ayrıca akademik platformda önemi büyütür.

17. yüzyılda gelişen teknikle birlikte yeni anayollar belirdi. Besteciler artık yatay müzikle yetinmiyorlardı. İlkler üst üste gelecek seslerden oluşan yeni bir teknik geliştirilmesi yönündeydi. (Dikey müzik) Ancak, aralık yapısıyla, ses alanıyla yalnızca ezgisel bir oluşuma el veren modalitenin yerine yeniden bir ses sistemi oluşturulması gerekiyordu. İşte bunun üzerine 3'lü ve 6'lı aralıklara bağlı kalınarak ton sistemi gelişti. Ton sistemi (tonalite) temel olarak iki dizisel yapıdan oluşuyordu. Majör yapı, minör yapı. Her senin minör ve majör dizisi vardı. Bir parça tümüyle tek bir yapıya (ton) bağlıyordu ve o yapının dışına çıkan sesler de parça içerisinde modülasyon, alterasyon gibi kavramlarla açıklanıyordu. İşte bu yola yeni bir dikey teknik gelişti (armoni) ve bu teknikteki akorlar kontrapunt döneminin 3'lü, 6'lı aralıklarını temel aldığı için ona 3'lü armoni denildi. 6'lı, çevrildiği zaman zaten 3'lü olduğu için bu aralıktan ayrıca söz etmek gereği duyulmadı. Armoni önceleri kontapunktal teknikle birlikte kullanıldı. Her ikisini de ustalıkla kullanan ilk önemli besteci Johann Sebastian Bach'tır (1685 - 1750).

17. ve 18. yüzyıllarda (Barok dönem), tek önemli yenilik modalitenin yerini tonaliteye bırakması devildi. 1630'da Venedik'te ilk opera binası yapıldı ve kısa zamanda opera, özgün bir biçim olarak müzik dünyasında yerini aldı. İtalya'dan çıkan bu biçim, 18. yüzyıl ortalarında Almanya, Fransa ve daha birçok yerde benimsendi. Yine Barok dönemde çalgısal alanda önemli yenilikler görüyorum. Konçerto ortaya çıkmıştır ve senfoninin temelleri atılmıştır. Çalgısal müziğin ilk ustaları

arasında Torelli, Corelli, Vivaldi, Haendel, Bach ve Scarlatti gibi isimleri sayabiliriz.

18. ve 19. yüzyıllar, yani klasizm ve romantizm müzикte mükemmelleşme dönemi idi. Sonat, konçerto, senfoni gibi biçimler ve armoniyle orkestrasyon teknikleri önce Haydn, Mozart, Beethoven, sonra da Brahms, Çaykovski, Berlioz gibi bestecilerin elinde en yüksek düzeylerine ulaştılar. Büyük orkestral ve orkestra şefliği anlayışı yine bu dönemlerde yerlesdi. Opera altın çağını yaşadı. Çalgıların hem hemen hepsi bugün kullanıldıkları son biçimlerini aldı. En önemlisi, 20. yüzyıldaki ileri tekniklerle geçebilmek için gereken tüm koşullar hazırlandı.

20. yüzyılda, gelişim önce tonal armoninin sınırlarını zorlamakla başlıyor. İlk olarak Debussy'nin (1862 - 1918) müzüklerinde beliren bu eğilim, tonatiteye bağlı, ancak daha serbest ses ilişkileri biçiminde ortaya çıktı. Debussy'nin en önemli temsilcisi olduğu izlenimciligi (empresyonizm), yeni klasiklik (neo-klasizm) izliyor. Yeni klasikçiler (Prokofyef, Stravinsky), iki ve çok tonluluk (bitonalite, politonalite) anlayışını getiriyorlar. Yani müzikerde, aynı anda birden fazla ses dizileri kullanılıyor. Daha sonra Schoenberg ve öğrencileri tarafından atonalite (tonsuzluk, hiçbir tonla bağlı kalmadan) ve ondan türeyen 12 ton teknikleri geliştiriliyor. 12 tondan sonra ortaya çıkan deneyim çalışmalarında, rastlamsal ve elektronik müziğe kadar varıyor.

SONUÇ

Bu kısa tariçelerde folklorik müzüklerin hiç yer vermedi. Evet halk müziği bir toplumun sosyo-ekonomik yaşamını, kültürünü ve sanat anlayışını yansıtır, ama onu yenilikçi anlamda ele alabilmek için gelişmiş tekniklere gereksinim vardır. Bu yüzden başlangıçta, dünya müziğindeki teknik gelişimi kısaca anlatmak zorunluğunu duyduğum.

Görülüyorki ortada sahiplenmem gereken, ama ne yazık ki yıllardır hiç aşama yapamayan bir müzik, öte yanda ise her çağda yeni boyutlar kazanmış ve sürekli gelişmiş diğer bir müzik var. Burada seçim yapma zorunluğunu, ya da bir sistemi yelpaze yeni bir sistem oluşturmak söz konusu değil. Önemli olan, çağdaş müziğimizi yaratırken Batıdaki teknik gelişimlere açık olmak ve gereğinde onlardan yaranmasını bilmektir. Çünkü, bir de-

fa, Batının gelişmiş teknigi yalnızca kendi otantik kültürüne bağlanamaz, hatta bu teknigi salt teknik olarak en hızla geliştiği aşamada, belki de bu anlamda bağlardan çok, teknigi geliştirmeye tutkusunu etken olmuştur. Dolayısıyla evrensel kültür içerisinde yerini almış gelişkin müziklerin yanına, kendimizin ve Batının beş yüz yıl önce ortaya çıkardığı müzik biçimleriyle gitmeye kalkarsak, bu olsa olsa geçmişin bugün de korunan bir değeri olarak çok dar anlamda kabul görür. Müzik sanatının çağdaş topluma görmesi gereken çok yönlü işlevleri kazanamaz. Teknik yapıtlardaki farklılıklar son biçimlerini aldı. En önemlisi, 20. yüzyıldaki ileri tekniklere geçebilmek için gereken tüm koşullar hazırlandı.

Tüm bu gerçekleri göz önünde bulundurarak öncelikle kendi müziğimizi ve evrensel müziği özümsemem gerekiyor. Burada çok önemli bir karşılık yanlış da aynı duyarlılıkla deşinmek gerek. Salt Batılılaşma yaklaşımıyla, içi boş bir "Batı müziği" anlayışı da, müzik çabalı-

mızı böyle bir içi boş biçimliliğe kanalize etme tutumu da, gene geçmiş yolların pratiginde kanıtlandığı gibi aykırı bir yoldur. Bu tutum, kendi müzik geleneklerimizi özümsemek bir yana, sanıldığı gibi evrensel müziği de özümseyememekten geliyor. Bu nedenle bir önce belirttiğim yanlışı görmeyi engelleyecek kadar ters ve zararlı da olmuştur. Demek ki, özümseme çabası yalnızca düşünsel platformda kalmamalı. Yani Yunus'tan, Nazım'dan, Yaşa Kemal'den ve Tolstoy'dan, Gorki'den, Goethe'den nasıl zevk alıversak, müzikten böyle bir kültürel platformda zevk almalıyız. Ancak bu şekilde saplantılı bakışlardan uzaklaşabilirim. Yoksa kendimizi kandırmaktan ileri gidemeyeceğimiz gibi hem kendi kültür bireyimizi, hem de dünya kültürünü ve her ikisinin de temelinde yatan ussal gerçekleri yadsıtmış oluruz.

Sonuç olarak, hem müzik sanatının gücüne, olağanlarına, yaşamsal işlevlerine çok boyutlu bakabilmeliyiz, hem de toplumumuzun müzik sorunlarına ve çözüm yollarına çok boyutlu bakabilmeliyiz.

Bilim ve Sanat'ın geçen sayısında yer verdiği değerli tartışmaların, bundan sonra daha da geniş açılmalarda sürmesinin, bu bakımından önemli katkılara getireceğine inanıyorum.

e yayınları sunar

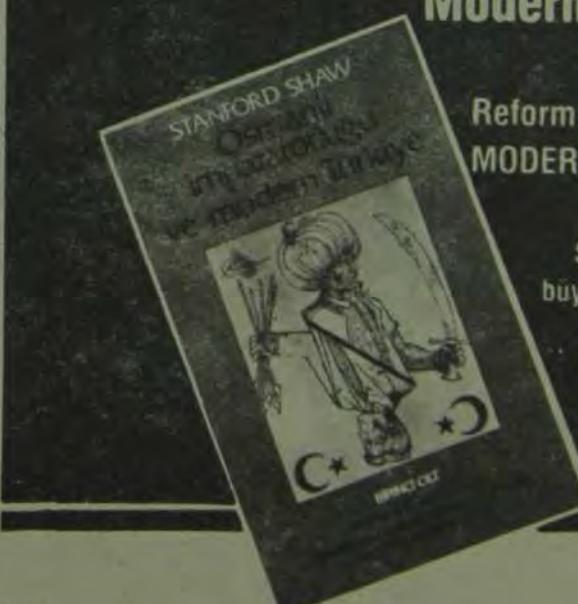
Osmanlı imparatorluğu ve Modern Türkiye

II. Cilt

Reform, Devrim ve Cumhuriyet
MODERN TÜRKİYE'NİN DOĞUSU
(1808-1975)

Stanford/Ezel K. Shaw
büyük boy 584 sayfa. 500 lira

Son yillarda en önemli tarih kitabı

kitap deyince

e yayınları

Tüm kitapçılarda...
Genel dağıtım:
Özgür Dağıtım / İstanbul
e yayınları P.K.12 - İstanbul

BOLİVAR

Bir "Kurtarıcı"nın 200. doğum yılı

Raşit KERİM

BİRLEŞMİŞ Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) 24 Temmuz 1983'ten başlayarak "Halkların özgürlüğü, bağımsızlığı ve saygılılığını ve uluslararası dayanışmanın güçlendirilmesine önemli katkıda bulunmuş ya da bunların gelişmesini özendirmiş ya da yeni bir uluslararası ekonomik, toplumsal ve kültürel dizgen arayışını kolaylaştırmış olan kişilere" verilmek üzere "Uluslararası Simon Bolívar Ödülü" kurulmasına karar vermiştir. Ödül bu yıldan başlayarak ve yukarıdaki niteliklere sahip kişilere verilecektir.

Adına bu denli önemli bir ödül verilecek olan kişi kimdir? Ansiklopedilere bakılacak olursa "Venezuelalı general ve devlet adamı"dır. XIX. yüzyılın başında Paris'te moda olan bir şapka ya da verilmiştir. 1783'te doğmuş, kimi savaşları kazanmış ve 1830'da ölmüştür. Hatta ünlü ansiklopedimiz Meydan Larousse'a göre de diktatör(!)dür.

Oysa Bolívar "kurtarıcı" demek olan "libertador" sanını alan tek insandır. Güney ve Orta Amerika'daki İspanyol egemenliğine karşı çıkan Bolívar, "Bizim anayurdumuz Amerika'dır" sözünden de anlaşacağı gibi, yalnızca doğduğu yer olan Venezuela için değil, bütün Latin Amerika için çalışmıştır. Bolívar'ın adı, bir zamanlar "özgürlik"le eşanlımlı sayılıyordu. 1830 ve 1848'in devrimcileri gerçekleştirdiği ómege büyük saygı duyarlardı. "Bolívar" şapkalara

Bolívar

ya'ya gitti. Yükseköğrenimini orada tamamladı. Fransa'da politeknik okudu. 1802 yılında Madrid'de evlendi. Venezuela'ya dönmesinden hemen sonra karısı ölünce yenden Avrupa'ya gitti. Fransa'da Napoleon'un taç giyme törenini izledi. O günlerde, Fransız Devriminin oluşturduğu düşüncelerle doluydu. Ulkesini, hatta bütün Gü-

ney Amerika'yı sömurge olmaktan kurtarak "Gran Colombia" (Büyük Kolombiya) adında bir cumhuriyet kurmayı düşüyordu. Bu düşünü yollar sonra gerçekleştirecekti. Venezuela'ya döndüğünde özgürlük çalışmaları yapan gruplara katıldı. İspanya ve Fransa arasında çıkan savaştan yararlanarak Sömürge Valisini deviren "Junta" (Devrim Konseyi)'nin emrine girdi. Yardım sağlamak üzere Ingiltere'ye gönderildi. Usta politikacılığını gösteren Bolívar, tarafsız görünen Londra'dan, 1811 Eylülünde bir gemi dolusu silahla geri gelecektir.

gösteriş yapan Parisli kentsoyluların, adını teknesine kazitan Byron'a dek çok değişik çevrelerde hayranları vardı.

Bolívar, Venezuela'nın Caracas kentinde doğdu. Küçük yaşıta anababasını yitirince dayısıyla İspan-

O günlerde yeni kurulan Kongreye milletvekili seçilen albay rütbeli Bolívar'ın verdiği bir önerge kabul edilerek Venezuela bağımsızlığını ilan etti. Ancak, yöneticilerden General Miranda, İspanyollarla anlaşınca, ülke yeniden sömürgecilere eline düştü. Bolívar milliyetçilerin bu hareketine, yayılmıştı bir "beyanname"yle karşı çıktı. Bu arada, Miranda'nın anlaşarak ülkeyi yönetimine verdiği İspanyol komutanı Monteverte tam bir sömurge valisi olduğunu gösteriyordu. Monteverte, yurtseverleri kanlı bir terör yöntemiyle sindirmeye başladı. Bunun üzerine Bolívar Cartegana'ya gitti. Orada bir yazı yazarak, devrimin başarısızlıklarını ve nedenlerini sraladı. Yazısında "Amerika'nın herhangi bir bölgesindeki tek başma bağımsızlığını kazanabilmesi ve (koruyabilmesi)" düşüncesinin büyük bir yanığı olduğunu söyleyordu. Bolívar'a göre, "Venezuela da kurtulmadığı sürece New Granada'nın bağımsızlığı da tehdit altındaydı. Çünkü Venezuela'dan gönderilecek olan istilacı güç, Güney Amerika'nın en ücra köşelerine kadar yayılabecekti." Bolívar, özgürlük düşmanı sömürgecilerin her bölgeyi denetim altında tutma çabalalarına, her bölgeyi bağımsızlığına kavuşturma düşünsüyle yanıt veriyordu. Bolívar'ın bu düşunceyle birlikte, Latin Amerika tamamı, bir ülkenin bağımsızlık savaşının yerine, bir kıtanın özgürlük savaşının alanını durumuna geldi.

1813 yılında Bolívar'ın gayretleriyle kurulan ordu, sömürgeci ordusunu

JACMEL'DEN SANTA MARTA'YA(*)

Sevinçli haberlerinin, düşlerimizi bile geride bıraktığı yolda, türkünü söylemek için erkenden kalktım. Doğma büyümeye Karayıpli hora tepiyorum düşüncelerinle. Köklerine dayanan insan adımlarım, nabzını dinliyor insanların yazgısının. Yetiş! Simon Bolívar! Yetiş! İşler kötü komutan! Dünya senin sağlığını muhtaç, gezegen senin köklerini yitirmede nasıl yitirirse saçlarını genç bir kralice.

Santa Marta kayalığında artyorum seni. Hâlâ kıyıları sürüklüyor musun? Topraklarımızı kurutan yalnızlık dalgalarına son sözünü söyledin mi? Seher yıldızından sende kalan ne? Jacmel'deki evin nerede?

Kaç kez gördüler sende, kendi efsanesinin çarmıhında diri diri yanın dehanın söylecesini? Kaç kez selamladılar, yaşamının bereketli misir tohumlarına güç verisini? Nerelerde işiyor mirasın babası ekmeğin, barışı kadınların,

babası, barış içinde yaşamak istediğimiz evin, tek bir dünyada birbirini aydınlatan halkların Adınıla hazineler yitirdik. Libertador sözcüğünü yaşamın kendisi saydıktır. Nerede Rosario'daki evin, sömurge anayurdun Amerika'daki? Nerede tek parça kristal evin, ana rahminden çıkışır gibi girdigin?

Yeni tohumlar eken yaratımlar insanı, gitarm, kakaonun yalvacı, güneşin her günü tehlikede, her yıldızlı gece kapılarımıza yaşamı söndürecek nükleer atomu getirmede. Çal istedigin kapıyı Bolívar, hangi sokakta olursa olsun açarlar, başımızın üzerinde yerin, yeltenemezler güneş olma hakkını parçalamaya kimsenin, bilirlerse güçlü bir sevecenliğin evine döndüğünü insan kardeşlerinin

Rene Depestre
(Türkçe Rekin Teksoy)

(*) Bolívar, 18 Aralık 1816'da Haiti'nin Jacmel limanından yola çıkararak, Venezuela'nın ve birçok Latin Amerika ülkesinin bağımsızlıklarına kavuşturmak için hareketi başlattı. 17 Aralık 1830'da Santa Marta'da öldü.

Maturin'de yendi. Böylelikle Cucuta Vadilerinden kovulan İspanyollar aynı yılın hazırlanında da yenilince geri çekildiler. 4 Ağustos 1814'te Caracas'a giren Bolívar'a burada yapılan törenle "Libertador" sanı verildi. Bir yurtseverin alabileceği şanların en büyüğüdür bu. Ancak bu arada, ülkenin önemli bir bölümünü ellerinde tutan İspanyollar, yarı vahşi kabileler olan Llanero'lari kıskırtarak ayaklandırdılar. Bolívar ayaklanması bastırılmayınca İspanyol destekli ayaklanmacılar, kadın, erkek ve çocuk ayrimi yapmadan yurtseverleri vahşice katlettiler. Bolívar yeniden Cartegana'ya gitti. Elindeki küçük güçlerle Santa Marta'daki İspanyollara saldırdı ama başaramadı. Önce Jamaika, sonra da Haiti'ye geçti.

6 Eylül 1815'te Kingston'da (Jamaika) kaleme aldığı, "Bu adadaki bir baya" yazılmış ünlü mektubunda, "İspanyolların Küba ve Porto Riko'daki 800 bin kişiyi rahatça sömürüklerini, çünkü bu adalar halkın, bağımsızlık ve özgürlük savaşlarıyla bağıntılarının olmadığını" belirtti. Bolívar, o günlerde konuğu olduğu Karayıp Adalarının da Amerika'nın ezilen ve sömürenin kesimlerinden olduğunu söyleyerek, oralarada özgürlük ateşini tutuşturdu. Bu adalarda yaşayan ve adalardaki üretimin hemen tamamını sağlayan

zenci köleler, Bolívar'a göre, kölelikten kurtulma savaşını, bağımsızlık savaşıyla birlikte kazanmalıdır. Bolívar mektubunda "Kitaya sömürgecilerden temizlenmesini bugün Ekvador Devleti denilen bölge izledi. Eylül 1821'de de bugünkü Peru'nun başkenti Lima'ya girdi. Peru'nun doğusunda Brezilya'ya kadar olan bölgede İspanyol sömürgecilerden temizlendi ve bölgeye "kurtarıcı"nın anısına "Bolívia" adı verildi. 11 Ocak 1826 tarihinde, Latin Amerika'daki son İspanyol toprağı olan Callao'nun alınması, dolayısıyla Amerika Kıtasının güneyindeki sömürgeciliğin tamamen ortadan kaldırılmışının tarihidir.

Bolívar'ın bu tarihten sonraki yaşamı, kurtardığı üç büyük devleti, yani Büyük Kolombiya (Venezuela, Kolombiya, Ekvador), Peru ve Bolívia'yı Güney Amerika Birleşik Devletleri Cumhuriyeti adı altında toparlamakla geçti. Onceleri düşüreni gerçekleştirir gibi olduysa da iç çekişmeler tam anlaşıyla başıvari engelledi. Yine de, 1826 yılında Panama'da bir kongre toplanması isteği bütün Latin Amerika halklarında desteklendi. Bu kongre, "Kitaya ilişkin siyasetlerin, kita savunmasının ve ortak eylemlerin pratik yönlerini" belirleme çabasını taşıyordu. Kongre bir konfederasyon anlaşımlı imzalayarak dağıldı. Kongre, bu

arada, bir Kuzey Amerika devletinin yıllar sonra ortaya koyacağı özgürlük düşmanı yüzünü daha o günlerde belitti. Bolivar, bu kongrede, Küba ve Porto Riko'nun bağımsızlıklarının sağlanması gerektiğini ileri sirdü. Bu istek Amerika Birleşik Devletleri'nin karşı koyması sonucu gerçekleştirilemedi. Küba, bağımsızlığını yıllar sonra elde edecek. Porto Riko'ya hâlâ ABD egemenliği altındadır.

Latin Amerika ülkelerinin bağımsızlığının Karayıplerdeki ülkelerin de bağımsızlıklarına kavuşmasıyla garantiye alınabileceğini savunan Bolivar'ın bu düşüncesini, bu yörenedeki kimi halklar hâlâ gerçekleştirememişlerdir. İspanyollara karşı giriştiği bağımsızlık savaşında Bolivar'ı örnek alan ve "Amerika yurttaşı" diye de anılan ünlü Kübalı şair Jose Marti, bu halkları kastederek, "Bolivar in Amerika'da görülecek bir hesabı var" derken, kuşkusuz hiç de haksız sayılmazdı.

24 Temmuz 1983. Simon Bolivar'ın ikiyüzüncü doğum yıldönümü. Bu tarihte Simon Bolivar ödülinin ilk sahibini bulacak. Ödüli alacak olan kişi ya da kişiler bu ödülü layık olacak mı? Bu şimdiden bilinmez. Ama Bolivar'ın adı ve Bolivar ödülü belki de kimi Latin Amerika halklarına durumlarını anımsatır. Belki de Latin Amerika ve Karayıplerde birşeyler değişir. Çünkü Simon Bolivar için "Bağımsızlık, çetin ve tutku gerektiren bir yol üzerinde bir adımdı ama bir hedef değildi". Çünkü Simon Bolivar için "Amaç, bir insan grubunun yerine başka bir grubu geçirmek, İspanyol vali ve yöneticilerden boşalan yere yerli sömürge önderler yerleştirmek ve böylece sömürge geçmişinden devralınan siyasal ve toplumsal modelleri sürdürmek değildi." Tersine, Simon Bolivar için amaç, belluların bütünüyle farklı birşeydi. Simon Bolivar, "güçlü ve özgür bir yeni dünya" istiyordu. Tıpkı, onun adına ödül koyan UNESCO'nun ödül gereğesinde belirttiği gibi, "halkların özgür, bağımsız ve saygın" olacağı bir dünya.

KAYNAKÇA

Türk Ansiklopedisi, Meydan Larousse, Cumhuriyet Ansiklopedisi, "Bolivar Simon" maddeleri.

Unesco'dan Görüş Dergisi, Aralık 1981, "Çokyönlü Karayıpler" sayısı; Manuel Maldonado-Denis'in "Bolívar" başlıklı yazısı ve Juan Marinello'nun "Jose Marti" adlı incelemesinden yapılan özetleme.

Unesco'dan Görüş Dergisi, Şubat 1982 sayısı: Arturo Uslar-Pietri'nin "Bolívar, Kurtarıcı" başlıklı yazısı.

HÜRRİYET BİLDİRGELERİ

MAGNA CHARTA'DAN
AVRUPA İNSAN HAKLARI
SÖZLEŞMESİNİNE
(Derleme)

İKTİSAT POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM SORUNLARI

POLİTİK İKTİSAT YAZILARI
(1969-81)
Korkut Boratav

DAHA SESİMİZİ DUYURMADIK avrupa'da türk işçi çocukları

Gündüz Vassaf

ULUSLARARASI YENİ İŞ BÖLÜMÜ VE SERBEST BÖLGELER

Frobel/Heinrichs/Kreye
TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGE
GİRİŞİMLERİ 1923-1982
M. Sönmez

FRIEDMAN MODELİ KISKACINDA SİLİ

calderon/ensignia/rivera

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BUNALIM

M. Sönmez

Portekiz, İspanya ve Yunanistan'da GEÇİŞ SÜRECİ

Nicos Poulantzas

berlin - bağdat ALMAN EMPERYALİZMINİN TÜRKİYEYE GİRİŞİ

Lothar Rathmann

AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE İHRACATA YÖNELİK SANAYİLEŞME

Taner Berksoy

Genel Dağıtım - Cemmay
Ankara Dağıtım - Adas
İzmir Dağıtım - Şentürk

YARATICILIK KURAMI ÜZERİNE BAZI NOTLAR

Gencay ŞAYLAN

BÜTÜN canlılar içinde sadece insanoğlunun çevresini bilinci bir biçimde değiştirmeye yeteneğine sahip olduğu bilinir. Gerçekten de bitki ya da hayvan türinden diğer canlıların da çevrelerini kendilerine daha iyi yaşam koşulu sağlamak amacıyla değiştirebildikleri görülmektedir. Fakat insan bu değişikliği bilinci bir biçimde yapmakta ve tarih içinde insanların doğayı, hatta giderek evreni değiştirmeye yeteneğinin sürekli bir gelişime gösterdiği söyleyenilmektedir. İnsanın sözü edilen bu değişim, tek başına değil, bir toplum üyesi olarak cerebribildiği açıktır. Başka bir deyişle insanın evrene, egemen olmuş bir toplumsallık ve tarihsellik içinde ortaya çıkmaktadır. Buna göre insanın çevresini değiştirebilmesi olgu su ancak tarihsel ve toplumsal bir temel üzerinde açıklanabilir.

İnsan toplumunun oluşumu, evrimi, değişimini ve gelişimini bilindiği gibi toplum bilimlerin çeşitli disiplinler tarafından çeşitli açılardan incelenmektedir; bu alanda zengin bir kuramsal birikimin ortaya çıktığı söyleyenilmektedir. Bununla beraber üretilmiş bu bilgi bütününe insan ve toplum ile ilgili bütün sorulan açıklığa kavuşturduğu iddia edilemez. Elimizdeki bilgiler çerçevesinde açıklamakta zorluk çektiğimiz, henüz tam olarak kavrayamadığımız sorularlardan biri de insanoğlunun yaratıcılığıdır. Yaratıcılığın mekanizması ve toplum içinde ortaya çıkış konusunda bilgiye dayanarak söyleyenilecek şeyler fazla olmadığı gibi çok tartışma götürür görümektedir. Ancak yaratıcılık meta, fizik bir olsa değil, bir insan özgünlüğüdir ve buna göre sözü edilen olgunun toplumsal ve psikolojik yönünden açıklanması mantıken olanağıdır. Başka bir deyişle yaratıcılık olusunu açıklayabilecek bir kuramsal bilgi bütününe ulaşmak kesinlikle mümkün sayılabilir. Şu anda böyle bir kuramsal bilgi bütününe yokluğu, sözü edilen olgunun açıklanamayacağı ve bilgi ile kavranamayacağı anlamına gelmez.

YARATICILIĞIN TANIMI

Yaratıcılığın tanımı gerçekten kolay olmayan bir iş görünümündedir. Zaten yaratıcılığın yeterli bir

dayandığını göstermektedir.

İnsanın yaratıcılığı yaşamın çeşitli alanlarında ortaya çıkabilmektedir. Örneğin Yunus Emre ya da Shakespeare'in dizeleri, Watt'ın buhar makinesi, Kopernik'in kuramsal buluşu insanın yaratıcı yeteneğinin açık örnekleridir. Yani bir yaratıcılık kuramı inşası denenirken ilk yapılacak iş, sözü edilen türde, yaratıcı olarak kabul edilebilen örnekleri toplayarak bir tür empirik temelli bir sınıf oluşturmak biçiminde ele alınabilir. Kuşkusuz böyle bir empirik yaklaşım belli ölçüde sınırlılaşın da gündeme getirecek, yani yaratıcılığın bilgisini üretmeye çalışırken pozitivist bilim anlayışının darboğazları ile karşı karşıya kalacaktır. Bu tür bir yaklaşımla sorunu ele almadan önce, belki yaratıcılıkla ilgili yapılmış bazı tanımları ya da daha doğru bir ifade ile izlenimleri ortaya koymak faydalı olabilecektir. Böylece yaratıcılık olgunun somut, yapsal yönü ele alınmadan önce olguyla ilgili izlenimleri gözden geçirmiş olmak belli kolaylıklar sağlayabilecektir.

Yaratıcılık konusunda ortaya atılmış birkaç izlenim arasından ilgi çekici olanlar şunlar olabilir:

1. "Yaratıcılık kararlılığın karşısına anlamına gelir; devrimci ya da evrimci bir değişme için temel oluşturur. Yaratıcılık ile ortaya çıkan değişim insan yaşamını ya da doğayı kapsar."

Yaratıcılık, tek bir insan tarafından da başarılı olsa toplumsal bir işlevdir. Yaratıcılığın kişilikle ilgisi açıktır, ancak kişilik toplumdan bağımsız değildir. ABD'li sosyolog G.H. Mead'in de belirttiği gibi insanın kişiliği doğumu sırasında yoktur; kişilik, yaşam boyunca toplumsal ilişkiler çerçevesinde gelişir; kişinin toplumsal deneyimleri ve eylemleri ile vucut bulur. Buna göre yaratıcı eylem, kişinin ya da bir kişiler grubunun toplumla etkileşmesi sonucu ortaya çıkmaktadır.

2. "Yaratıcılık insanın bilincinde biriken genetik deneyimlerin herhangi bir biçimde parlamasıdır. Bu sezgisel parlamlar, kendini sanat, bilim ve teknik alanında gösterir; yaratıcı olan, bu çerçevede insan beyni değil, insan ve toplumun çok karmaşık doğasıdır."

3. "Eğer bir sanat ya da bilim adamı, bilinenleri yeniden üretiyor, yani tekrarlıyorsa, yaratıcılık sınıfla girmez; yaratıcılık geleceğe uzan-

mış bir yeniliği içerir."

Yaratıcılıkla ilgili bu izlenimleri uzatmak, yukarıda alınan 3 örneğin yerini eklemek mümkün değildir. Ancak daha fazla örneğin, hiç olmazsa şimdilik fazla katkıda bulunamayacağı ileri sürülebilir. Burada ele alınan örnekler yaratıcılık olgusu ile ilgili genel izlenimler konusunda genel bir çerçeve oluşturduğu söylenebilir.

Bilim, sanat, teknik, politika vb. türden, insanların faaliyet gösterdiği bir alanda yaratıcılık nasıl ortaya çıkar, ya da hangi tür faaliyet yaratıcı kategorisine girer sorusunun cevabı, yukarıda sıralanan izlenimler çerçevesinde belki şöyle çizilebilir: Yaratıcı kategorisine giren bütün faaliyetler kesinlikle tesadüfiliği taşımadır. Bir bakıma yaratıcı eylem için şans faktörünün yokluğu ileri sürülemez. Burada kolaylıkla gösterilecek bir olasılık söz konusu olmaktadır. Matematik alanında buluşların psikolojisi üzerinde çalışmalar ile tanınan ABD'li psikolog J. Hadamard'a göre, "Daklılo ile oynayan bir maymunun tesadüfen Amerikan anayasasını yazma olasılığı vardır". Ancak yine de yaratıcı faaliyet özünde tesadüfiliği taşımaz. Yaratıcı sayılan faaliyetlerin diğer bir özelliği, faaliyetin sonunda bir maddi yapının ortaya çıkışıdır. Bu maddi yapı resim, şiir, nota vb. türden olabildiği gibi, formüle edilmiş bir düşünce şeklini de alabilir. Örneğin Einstein, $E=MC^2$ düşüncesini kafasında oluşturduğu an yaratıcılık bir maddi yapı halinde ortaya çıkmıştır. Üçüncü olarak ortaya çıkan maddi yapının, bir kendi iç tutarlılığı, sınırlıkları ve çevresi ile bağlantılıdır. Yani yaratıcılık insanın kafasında kalma- makta, ortaya çıkmakta ve böylece bir yapı içinde çevresini etkilemektedir. Burada örnek olarak verilebilecek her türlü sanatsal, bilimsel ya da politik yaratıcılık girişimlerinin yukarıda belirlenen sınırlıklar içinde yer aldığı ileri sürülebilir. Buna göre bir adım daha ileri gitmek ve sözü edilen sınırlıklar içinde yer alan her türlü yaratıcı faaliyetin temel öğelerini ortaya koymak olanağı sayılabilir.

Yukanda da belirtildiği gibi yaratıcılık, tek bir insan tarafından da başarılı olsa toplumsal bir işlevdir. Yaratıcılığın kişilikle ilgisi açık- tır, ancak kişilik toplumdan bağımsız değildir. ABD'li sosyolog G.H. Mead'in de belirttiği gibi insanın kişilik doğumu sırasında yoktur; kişilik, yaşam boyunca toplumsal ilişkiler çerçevesinde gelişir; kişinin toplumsal deneyimleri ve eylemleri,

ile vücut bulur. Buna göre yaratıcı eylem, kişinin ya da bir kişiler grubunun toplumla etkileşmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu temel üzerinde her yaratıcı olarak tanımlanabilecek eylem ya da düşünmenin şu temel öğelerden meydana geldiği ileri sürülebilir:

Bilim alanında yaratıcı düşünmenin toplumsal faktörlerle ilişkisi açıklanabilmekte ve bu alanda kuramsal inşalar için büyük bir zorluk ya da eksiklikten söz edilmemektedir. Buna karşılık sezgi gibi esas olarak psikolojik faktörlerin etkisi ve psikolojik faktörlerle toplumsal faktörlerin ilişkilendirilmesi alanında büyük zorluklar gözle çarpmaktadır.

1. Amaçlılık. Her yaratıcı iş bir amaçlılık ögesi taşımaktadır. Bir anlamda yaratıcılığın evrende nesnel olarak var olan fakat izleyiciler tarafından görülmeyen ya da anlaşılamayan bir olguya ya da olgunun bir yönünü ortaya çıkarmayı kapsar. Yaratıcı, nesnel olarak mevcut bir dünyayı kavramak ve anlatmak amacını taşıyan kişidir. Sanatsal yaratıcılıkta bu ögenin bir de estetik boyutu söz konusu olmaktadır. Bilimde ise esas olarak evrenin o ana kadar kavranamayan fakat nesnel olarak var olan bir yönünün açığa çıkarılması yaratıcı eylem sayılabilir.

2. Yaratıcı eylemin diğer bir ögesi bir ürünün varlığıdır. Yaratıcı eylem maddi bir varlık haline dönmeli ve toplumsallaşmalıdır. Ancak yaratıcı eylemin maddi bir yapı içinde ortaya çıkması ile toplumsallaşması arasında bir eş zamanlılık bulunmayabilir. Örneğin Hueggen'sin ışık kuramı ortaya atıldıkten 300 sene sonra kabul görmüş, yani yaratıcı eylemin maddi bir yapıya kavuşması ile toplumsallaşması arasında epeyce uzun bir zaman geçmiştir.

3. Yaratıcı eylemin üçüncü ögesi yenilikir. Yaratıcılık belli bir zaman dilimi içinde belli bir mekanda ortaya çıkmaktır; zamana ve mekana ait toplumsal, tarihsel özellikler yaratıcılığın, bir yenilik olarak oluşumuna yol açmaktadır. Örneğin amatör bir izleyici için gerçek bir Picasso ile onun son derece başarılı

taklidini ayırmak çok zordur ve bu izleyici için hangi resmin yaratıcılığı kapsadığı belirsizdir. Başka bir deyişle yaratıcılığı belirleyen, tek başına maddi ürünün kalitesi ya da teknigi değildir. Aynı zamanda ürünün, bir tarihsellik içinde yenilik ögesini taşımıştır.

Yukarıda tanımlanmaya çalışılan 3 ögenin insan yaşamının her alanında ortaya çıkan yaratıcı faaliyetler için geçerli olduğu söylenebilir. Kuşkusuz bilimsel, sanatsal, teknik ya da politik yaratıcılık bu genel çerçevin içinde kalmakla beraber kendilerine özgü sorunları gündeme getirebilmekte ve ortaya giderek karmaşıklaşan bir süreç çabalamaktadır. Bu bakımından belki bir kolaylık sağlayacağı gereğisi ile her alan üzerinde aynı durumak ve yaratıcılık olusunu, o alanın özgün sorunları çerçevesinde ele almak doğru olabilecektir. Bu nedenle burada kısaca bilimsel yaratıcılık alanı üzerinde durmak ve bu alana özgün bazı sorunları ortaya çıkarmak söz konusu olacaktır.

BİLİMSEL YARATICILIK

Bilim felsefesi ile uğraşanların, özellikle mantıkçı pozitivistler ile ampiristlerin, 'bilimsel açıklama' ile 'yatıcı düşünce ya da buluş' arasında kesin bir ayırım koyarak esas olarak bilimsel açıklama ile meşgul oldukları söylenebilir. Bilim felsefelerinin, bilimsel yaratıcılığı, esrarlı, açıklanamaz ve hatta irasyonel bir olgu kabul ettikleri genel olarak ileri sürülebilir. Örneğin Viyana Çevresinin ileri kesiminden olan Reichenbach, "Bilim felsefesi, buluşa götüren yaratıcı düşünce ile ilgilenmez; ilgilendiği şey buluşun doğal temelendirildiği" diyerek, bu tutumun açık bir örneğini vermektedir. Buna göre bilim felsefesi açısından yaratıcılık, kabaca sezgi faktörune dayandırılmıştır denebilir.

Gercekten bilim adının yaratıcı sayılabilen faaliyetleri, kendisinden önce olmuş bilgi birikimine bağlı olduğu kadar kendisinin anatomi-fiziolojik ve psikik özelliklerine de bağlıdır denebilir. Bu faktörlerin etkileşimi, bilim adının yaratıcı sayılan katmasını belirlemektedir.

Bilim alanında yaratıcı bir faaliyetin doğru olma, genel olma ve yeni olma özelliklerini taşıması gerekmektedir. Bu çerçeveye içinde küçük Gauss'un ökübüne ilgi çekici olduğu açıktır. Gauss, 6 yaşında ilkokul öğrencisi iken öğretmen sınıfına 1'den 10'a kadar bütün sayıları toplamalarını söylemiş ve bu görevi verdikten 1 dakika sonra Gauss elini kaldırıp 55 rakamını bulduğunu söylemiştir. Şaşırın öğretmen nasıl bu kadar çabuk sonuca ulaşlığını sorunca, 1 ile 10'u topladığını ve serinin yanısı olan 5 ile çarptığını söylemiştir. Başka bir deyişle küçük Gauss, $S = (n+1) \cdot n/2$ formülünü o anda bulup uygulamıştır. Aslında bu formül, eski Hint ve Arap matematikçiler tarafından da bilindiği için, belki Gauss'un buluşu yaratıcı eylem kategorisi dışında kabul edilebilir. Ancak bilindiği gibi küçük Gauss, büyüğünce dünyanın en büyük matematikçilerinden biri olmuştur.

İamalarını söylemiş ve bu görevi verdikten 1 dakika sonra Gauss elini kaldırıp 55 rakamını bulduğunu söylemiştir. Şaşırın öğretmen nasıl bu kadar çabuk sonuca ulaştığını sorunca, 1 ile 10'u topladığını ve serinin yanısı olan 5 ile çarptığını söylemiştir. Başka bir deyişle küçük Gauss, $S = (n+1) \cdot n/2$ formülünü o anda bulup uygulamıştır. Aslında bu formül, eski Hint ve Arap matematikçiler tarafından da bilindiği için, belki Gauss'un buluşu yaratıcı eylem kategorisi dışında kabul edilebilir. Ancak bilindiği gibi küçük Gauss, büyüğünce dünyanın en büyük matematikçilerinden biri olmuştur.

Bilimsel yaratıcılığın bir değişkeninin toplumsal içerikli olduğu açıktır. Her bilim adamı kendisinden önce gelen bilgi birikimini kullanmakta ve sürekli olarak bir tartışma ortamı içinde yaşamaktadır. Nitelik bilim alanında bu toplumsal olgu artık çok belirgin hale gelmiş gibidir. Örneğin son yıllarda Nobel bilim ödüllerini giderek artan oranda ortak çalışmalarla verilmektedir. Başka bir deyişle çağımızda bilgi birikiminin çok yüksek düzeye erişmesi sonucu tek bilim adamı yetersiz kalmakta ve yaratıcı katkı ancak ekip ya da ortak çalışmalar ile ortaya çıkma eğilimi göstermektedir. Bilimin gelişmesi ile ilgili kuramsal çalışmalar da aynı eğilimin güçlenmesini başka biçimlerde ortaya koymaktadır. Örneğin şu sırarda çok popüler olmuş gözüken Kuhn'un, bilimin gelişme kuramı bu çerçeve içinde yorumlanabilir. Çatışan paradigmalar ve bilimin devrimci sırası, sözü edilen toplumsal faktörün etkisini açıkça ortaya koyabilmektedir.

Bilim alanında yaratıcı düşünmenin toplumsal faktörlerle ilişkisi açıklanabilmekte ve bu alanda kuramsal inşalar için büyük bir zorluk ya da eksiklikten söz edilmemektedir. Buna karşılık sezgi gibi esas olarak psikolojik faktörlerin etkisi ve psikolojik faktörlerle toplumsal faktörlerin ilişkilendirilmesi alanında büyük zorluklar göze çarpmaktadır. Psikoloji bilimine egemen 'gestalt' yaklaşımının bu alanda daha ileri gitmek için pek yeterli olmadığı düşünülebilir. Kuşkusuz bu sorunun çözülmesi ve yaratıcı bilimsel eylemle ilgili psikolojik mekanizmaların giderek açıklık kazanması, her şeyden önce psikologların yapacakları çalışmalarla ve katkılara bağlı olacaktır. Bu alanda ortaya ilginç çalışmaların çıkmaya başladığı ve böylece verimli bir tartışma ortamına doğru yol alındığının göstergeye giderek cogalmaktadır.

Gabrovo'da ödüller verildi

Bulgaristan'ın Gabrovo kentinde düzenlenen 6. Mizah Festivali Biyenali'nde karikatür alanında birincilik (Altın Ezop) ödülünü Manuel Hernandez (Kuba) kazandı. 36 ülkeden 230 karikatürün katıldığı festivalde Türkiye'den Sait Munzur özel ödül aldı.

Festivalde Türkiye'den Ergun Tunçkan, Erdoğan Bozok, Mahmut Akgün, Sait Munzur, Semih Balcioğlu, Fethi Develioğlu, Fuat Kircali, Ferruh Doğan'ın karikatürleri, Sema Ündeğer'in heykel çalışması sergilendi.

Gabrovo Festivalinde uluslararası edebiyat ödülü Leonid Lench (Sovyetler Birliği), Kurt Vonnegut Jr.'a (Amerika Birleşik Devletleri), ulusal edebiyat ödülü de Christo Radevski'ye verildi.

Gabrovo Mizah ve Yergi Evi'nin yöneticisi Stefan Fourtunov, 1985 Biyenalinde toplu Türk karikatürleri sergisi açmak için çalışmalarla başladıklarını açıkladı. Yine Gabrovo Mizah ve Yergi Evi'nin girişimle gerçekleştirilen 106 Çağdaş Karikatürsergisi'nin şu sıralarda Londra'da olduğunu söyleyen Fourtunov, Türkiye'den Turhan Selçuk, Semih Balcioğlu, Ferruh Doğan'ın da karikatürlerini içeren sergini dünyadan belli başlı kentlerini dolaştığı, bu yıl İstanbul'a getirilmesi için girişimlerde bulunacaklarını belirtti.

Türk karikatüründe ödüllere ek

Bilim ve Sanat'ın geçen sayısında (Haziran 1983) saptayıbildigim Türk karikatüründeki ödüllerini yayımlamıştım. Liste yayımlandıktan sonra saptadığım bazı ödüller var. Onları ekliyorum:

Nehar Tüblek, (Brüksel (İsviçre), Çekoslovakya, Fransa, Siena'da (İtalya) da özel ödüller kazandı.

Semih Balcioğlu Üsküp'te (Yugoslavya) 1974'te ikincilik ödülünü aldı. Yine Üsküp'te Erdoğan Bozok özel ödül aldı.

Vercelli'de (İtalya) Mahmut Akgün, Mustafa Bora, Faruk Özourt, Hasan Seçkin özel ödül kazandı.

Pescara'da (İtalya) Hakan Derman, Sait Munzur özel ödül aldı.

Duisburg'da (Federal Almanya) 1982'de Erdoğan Karayel, Faruk Çağla, Sait Munzur, Şadi Dinçtaş, Endercan Erbaş dördüncüük ödülü aldı.

Ferruh Doğan

Tobav oyun yazma yarışması açıldı

Cumhuriyetin 60. yılı nedeniyle Devlet Tiyatrosu, Opera ve Bale-i Çalışanları Yardımlaşma Vakfı (TOBAV) amatör ve profesyonel tüm yazarlara açık bir oyun yazma yarışması açtı.

Geçtiğimiz yıllarda Çocuk Oyunları Yazma yarışması açıp, tiyatro muza başarılı yapıtlar kazandı TOBAV, Cumhuriyetin 60. yılı nedeniyle bu kez ödüllü bir Oyun Yazma Yarışması açmıştır. Yarışmanın amacı, kültür ve sanatımızı, özgün kimliğine içinde geliştirici, kardeşlik, barış ve özgürlük düşüncelerini destekleyici, insanlık onurunu yükseltici, çağdaş ve kalıcı anlamlarda yapıtlar kazandırmaktır. Oyun yarışlığı sıkıntısına, az da olsa katkıda bulunmak, bu yarışmanın başlica amaçlarından biridir.

TOBAV, derece alan beş oyuna yirmi bin lira ödül verecek, ödül alan ve "övgüye değer" bulunan oyunların sahnelenmesine ve yayınlanmasına çalışacaktır. Yarışmaya katılma 29 Ekim 1983 günü sona erecek, sonuçlar Aralık ayında açıklanacaktır.

Seçici Kurul: Ergin Orbey (A.U. DTCF. Tiy. Böl. Öğr. Gör.), Yar. Doç. Dr. Ayşegül Yüksel (Eleştirmen, ODTÜ. A.U. DTCF. Tiy. Böl. Öğr. Gör.), Yücel Erten (Rejisör, A.U. DTCF. Tiy. Böl. Öğr. Gör.), Rutkay Aziz (Ankara Sanat Tiyatrosu Yönetmeni), Selçuk Uluergüven (Sanat-evi Sanat Yönetmeni), Sıtkı Tekmen (Devlet Tiyatroları Dramaturğu), İzzet Polat Ararat (TOBAV Başkanı).

TÜRK TOPLUMUNDAN TAKLIT

Nabi DINÇER

UZUN bir süre dünya toplumları arasında üstün bir güç olarak yerini koruyan ve gelişen Osmanlı toplumu kendi iç dinamikleriyle evrimleşmediği için, onaltıncı yüzyılın sonlarına doğru ülke içinde başkaldırılar biçiminde dileyen huzursuzluklarla karşı karşıya kaldı. Sermaye birikimi toplumda kapitalizme geçişini gerçekleştirememiştir ve bunun sonucu olarak üretim güçlerini geliştirememiştir. Osmanlıların Zenith'ini simgeleyen Kanuni döneminin sonrasında Anadolu, Celali eşkiyalan olarak adlan-

dırılan çiftbozcuların, levent ve suhaların tozu dumana kattığı bir bölge olmuştu. Bu evrimleşmemeye zamanla dışa karşı bir zayıflık, gidererek bir çaresizlik biçiminde gelişti. Devlet yönetimindeki ustalığına sönüven güveni olan Osmanlı'da ilk kuşku belirtileri ortaya çıkmaya başladı. İlk reçeteler eski güzel günlere dönmeyi öneriyordu. Koçu Bey ünlü Risalesi'nde o zaman yalnız adı kalmış Sipahi sisteminin yeniden kurulması özlemi içindeydi. Sonra yenilgiler birbirini izledikçe kuşku Osmanlıları, kendileriyle "kâfirler" arasında bir karşılaşma yapmaya yöneltti. Acaba, o hor görülen kafirler kendilerinden daha üstün müdü? Buna inanmak biraz güçtü, daha dün cümle kafirleri önen katip siren görkemli Osmanlı ordusu şimdiden üstüne yenilgire uğruyordu? Demek bir bit yeniği vardı işin içinde. Frenkler hiç olmazsa askerlik sanatında üstünlüğü ele geçirmiş olmalydılar. Osmanlıların gerikalmış oldukları kabul edenler ilk alan askeriktir. Sonra bunu öteki alanlar izledi. Geriliği, Batı'dan onun üst yapısal kurumlarını Türkiye'ye getirmekle gidermek

mümkündü. Gerikalma devlet yönetimindeki beceriksizlikle açıklanmaya çalışılıyordu. Batı'yı örnek alan üst yapısal düzenlemelerle "Devlet"in kurtarabileceğini umuluyordu. Sorunun sosyo-ekonomik altyapıdan geldiği gerçeği gözardı ediliyordu. Kişir döngü burada idi. Sosyo-ekonomik yapıyı değiştirmeden, yani eskimiş üretim ilişkilerini tasfiye etmeden devlete yeni bir biçim verilemeyeceği görülmeyordu. Bu durum, yeni bir ekonomik ilişkiler sistemi için gerekli olan güçlerin toplumda yeterli bir birikime ulaşamamasından ileri gelmekteydi. Üretim ilişkilerinde kökten değişiklikler yapılmaksızın üst yapısal düzenlemelerle yetinilmek isteniyordu. Sonunda Batının etkisi ve bu etkiye yanıt veren cılız burjuvazinin katılımı ile dış metropollerce yönlendirilen kapitalistleşme gelişmeye başladı. 20. yüzyılın başında siyasal iktidar olan genç burjuvazi ekonomik iktidarı emperyalist güçlerle paylaşmak zorunda idi. Bu durum onun siyasal iktidarına da gölge düşürüyor, yapmak istediklerini engelliyor.

Bu koşullar altında bir taklit dönemi açılmıştı. Bu taklit hareketi Tanzimat ile belgelendi, resmiyette kavuşturuluyordu. Ancak her taklit gibi bu operasyon da yarılm ve yüzeyeldi, zorunlu bir geçiciliğin koşullarını taşımaktan çok, kendini, özünü unutturan köksüz bir hayranlık duygusunun sonucu idi. Tanzimat çok önce her türlü Batı aktarmacılığına, bid'ata (neologisme) karşı olan, Batı'dan gelecek herseye karşı çıkan geleneksel grupların davranış ve tavırları, Tanzimat'ta daha uzlaşıcı düşün ve eylem akımlarına yerini bırakı. Söz konusu akımlar Batı'dan "ilim" ve "fen"nin alınabileceğini, ancak manevi değerlerimizi ayakta ve canlı tutmanın zorunu olduğunu savunmaya dayandılar, fakat bu maddi ve manevi arasında çekikleri çizginin sınırları pek belirgin değildi. Oynaktı. Bu görüşler sonunda, Ziya Gökalp te kristalleştiler. O, taklitçiliği tümüyle yadsımadı. Hars ve medeniyet gibi birbirinden bağımsız olarak yaşadıklarını kabullenmiş iki öğe arasında su geçmez bir ayırım yapıyordu. Sanki bu iki şey birbiriyle etki-tepki ilişkileri içinde değilmiş gibi... Su ya da bu dirence karşılık taklitçilik Türk toplumunda geçici bir kötülük olmaktan çok, her zaman geçer akçe oldu. Batı'nın askeri donanımı ile birlikte her türlü düşün sistemi de değerli bir meta olarak kabul edildi. Hiçbir düşünce sistemi Batı kopyacılığından kendini kurtaramadı. Türküğe "titremesini" ve "kendine dönmesini" öğütleyenler bile ideolojik hammaddeleri

ni Batı'nın en geri, en şoven, gecikmiş emperyalist çevrelerinde geliştirilen düşün ürünlerinden aldılar. Ideolojik malzemeleri söyle dursun, onları eylem biçimlerine kadar taklit ettiler. Mamul maddeler halinde aldılar. "Avrupai fikir" Avrupa kadar gözdeydi. Ancak bu metalar çoğu kez moda geçmiş tapon mallardı. Örneğin Tanzimat'ta, Batı'da marksizm tartışmaları bütün canlılığı ile sürdürülürken, Osmanlı aydınları liberalizmin yarar ve zararlarını araştırmakla kafa patlatıyorlardı. "İlmi Servet" yazarının düşünceleri etrafında dönüp duruyorlardı. Bu düşünceler maddi mallar gibi hazır sunuluyordu Türkiye'ye. Bu, bizi uzun ve zahmetli araştırmalarдан koruyordu. Toplumumuz herşeyi hazır bulmanın rahatlık ve tembelliğine, kolaycılığa alışmıştır. Batı'nın ürettiği düşün ve endüstri ürünlerini, teknolojilerinin çağdaş olup olmadıklarına bakmadan, hatta modası geçmiş teknolojileri yeğleyerek hovardaca harcayan bir "tüketiciler toplumu" haline geldik. Kendi düşün tezgahlarımızda dokuduklarımıza "Avrupa Mali" idi. Bu rahatlık içinde tarih bilincini yitirmek tehlikesi ile burun buruna geldik. Ülkemizde doğan her türlü uluslararası, İslamlılık düşüncesine karşın Batı taklitçiliği sürüp gitti. Çünkü biz Batıdan sürekli "iki yüz yıl geride." Bu davranış Türk aydınının içine düştüğü "Biz adam olmayız", "Biz yararlı bir iş yapmadık", "Böyü

gelişmiş böyle gider" belgileriyle özetlenebilecek bir aşağılık duygusu tarafından da körüklenmekteydi. Tarihimiz ve tarihi kalitimizden bir başka yabancılaşma da onu bir dizi kahramanlıklarından oluşur görmekti. Bu "compensation" mekanizması da tarihimizi nesnel bir yaklaşımla ele almamızı engelliyordu. Zaman zaman beliren özgün yapıtlar ortaya koyma çabaları da bireysel girişimler olarak kaldı, ya da Batı'daki modeline uymadığı için tu kaka edildi. Köy Enstitüleri bunun en güzel örneğidir. Düşün alanında iniler hatțımız montajcılık oldu.

Batılı gibi yazıp çizmeye, Batılı gibi giyinmeye, "Dişlerimizi çektiğimizde ağızımıza pipo oturtmaya" çalıştık.

Bir atılımı, ulusal özelliklerimizden kaynaklanan tarihsel kalitimizi iyice inceleyip ona dayandıracak yerde, hazır yabancı reçeteleri kullanarak gerçekleştirmeye çalıştık. Tanzimat'ta o kerte aşağılık duygusu içine düşmüştük ki yüz yıllar boyu giydığımız giysileri bile yadsıdık, onları zevksiz ve "gayrı medeni" bulduk. Değer olarak ne varsa Batı'da olduğu kanısındaydık. Şairlerimizden biri "Diyarı küfrü gezdim belde-ler-kaşaneler gördüm / Dolaştım mülkü İslami hep viraneler gördüm" diyor. Belki haklıydı, ama bütün bunlar çoğu kez yüzeyde kalmanın getirdiği yargılardı. O "kaşanelerin" temelinde mazlum ulusların kani

yatiyordu. Bunu uzun bir süre görmedik, görmek istemedik.

Sonuçta olayların etkisi altında Batı'nın "ikinci el" düşün ve sanat ürünləri belli bir gecikme ile topluma zar zar uydurularak mal edilmeye çalışıldı. Yazı ve dil alanlarında meydana gelen boşluğa eski yazı ve dilimizle kaleme alınmış yapıtlarımızı programlı bir çaba ile genç kuşaklarımıza aktararak, onları çağdaş düşüncenin işığında yorumlayarak doldurmanız gerekiydi. Bu yapılmadı, yapılamadı. Kültür geçmişimiz, bizim için değeri tam olarak anlaşılmayan bir hazine olarak kalmıştır. Hatta bunları -çok gariptir ki- yabancı Doğu bilimcilerden öğrenmeye çalışmışızdır.

Taklitçiliğin bir başka örneği toplum yapımızı incelerken kendini göstermiştir. Bunu yaparken Batılı ülkelerin şemalannı soyut bir biçimde almış ve Osmanlı-Türk toplumunu bu şemaya sokmaya çalışmışızdır.

1960'lardan bu yana tarihimize dönme, onu nesnel bir davranışın içinde inceleme çabaları ortaya çıkmış, fakat her zaman dil ve yazı engeli ile karşı karşıya kalmışızdır. Batılı düşünce kalıplarını aynen aktarmak da önemli engellerden biri olmuştur.

Tarihimizi enine boyuna bilmemek, bugünüümüz üzerinde yanlıltıcı yargılar vermeye yöneltemiştir bizi.

Karikatür : Nezih DANYAL

cem yayinevi sunar:

SAKIR ECZACIBASI
Anlar/ Moments

Renk Fotoğrafları Albümü

Isteme Adresi:
Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han 1/3
Çağaloğlu-IST
Tel: 27 17 41

Anlar/Moments

BİLGİSAYARLARLA DİLLER ARASI ÇEVİRİ

Zeki SAGAY

GÜNÜMÜZDE bilgisayarlar yaşamımızın vazgeçilmez parçalarine haline gelmeye başladılar. Otomatik çamaşır makinelerinden tutun, televizyon oyunları, eğitim araçları, çok çeşitli ekonomik, sosyal etkinliklerin içinde bilgisayarları görmekteyiz. Hızlı bir teknolojik gelişme çağı yaşayan dünyamızda, her alanda bilgi paylaşımının en önemli nedenlerinden biri de bu. Teknolojik gelişme sonucu zaman da çok değerli olmaya başladı. Milyonlarca bilginin saniyeler içinde işlenerek sonuçlar üretildiği, bu sonuçların çok önemli kararların alınmasında temel oluşturduğunu bugin her alanda görüyoruz. Bu yarışta geri kalmanın tehlikeleri ise açık. En güzel kanıt, piyasada bir çok firmanın daha etkin olabilmek için bilgisayarla çalışma başlamıştır. Hükümetler bilişim alanında siyasetler saptamakta, büyük yatırımlar yapmaktadır. Konunun önemini tüm dünyada benimsenmişimizdir. Amerika, Kanada ve Avrupa ülkelerinde bilgisayarlar ilkokullara kadar girmiş, evinde bilgisayar olan ailelerin sayısında inanılmaz bir artış gözlemlenmiştir.

Bu genel görüntü içinde, ülkemizde de bilgisayar gücünden insanların yeterince yararlanması yönünde birçok uygulama ve araştırmalar yapılmaktadır. Maaş çeklerinden, telefon faturalarına kadar, hastanelerden taşımacılığa, rezervasyon sistemlerine, telefon santrallerine kadar hemen hemen hepimiz bilgisayarlardan yararlanıyoruz. Bilgisayarların hizmet verdiği alanları artırmak amacıyla yapılan araştırmaların birisi de dillerarası çeviri konusudur. Özellikle teknik alanda her sene onbinlerce çalışma, geliştirme, araştırma yazıları, kitapları İngilizce olarak basılıp yayınlanır. Bu yayınları izlemek, sonuçlarından yararlanmak, hepimizin önemle üzerinde durması gereken bir etkinlidir. Aksi halde gelişme çizgisinin daima gerisinde kalmamız, modası

kullanılarak istenen sayıda metin dilimize çevrilebilir. Varsayılmış ki kullandığımız bilgisayarın 10 tane ucu var. Bu ortamda on değişik metin aynı anda bilgisayar ortamına girilerek Türkçe'ye çevrilebilir. Ancak bu işlemin sorunsuz olmadığını hemen vurgulayalım. En büyük sorun veri girişinden kaynaklanıyor. Düşünün ki 300 sayfalık bir kitabı çevireceksiniz. Tüm metni yeniden yazmanız gerekecek. Çok hızlı yazdığını varsaysak bile, bir aylık çaba ile metni bilgisayar ortamına geçirilebilirsiniz. Tüm çeviri işlemi ise sizin bu çabandan sonra yarı saat gibi bir zamanda tamamlanacaktır.

Bu fikirle 1978'de İngilizce'den Türkçe'ye bilgisayar kullanılarak çeviri yapmanın yöntemlerini ODTÜ Bilgisayar Mühendisliği Bölümünde Y. Doç. Dr. Atilla Elçi ile birlikte araştırmaya başlamıştık. 1981 sonlarına doğru, bilgisayar yardımıyla özdevimli (automatic) çeviri yapabilen bir yazılım paketi hazırlandı. Bu paket yardımıyla yaklaşık 300 sayfalık İngilizce bir kitap dilimize yarı saat gibi kısa bir zamanda, dil kurallarına uygun, basılabilir kalitede bir usul ile çevrilebilir. Bir çevirmen, çeviri konusunu da bilmek koşulu ile, aynı kitabı iki-üç ay gibi bir zamanda dilimize kazandırabilir. Veri girişini düşünmezsek ve bilgisayarın iç ay durmaksızın çalıştığını varsayırsak, bu zaman içinde 4320 kitabı (3 x 30 x 24 x 2) dilimize bilgisayar kullanarak çevirebiliriz.

Dilerseniz, sorunları bir kenara bırakıp bugüne dek bilgisayar ve çeviri konusunda yapılan çalışmaları kısaca özetleyelim.

I- ÖZDEVİMLİ ÇEVİRİ ÇALIŞMALARININ TARİHÇESİ

Bilgisayar kullanılarak, doğal dillerarası çeviri çalışmaları oldukça eskiye dayanır. İlk bilgisayarlı çeviri denemesi 1930'da Troyanskii tar-

findan yapılmış, ancak beklenen sonuç alınmamıştı. 1946'da A.D. Booth bilgisayar yardımıyla çeviri (machine aided translation) fikrini ortaya attı. Görüş, bilgisayarın ancak sözcüklerin karşılıklarını, birkaç deyimin anlamlarını sözlüğünden bulup vererek, çevirmenin işini kolaylaştıracağını savunuyordu.

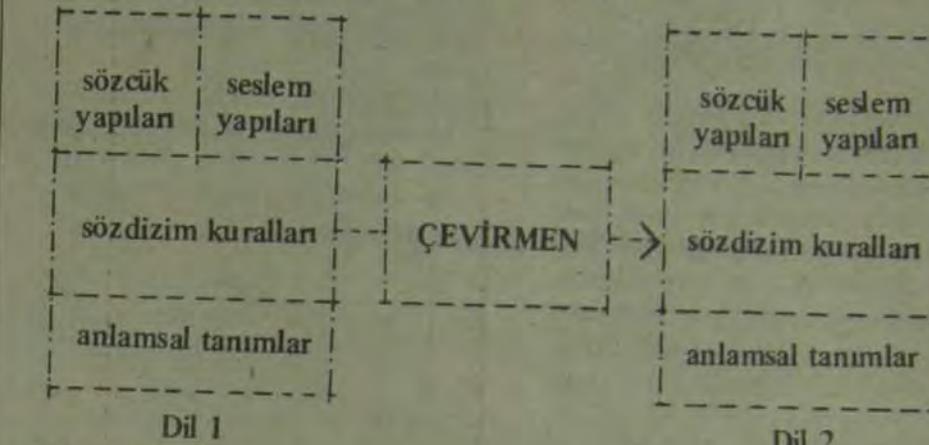
1954 yılında Rusça'dan İngilizce'ye ilk çeviri New York'ta gerçekleştirildi. 1957'den sonra matematiksel dil modelleri geliştirilmeye başlandı. Chomsky, Zipf, Shannon, Markov, Carnap önerdikleri aynı modellerle bu alandaki çalışmalarla ışık tuttular.

Veri giriş sorunlarını çözebilmek için halen çeşitli yollar araştırılıyor. Araştırmalardan birisi bilgisaya bağlı bir kamera ile bilgiyi doğrudan özgün kaynağдан bilgisayar ortamına geçirilebilmeyi amaçlıyor. Çevirişi yapılacak kitabı kamermanın karşısına koymakszı. Kamermanın sinyali yandıkça sayfayı çevireceksiniz. Sizin sayfa çevirme hızınızda yazıcıdan Türkçe metin çıkmaya başlayacak. Çözüm için düşünülen bir başka araştırmada ise bir kişinin sesine göre eğitilmiş bir bilgisayara mikrofon aracılığıyla metni okuyarak bilgisayar ortamına geçirmemi amaçlıyor. Bu araştırmalar halen ODTÜ Bilgisayar Mühendisliği Bölümü yazılım laboratuvarlarında sürmektedir.

Günümüzde dek üzerinde çalışılmış modeller iki temel grupta toplanabilir; bilgiye dayalı çeviri (knowledge base translation) ve sözcük çeviri (word by word translation). Ayrıca yalnız sözdizim kurallarının (grammar mapping) dönüsümü ilkesine dayalı çeviri denemelerini de görüyoruz. 1983'lerin başında, Japonca'dan İngilizce'ye çeviri yapan bir model açıklanmıştır. Ancak çeviri düzeyi üzerinde hiçbir bilgi yok. Bunun yanında, İngilizce'den Fransızca'ya, Almanca'ya çeviri yapabilen yazılım paketlerinden söz edilmekte. Ancak bunların hiçbir bilgisayardan çıkar çıkmaz basılabilir düzeyde değil. Bir editörün çevrilmiş metni düzeltip, yeniden düzenleyerek basılabilir hale getirmesi gereklidir. Kısaca, şimdide dek sıraladığım çalışmaların hemen hemen hepsi bilgisayar yardımıyla çeviri çalışmalarını olarak nitelenebilir. Dili üzerinde de bilim adamlarımız bilgisayarlı çeşitli çalışmaları yapmışlardır. 1974 yılında Ersin Töreci bilgisayar kullanılarak Türkçe üzerinde istatistiksel çözümlemeler yapmıştır. 1975 yılında Güney Gönenç Türkçede ses uyumunun bilgisayarla değerlendirilmesi üzerinde bir çalışma yapmıştır. Aynı yıl Aydun Köksal bilgisayara Türkçenin seslem yapılarının çözümlemesi (morphological analysis) başlıklı bir doktora çalışması yapmış, bulgularını bir doktor tezi biçiminde sunmuştur. 1978 yılında Ali Özenc tarafından İngilizce'den Türkçe'ye bilgisayar yardımıyla çeviri üzerinde bir

araştırma yapılmış, deneme ve bulgular bir yüksek lisans tezi olarak sunulmuştur. Aynı yıl, Türkçe'de sözcüklerin ek ve kök bileşimleri bilgisayarla incelenmiş, ses uyumuna uygun sözcük üretimi konusunda Zeki Sagay ve Atilla Elçi tarafından ortak bir araştırma yapılmış ve bir yazılım paketi geliştirilmiştir. Bu ortak çalışmanın süresiyle 1981 yılında İngilizce'den Türkçe'ye herhangi bir dizeltmeye gerek kalmamıştır.

1'de görüldüğü gibi, dildeki temel sesleri tanıtan alfabe ve seslemler sesbilimsel açıdan (morphology) dili tanımlarlar. Sözcükler (lexicon) dilin kavramsal görmüsüdür. Sözcüklerin hangi koşullarda bir araya gelip, tümceler oluşturabileceği sözdizim (syntax) kurallarınca tanımlanırlar. Bu tümcelerin taşındıkları anlamın irdelemesine için gerekli kuralı da anlamsal tanımlar (semantics) yapar.

Şekil 1. Dillerarası Çeviri İşlemi

sizin basılabilir düzeyde çeviri yapabilen bir yazılım paketi geliştirilmiş, bulgu ve sonuçlar bir yüksek lisans tezi olarak sunulmuştur. Özdevimli çeviri için yeni bir yöntem geliştirilmiş ve bu çalışma içinde sınınarak çalışırlığını gözlenmiştir. Dijital bir çeviri, geliştirildiğimiz yöntem bu tür çalışmalarla yeni bir bakış açısı getirmektedir. Aynı yöntem kullanılarak, metinler üzerinde ayrıntılı kavramsal çözümlemeler yapılabılır. Sonuçta elde edilen metinlerin basılabilir duruma getirilmesi için yeniden üzerinde çalışılması gerekmek. Bu nedenle, geliştirildiğimiz yöntem, bilgisayar çevirisini işlemeye olur olur kılmaktadır. Ana hatlarıyla, yöntemin temelini oluşturan dil kramını kısaca özetlemek istiyorum.

II- DOĞAL DİLLERARASI ÇEVİRİDE KULLANDIĞIMIZ KURAM

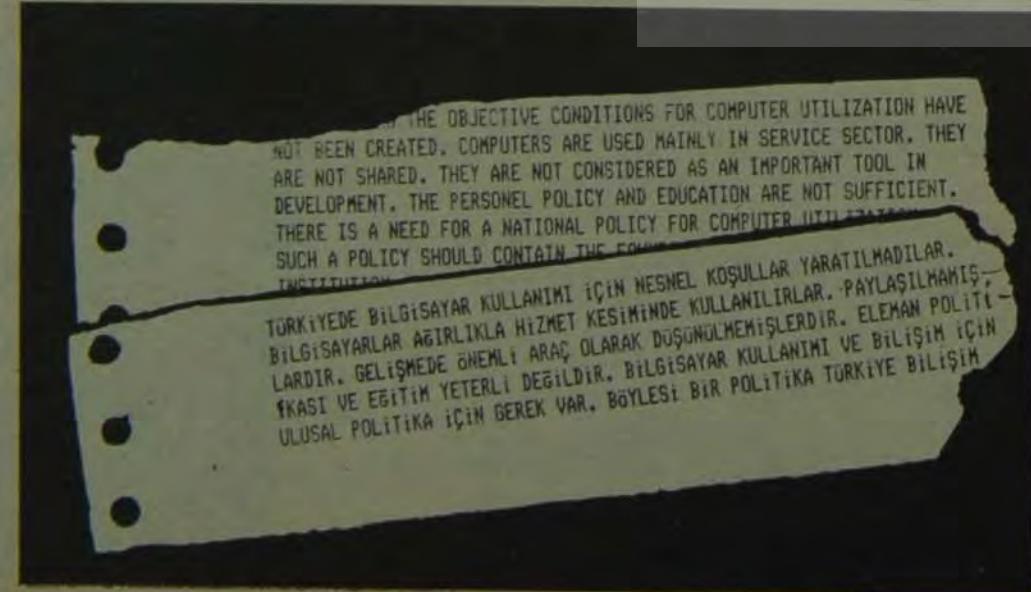
Kavramlar düşüncenin, öğrenmenin temel taşıdır. Kavramlar ile düşünür, sonuçlara erişir, yorumlar yapar. İletişim için bu kavramları aynı zamanda, kuralan, açık, tek anlam bağnablecek türde metinler çeviri için kullanılabılır. Tüm teknik yayınlar, resmi yayınlar kuralanlıklarından ötürü bilgisayara çevrilebilirler.

Halen sürmekte olan çalışmalar, geliştirilen yöntemin daha ayrıntılı kavramsal çözümlemeler yapabilmesi, çeviri yapılan çalışmaların öğrenilerek bir veri tabanında saklanabilmesi, özetlenebilmesi üzerinde yar-

ışmaktadır. Aralarındaki fark sözdizim kurulularında, seslem yapılarında, sözdiziminde ortaya çıkmaktadır. O halde sözdizim yapılan arasında doğru bir dönüşüm yapılabileceği türde bilgisayarlı çeviri gerçekleşir. İngilizce ile Türkçe'nin söz konusu tanımları yapılmış ve yöntem sinanmıştır. Gelecek bölümde bulgularımızı sunacağız.

Örnek metinlerden kolayca anlaşılabilecek gibi, verilen metnin birçok dil oyunlarıyla bezenmiş, mecabî anımlar içeren sanat değeri taşıyan tipte olmaması gereklidir. Kavramlar aynı zamanda, kuralan, açık, tek anlam bağnablecek türde metinler çeviri için kullanılabılır. Tüm teknik yayınlar, resmi yayınlar kuralanlıklarından ötürü bilgisayara çevrilebilirler.

Halen sürmekte olan çalışmalar, geliştirilen yöntemin daha ayrıntılı kavramsal çözümlemeler yapabilmesi, çeviri yapılan çalışmaların öğrenilerek bir veri tabanında saklanabilmesi, özetlenebilmesi üzerinde yar-

günlaşmıştır.

III- ÖRNEK METİNLER VE SONUÇLAR

Bu bölümde şimdide dek yaptığımız denemelerden örnekler sunarak ulaştığımız çeviri düzeyini ve araştırmanın sonucunu sergilemeye çalışacağım.

İlk örnek Necdet Bulut'un Elektrik Mühendisleri Odasının aylık dergisinde yayınlanan bir bildirisinin İngilizce özeti. Bilgisayara metin aşağıdaki biçimde yüklenmiştir.

In Turkey the objective conditions for computer utilization have not been created. Computers are used mainly in service sector. They are not shared. They are not considered as an important tool in development. The personnel policy and education are not sufficient. There is a need for a national policy for computer utilization. Such a policy should contain the founding of Turkish Informatics Institution. Extending computer education, encouraging sharing, and utilization for production, improving the personnel policy, planning for research in software.

Metin IBM/370-145 bilgisayarı kullanılarak çevrili ve aşağıdaki metin 10 saniyede elde edilmiştir.

Türkiye'de bilgisayar kullanımı için nesnel koşullar yaratılmadılar. Bilgisayarlar ağırlıkla hizmet kesiminde kullanılırlar. Paylaşım yapmadılar. Gelişmede önemli araç olarak düşünülmemişlerdir. Eleman politikası ve eğitim yeterli değildir. Bilgisayar kullanımı ve bilişim için ulusal politika için gerek var. Böyle bir politika Türkiye Bilişim Derneği'nin kurulması, bilgisayar eğitiminin genişletilmesi, paylaşmanın özendirilmesi ve üretm için kullanılma, personel politikasının geliştirilmesi, yazılımda araştırma için planlamayı kapsamaktır.

İkinci örnek bir tez çalışmasının İngilizce özeti. İngilizce metin aşağıdaki biçimde bilgisayar ortamına geçirildi.

In the last decade some high level languages were developed for non-numeric applications. Snobol4 is one of them and it is used widely in manipulating strings of symbols. A snobol4 interpreter has been implemented on an IBM system 370/145 computer to run under the control of operating system OS/VS1. In the thesis a survey of the Snobol4 language is followed by implementation of Snobol4 system.

40

The way that the problems are attacked to implement certain facilities which are supplied by Snobol4 language such as pattern matching and functions and operations has been explained. Among these implementation of the pattern matching is the most complicated but the most interesting one. Translation of a source language program into an internal code and to handle Snobol4 functions constituted the rest of the major part of the thesis work. Snobol4 system consisted of two main parts. A translation phase converts the source programs into an internal code and an interpretation phase executes the generated code. The whole program is written in a specially designed macro assembly language.

Metin aynı bilgisayar kullanılarak 18 saniyede Türkçe'ye çevrildi. Elde edilen metin aşağıda verilmiştir.

Son on yılda bazı yüksek düzeyli diller sayısal olmayan uygulamalar için geliştirildiler. Snobol4 bunların birisidir ve simge dizileriyle çalışmakta çoklukla kullanılır. Snobol4 yorumlayıcı IBM Sistem 370/145 bilgisayarı üzerinde işletim sistemi OS/VS1 denetimi altında çalıştırılmıştır. Tezde Snobol4 dilinin incelenmesi Snobol4 sistemi uyarlanması tarafından izlenmiştir. Sorular örtüsü eşlemesi ve fonksiyonlar ve işlemler gibi Snobol4 dili tarafından desteklenen bazı kolaylıklar uyarlamakta çözülen yol açıklanıldı. Bunlar arasında örtüsü eşlemesinin uyarlanması en karışık, ama en ilginç biridir. Snobol4 fonksiyonlarını çalıştırarak ve iç koda kaynak dil programının çevirisi tez çalışmasının esas kısmının kalanını oluşturdu. Snobol4 sistemi iki ana kısımdan oluştu. Çeviri evresi iç koda kaynak programları çevirir ve

yorumlayıcı evresi yaratılmış kodu işler. Tüm program özel hazırlanmış makro derleyici dilden yazılmıştır.

Üçüncü örnek bilgisayar yapımı konusunda yazılmış İngilizce bir kitaptan alınan bir paragraf.

The necessary time to perform a complete operation depends on the speed of the arithmetic unit and on the access time. The nature of the memory determines the access time. If access time to any storage location does not depend on the storage address of the previous word, the memory is said to have random access. In cyclic storage system the access time to a stated storage location depends on the location of the previous storage references. Memory is classified as erasable or nonerasable. Erasable memory is used in computer. It is essential to store different words at different times on the same storage location. If remove of power destroys the contents, the storage is said volatile.

Small computers use serial data transfer. Few computers use parallel data transfer.

Bu metin 13 saniyede dilimize aşağıdaki biçimde çevrildi.

Tüm işlemi yapmak için gerekli zaman aritmetik birimin hızına ve erişim zamana bağlı olur. Belleğin yapısı erişim zamanını belirler. Eğer herhangi bellek yerine erişim zamanı önceki kelimenin bellek adresine bağlı olmazsa, bellek rastgele erişime sahip denilir. Halkasal bellek sisteminde belirlenmiş bellek yerine erişim zamanı önceki bellek tanımının yerine bağlı olur. Bellek silinebilir veya silinemez olarak sınıflanır. Silinebilir bellek bilgisayarda kullanılır. Farklı zamanlarda aynı bellek yerine farklı kelimeleri saklamak gereklidir. Eğer güç kesilmesi içerikleri bozarsa bellek uçucu denilir. Küçük bilgisayarlar seri bilgi aktarımını kullanırlar. Az sayıda bilgisayarlar paralel bilgi aktarımını kullanırlar.

Buraya kadar verilen örneklerin tümü 1981 yılı sonunda yapılan sınımlardır. Metinlerin büyük harf* olmasının nedeni, bilgisayar ortamına kart kullanılarak geçirilmesi ve küçük harflerin kullanılamamasıdır. Ancak yazılımdaki ekleme ve geliştirmeler sonucu metinler alışlagelen biçimleriyle aynen bilgisayar ortamına aktarılabilecektir.

Yöntem üzerinde araştırmalarımız sürerken çeviri düzeyini iyileştirmek üzere yazılım paketine bazı

ekleme ve düzeltmeler yaptı. Bu iyileştirmelerden sonra yapılan sınımlara örnek olarak Agora (IBI) dergisinden alınan bir paragrafi seçtik. Metin aşağıdaki biçimde bilgisayar ortamına aktarıldı.

In the course of the 60s and the 70s important technological advances were made in the field of electronics which have given a new dimension to informatics and its use in economics and social development. The use of the new techniques in informatics and telecommunications for the widening of the knowledge, the improvement of management, the increase of productivity creates a new and important factor of the disequilibrium between developed and developing countries. The decade of the 80s is a period of challenge and contradictions. On the one hand, science has greatly extended our understanding of world while a burgeoning of technology offers enormous possibilities for improving the standard of living for all people. On the other hand, mankind is faced with increasingly complex problems which may condition its survival. These trends are interacting in a way which increases tensions between societies to the point of endangering peace. Informatics can play a critical role in lowering these tensions.

Çeviri 19 saniyede aşağıdaki biçimde elde edildi.

Altınlar ve yetişmelerde önemli teknik gelişmeler bilişim ve kullanımına ekonomik ve toplumsal gelişmede yeni boyut veren elektronik alanında yapıldılar. Bilginin yayılması için bilişim ve haberleşmede yeni yöntemlerin kullanımını üretim artması, yönetim gelişmesi, gelişmiş ve gelişen ülkeler arasında eşitsizliğin yeni ve önemli unsuru yaratır. Seksenlerin süreci meydan okuma ve gelişkiler sürecidir. Bir tarafta, bilim teknik filizlenmesi yaşam standartını genişletmek için tüm insanlar için sınırsız olanakları sunarken, dünya anlayışımızı genişletti. Diğer tarafta, insanlığı varolmasının etkileyebilen giderek artan karmaşık sorunlar ile yüzleştiştir. Bu eğilimler toplumlar arasında başlı tehdit etme noktasına gerilimleri artıran yolda etkileşiyorlar. Bilişim bu gerilimleri azaltmak kritik rol oynayabilir.

Son örnek Borroughs B6900 bilgisayarı kullanılarak çevrildi. Çalışmalar yöntemin herkes tarafından rahatlıkla kullanılabilir kılınması, çeviri kalitesinin yükseltilmesi,

çevrilen metnin yazı kurallarına uygun biçimde yeniden düzenlenmesi, karmaşık kavramsal çözümlemeler yapılabilmesi ve veri giriş sorunlarının çözümlenmesi üzerinde sürdürmektedir. Geliştirilmiş yazılımın mikro bilgisayarlarda çalışabilir biçimde geliştirilmesi üzerine yapılan araştırma sonuçlanmış ve uygulama aşamasına gelmiştir. ODTÜ Bilgisayar Mühendisliği Bölümü yazılım laboratuvarında bulunan mikro bilgisayarlar üzerinde sınımlar başlamıştır.

Araştırmaların bulgulan çok değişik amaçlarla da kullanılabilir. Türkçe'nin anlaşılmamasında, metinlerin özetlerinin özdevimli olarak çektirilmesinde, yabancı dil eğitiminde, Türkçe'nin dönüşümlü dilbilgisi kurallarının hazırlanmasında (transformational grammar of Turkish) bu bulgular kullanılabilir.

Tüm yan uygulamalar, yöntemin ayrıntıları kaynakçadaki yayınlarında açıklanmış ve ömeklenmiştir. Kaynakçada verilen yayınların tümü Türkçe üzerinde yapılmış özgün çalışmalardır. Bu yazda çeviri üzerine yaptığımdır bir araştırmayı bulgularıyla birlikte sunduk.

Araştırmalarımız halen sürdürmektedir. Çalışma tümüyle sonuçlandırdıktan sonra kullanım alanlarının bugüne oranla çok daha geniş olacağını

ümit etmekteyiz.

(*) Siyah olarak dizilmiş bölgeler, orijinal metinde büyük harflerle yazılmıştır.

KAYNAKÇA

Elçi, A.; Sagay, Z.: "Türkçe'nin Anlaşılmamasına Yeni Bir Yaklaşım", Bilişim '80, TBD Yayınları, Ankara, 1980.

Elçi, A., Sagay, Z.: "Özdevimli Sözcük Üretimi" Bilişim '80, TBD Yayınları, Ankara, 1980.

Gönenç, G.: "Türkçe'de Ses Uyunun Bilgisayara Değerlendirilmesi ve Marakov Süreci Olarak İncelenmesi" TÜBİTAK 5. Bilim Kongresi, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 1975.

Kökşal, A.: Automatic Morphological Analysis of Turkish, Ph. D. Thesis, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1975

Özenc, A.: An Experiment in English - Turkish Translation Using Digital Computers, M.S. thesis, ODTÜ Elektrik Müh. Böl., Ankara, 1978.

Sagay, Z.: "Sözcük Çekimi", Bilişim '78, TBD Yayınları, Ankara, 1978.

Sagay, Z., Elçi, A.: "Özdevimli Özeti Çıkarım Yöntemi", Bilişim '80, TBD Yayınları, Ankara, 1981.

Sagay, Z.: A Computer Translation of English to Turkish, M.S. thesis, ODTÜ Bilgisayar Müh. Bölümü, Ankara, 1981

Sagay, Z., Elçi, A.: "İngilizce'den Türkçe'ye Özdevimli Çeviri", Bilişim '80, TBD Yayınları, Ankara, 1980.

Törcü, E.: Statistical Investigations on the Turkish Language Using Digital Computers, M.S. thesis, ODTÜ Elektrik Müh. Böl., Ankara, 1974.

Dünyadan haberdar mıyız?.. Bildiklerimiz ne ölçüde doğru?.. Türkiye'yi etkileyen ilişkiler nelerdir?..

DÜNYADA NELER OLUYOR? 1983
Bu soruları yanıtlamak için çıkyor...

DÜNYADA NELER OLUYOR? 1983
Geçtiğimiz yıllarda dünya ekonomisi ve politikasında meydana gelen tüm önemli olayları inceleyen ayrıntılı bir çalışma...

DÜNYADA NELER OLUYOR? 1983
83 uzmanın 163 devleti; 129 makale, 157 istatistik tablosu ve 40 harita ile araştırdığı güvenilir bir kaynak...

DÜNYADA NELER OLUYOR? 1983
DÜNYA İNSANLARI İÇİN ÇIKIYOR...

Genel Dağı: Cumhur Ankara Dağı: Adaş İzmir Dağı: Datic

ÖMER FARUK TOPRAK'IN YAŞAMI VE DÜŞÜNCELERİ

Kemal SÜLKÜR

1938 sonrasında şiir dalında ün yapan, sevilen, halkımızın mutluluğu için şairleriyle kiteleri etkileyenler çile çeken tüm insanlarca okunuyor, beğeniliyor, saygıyla anılıyor. İstiyorum ki bu şairlerin yaşamaları, düşünceleri, etkileri, fikir tartışmaları bir bütünsellik içinde günümüz okurlarına iletilsin. Şürsiz bir yaşamı, ot bile bitmeyen çorak toprak gibi gören bir şiir sever olarak şairlerimizden bir bölümünü olsun BİLİM ve SANAT okurlarına sunmak isterim. Bu yazımı, "Ömer Faruk Toprak'ın Şiir Anlayışı ve Beğendikleri" adlı yazı izleyecektir.

K.S.

SAİR Ömer Faruk Toprak, geniş alı, geniş ağızı, iri ve pırılı gözlerinin üstündeki uzunca kaşlarıyla sevimli, yumuşak huylu bir arkadaşı. 1934'te, 14 yaşındayken "Mektepli" gazetesinde yer alan bir yazısıyla basında adını duydu. Servet-i Fünun-Uyanış dergisinde gördüğüm şairleriyle tanıştım Toprak'la 1939-1943 döneminde başlayan arkadaşlığımız 1949'da gelişti, onu yitirdiğimiz 1979 (20 Ağustos) yılina kadar sürdü. 59 yıllık yaşamında edebiyat dünyamıza beş şiir, iki roman, iki öykü kitabı bırakan Ömer Faruk, en az otuz kadar dergide şairlerini, görüşlerini, öykülerini, deneme ve anılarını yayınladı.

Yumuşak huylu olduğu halde sert eleştiriler yapmayı bildi, inancını çekinmeden belitti ve geniş kültürüyle edebiyat konularında önemli savları dile getirdi.

* * *

1949 Mart'ında, sorularımı yanıtlayan mektubunda yaşamı, ailesinin sosyal durumu, öğrenciminin geçirdiği evreler ve sanat alanında edindiği ilk izlenimleriyle ilgili şu bilgileri vermişti:

"1920 yılının Şubat ayında Is-

eski İlahiyat Fakültesi Müderrislerinden (öğretim üyelerinden), sonra Gönen Müftüsü olan merhum İsmail Hakkı'dır. Annem bir Yörük ailesindendi, okur-yazar değildi. Geri fikirlerle, hurafelerle bütün yaşamı boyunca savaşım verdi babam. Babamdan ilk İnkılapçı fikirleri edindim. O, saltanat döneminde o günlerin koşulları içinde ilerici tüm hareketlere katılmış, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'daki kalkışmayı desteklemiştir.

"Beş kardeşin en küçüğüydüm. Ailemiz varlıklı değildi. Bu nedenle bütün kardeşler küçük yaşılmızda yaşamamızı kazanmaya başladık. Bununla birlikte öğrenimimize de önem verdik. Ben ilkokulu Ömer Seyfeddin'in doğduğu kasabada, Gönen'de bitirdim. Bu yüzden çok cokluk anılarında bir küçük kasabanın işiksiz sokakları, ay ışığında tüttün kırın saz benizli kızları, günde 16 saat çalışan insanların serüvenleri, kerpiç evlerin görüntüleri vardır.

"Ortaokulu İstanbul'da Kumkapı'da ve Kütahya Lisesi'nde bitirdim. Anadolu'ya ilişkin ilk izlenimleri Kütahya'da aldım. 1939'dan bu yana Hayat Üniversitesi'nin öğrencisiyim."

Toprak, bir yıl İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde okuduğu

halde bunu yazmayı gerekli görmemişti. Ama "Zavallı Çocuk" başlıklı yazısının 1934 yılının Aralık ayının altısında çıktığını belirtmeyi unutmamıştı. Yazın çalışmalarından söz ederken şunları sıralamıştı:

"İlk yazım 1934 yılında 'Mektepli Gazetesi'nde yayınlanan 'Zavallı Çocuk' adlı bir düzyazıdır. 1938'de ilk şiirlerim Servet-i Fünun'da çıktı. Bunlar vezinli ve uyaklıydılar. 1940'tan başlayarak Varlık, Dikmen, İnkılapçı Gençlik ve Yeni Edebiyat'ta ilk şiir ve yazılarım yer aldı. Sürekli yayımı İnkılapçı Gençlik, Yürüyüş ve Ant adlı dergi ve gazetelerde yaptım. 1949 Mart başına kadar iki yıldır yayın yapmadım.

"1943'te ilk şiir kitabım 'İnsanlar' çıktı. Kağıt yokluğu nedeniyle bu kitabı 350 adet basıldı, kısa sürede bitti. 1945'te Suat Taşer ile birlikte 'Hürriyet' adlı şiir kitabı yayınlandı. Yayınlanmamış iki yapımı var: Son şairlerimi bir araya toplayan 'Türkiye Şarkıları' ve üç ciltlik 'Duman ve Alev'. Bu üç ciltlik romanımın ikinci cildi üzerinde çalışıyorum. Ayrıca değişik dergi ve gazetelerde yayınlanmış yazıları, kitaplaşmayı özlüyorum."

Ne yazık ki "Türkiye Şarkıları" adlı yapımını yayımlayamadı. Buna karşın "Dağda Ateş Yakanlar" adlı şiir kitabı 1955'te, "Susan Anadolu" başlıklı şiir kitabı 1966'da, "Ay Işığı" adlı yapitta da bir bölüm şairleri yayınladı: 1975...

"Duman ve Alev'in ilk cildi 1968'de kitaplaştı, "Tuz ve Ekmek" adlı romanı 1974'te yayınlandı. Öykülerini 1977'de "Karşı Pencere"de, "Gönen Öyküleri"ni de 1979'da aynı ad altında okurlara sundu.

Şair ve yazlarının yer aldığı dergi ve gazeteler arasında şunlar var:

Dikmen, Yeni Edebiyat, Pınar, Yığın, Yürüyüş, Yeni Sanat, Fikir ve Sanat, Kaynak, Beraber, Şiir Yaprığı, Seçilmiş Hikayeler, Pazar Postası, Yeni Ufuklar, Ataç, Yelken, Yön, Yeditepe, Papirus, Yeni Dergi, Gelecek, Yansıma, Militan, Türkiye Yazılıan, Türk Solu, Sanat Emeği... 1946'da yayınlanan Gün Dergisi'nde de yazıları yer almıştı.

Yürüyüş Dergisi'nin yöneticileri arasında yer alan Ömer Faruk Toprak 1949'daki sanat görüşünü şöyle açıklamıştı:

"Toplumun sosyal yaşamını kendine dert edinen sanata inanıyorum.

Ömer Faruk Toprak

Cünkü toplumun davaları ve sorulan ile ilgilenen, başka bir deyişle toplum yaşamını İnkılapçı bir dünya görüşünün ışığı altında yatan sanatçı ancak, topluma, memlekete yararlı olabilir. Bunun içindir ki, sanatın yarar sağlaması, halkın kültür ve sanat düzeyini yükseltmesiyle olasıdır. Bireysel duyguları ve özelilikleri, sosyal sorunların dışında göstermeyen yapıtları sanat ürününü sayımıyorum.

Toprak, "Buginkü Türk Şiiri"ne ilişkin görüşlerini Gün'de yayımladı (29 Kasım 1945). Şiirde sağ, sol akımı ele alan bir yazısı da 'Gün'ün 19. sayısında yer almıştır. Savaş, toplumsal olayların en büyüğü sayıyor, bunun için de şiirin bu yönde ilerleyişini mutlulukla izliyordu 1942'de... Savaş ve Şiir başlıklı içtemesinde (Yürüyüş, 9 Ekim 1942) savaşı konu eden şairleri yorumluyor ve söyle diyor:

"Son yıllarda yayınlanan savaş şiirlerinin incelenmesine, Tanzimat'tan beri en büyük şairimiz olan Nazım Hikmet'le başlamak gereklidir. 1935'te yayınlanan Taranta Babu'ya Mektuplar'la bu çığır açılmış oldu. Bugün bile, savaş şirleri içinde en iyi örnek diye gösterebileceğimiz Taranta Babu'dan sonra yine aynı şair 1936-1937 İspanya İç Savaşı sırasında birkaç şiir daha yayınladı: Akdeniz'de Dolaşan Hayalet (Yedigün, s. 222) ve Karanlıkta Kar Yağıyor (1937 Haber eki). Özellikle ikin-

Hasan İzzettin Dinamo'nun Yeni Edebiyat'ın 4, 5, 6 ve 10, 18. sayılarda yer alan "XX. Asır İnsanına Şarkı", "Sulha Karşı", "Hürriyet Şarkısı" başlıklı şiirlerini beğeniyor ve "zengin imajları, iyimserliği ile bugünkü krizin dehşetini duyu-

rak" dile getirmesini "savaşın korunç karakterine nüfuz ederek onun gerçekten iyi şirler yazmasına neden olmuş" görüşündeydi.

A. Kadir'in Ses'te çıkan "Siperde", "Mektup", "Türkü" başlıklı şiirlerini (Sayı 13, 14, 15) bellekte yaşayacak özde buluyordu. Toprak "XX. yüzyılın insanı kendinden beklenen sanatı yaratmak istiyorsa, geniş bir kültür edinmeli ve onu özümlemeli" diyordu. Halk Şiiri'ni yaratan şairlerin de, kendi dünya görüşleri ve yaşama olanakları içinde azimsanmayacak kadar çok olduğunu, bunların metodsuz kültürlerine karşı bol bol ürün verdiklerini ve halkın duygularını yansıtıklarını belirtiyordu. (İnkılapçı Gençlik 24.1.1942)

O.F. Toprak, Suut Kemal'in gercekçi şairleri küfürmeyen görüşlerine karşı çıktı. "Şair Niçin Yazır?" başlıklı yazısında şöyle diyor:

"Bir yazar, Bay Suut Kemal Yetkin, 'Gerçekçi şirlerden söz edenler, gerçek 'realite' kelimesinden sadece her günkü hayatı anlamaktadırlar. Şair gerçeği, yanı hergün kullandığımız kelimelerle yaşatacaktır. Ama her günkü hayatın her tarafını değil! Silik, düşük, küçük, çirkin, acı taraflarını' diyerek realist şairlerin sanatını açıkladığını sanıyor. Evet, biz her günkü hayatın problemlerini benimseyerek şiir yazıyoruz. Ama, hayatı ve insanları, bay yazının dediği gibi sadece silik, düşük, çirkin, acı taraflarıyla değil, bir bütün olarak ele alıyoruz. Yaşadığımız toplum içinde bizi acı güldüren, bizen ağlatan, düşündüren ve mutluluğa ullaştıran olaylar vardır. Bu olaylar karşısında duygularını dile getiren şair, yaşamın elbette acı yanlarından da söz edecek, sosyal yaşamımızın her yönüne ilgi gösterecektir. Kervansaray'da oturmadiği halde kervansaray şirleri yazmaya kalkmayacağı. Bizim için şiir 'kelimeler arasında esrarla' değildir. Yaşadığımız toplum, yaşadığımız günler en büyük görmümüzdür. Güneşli bir dünya, yağmur altında bir tarla ve çalışan milyonlarca genç, ihtiyar, kadın ve erkek..." (Ant, 16.6.1945)

Toprak, eleştirmen Nurullah Ataç'ın bazı değerlendirmelerini haksız buluyordu. Toprak'a göre "Şair uzmanı olduğu söylenen Bay Nurullah Ataç, tanrı şair, büyük şair diye bir terane tutturmuş giyor. Bugün artık hiç yaşarlık hali göstermeyen Divan Edebiyatı zevki ile yazan ve o devirden arta kalan görüşü temsil eden Yahya Kemal,

büyük şairmiş. Türk dili, şimdiye kadar, böyle pürüzsüz kullanılmış."

Bu değerlendirmeye üzerine Ömer Faruk şairliğini onayladığı Yahya Kemal'in Ataç'a göre "Doğu ve Batı edebiyatını çok iyi bilmesinden kim yararlanıyor?" diye soruyor ve ekliyor: "Bay Ataç, Bay A. Hamdi Tanpınar, Bay M. Şekip Tunç mu?" Ömer Faruk'un yanısı sert: "Yahya Kemal, çöküp gitmiş Osmanlı devrine özlem duyan, XX. yüzyilla gerek sanat bakımından, gerek düşünce açısından hiçbir ilgisi olmayan bir şairdir. Bir yanda aylak oturup, uykuya kestiren, üç beş kişi... Karşı yönde ise gün çalışıp gün yiyen, günde 10-12 saat güneş altında toprak biçen, kazma sallayan, traktörle toprağı hallaç pamuğuna çeviren milyonlar var. Fabrikalarda, dairelerde, silolarda çalışan insanlar var. Onlar da düşünüyor, onlar da yoruluyor, onlar da okuyup yazmasını biliyorlar. Mutluluğu tattılar, acayı öğrenmişler, tek sözcükle yaşamışlardır. Onlar, şimdi göklere çıkarılan bu sanatı sanmam ki başkasıları�ınlar."

Şair toplumcudur ve yaşanan günlerin çalışan insanların şair olma yolundadır. Bu bakımından o, Orhan Veli'yi de eleştirmeye gereği duyuyor. Ant'in 7. sayısındaki (16 Haziran 1945) yazısının 4. bölümünde şöyle diyordu:

"Son günlerde şisirilenlerden biri de Orhan Veli'dir. Güzel bir söyleyiş tarzına zaman zaman sahip olan bu şair, 1945 yılında, aylak sanatı, bohem hayatını propaganda ediyor. Sanatçının verdiği eserler, yaşadığı dönemin sosyal yaşıntısına ve ekonomik bünyesine ayna olmazsa, o sanatçı görevini yapmış sayılabilir mi? Geçmiş yüzyıllardan, günümüz'e kalan yapıtlar arasında, bana dönemlerini yansıtamamış yapıt gösterebilir misiniz? Bündan dolayı Yahya Kemal'in XX. yüzyılda hiç yaşamadığını yinelemeye gerek yoktur. Orhan Veli, Yahya Kemal'den elbette ileri bir şair. Ancak yapımına çalıştığı sanat başlıboştur, bataktır, insanlara güneşli bir dünya vaat etmez."

* * *

Ömer Faruk Toprak, İkinci Dünya Paylaşım Savaşı'nın dışında kalmayı bilen anayurdumuzun çalışan, çalışan ve hakettiklerini elde edemeyenlerin yanında yer almasını bildi. Osmanlı düşüncesiyle, aylaklı sert yanıt verirken o, "Memlekettim" başlıklı şu şiri yazdı. Buram buram yurt sevgisi ve güneşli günler

özlemiyle... Okuyalım:

Sanatını "realist" olarak nitelenen bu toplumcu şair 1946'da kendi sanat anlayışını Amaç dergisinde söyle açıldıyordu:

"Doğuşu, niteliği, gelişim süreci, amaç ve görevleri bakımından tümüyle sosyal olan sanat!"

"İleri bir demokrasiye doğru yol alan dünya halklarının sanatı da, elbet realist olacak!"

MEMLEKETİM

Usandım artık, hazır misralar okumaktan, neleyim, akşam yaklaşıyor dostum. Kuşların civitisi dinecek birazdan, Kaybolacak yeşil yaprak, taze güller. Ağır bir makamla başlayacak şarkısına, afyon çekmiş, zavalı Misir radyosu.

Sen Kütahya, sen Samsun, sen İstanbul, sırtını dayayıp o mükemmel toprağa, dinliyorsun Çukurovanın sesini. Sürüyor tarlaları traktör kardeşim, avuçlar serpmeyecek artık tohumu. Kaç yıldır özlüyor bu topraklar bilir misin? Ağır uykusundan uyanmış kalkıyor, Bafralı tüttüncüler, Haliç kıyıları ve Toroslar. O insanlar öğrenmişlerdir yeryüzüne, Yenan eyaletinde harbeden Katof'a kadar...

Onları tanıdığını inkar etmiyorum; yamalı mintanlar ve ağızlarını örten bıyıkları, öfkeyi ve cesareti bilen gözleriyle, biliyorum, taş taşımuşlar, ekmeklerini bölmüşlerdir, yıllar var ki hüznü ve kederi sevmiyorum, yalnız insanlar için şiir yazdığını bilirler.

Sen Kütahya, sen Samsun, sen İstanbul! Asfalt yollara çıkan dar sokakları, Köprüleri, ambarları ve akar sulanıyla, düşünmüştür 18 saat yol boyunca. Bir sabah erken yola çıktım, Gavur dağlarında bıraktım türkümü, avuçlarımda delik deşik, dedaklarım çatlak, yağmurla ıslanmış saçlarımdı.

Yillardır görmediğim ak saçlı anam, hasret türkülerini ezberler olmuş. Bılırım, çamaşırından delinmiş parmakları saçlarımı okşar her gece uykumda. "Gurbet, gurbet" diye dizlerini dövme, onu çektirdir kardeş bilmemiş ben, mektuplarında adı, torbamda ekmeğim var.

Pınar, 1 Eylül 1945

"İkinci Dünya Savaşında, aynı zamanda realist sanatla emperyalist sanat da çarpıştı. Bu, sonuna yaklaşmış olmakla birlikte, henüz bitmemiştir. Utku realist sanatındır. Bunun belirtilerini yer yer, her memlekette görüyoruz." (10 Aralık 1946)

Ve zafer, demokratik yaşama özlem duyanların, insanı ve emeği en yüce varlık bilenlerin oldu. Toprak, belirtileri iyi değerlendirmiştir.

alan yayıncılık

Thomas S. Kuhn

BİLİMSEL DEVİRİMLERİN YAPISI

Çeviren: Nilüfer Kuyaş

"Batı düşünce tarihinin en köklü değerlerinden biri olan 'ilerleme' düşüncesini ve bu düşüncenin temelinde yatan empirist bilim geleneginin varsayımlarını sorgulayan bir çalışma..."

Gordon Childe

TARİHTE NELER OLDU

Çevirenler: Alâeddin Şenel-Mete Tunç

"Paleolitik vahşet devrinde Roma İmparatorluğu'nun çöküşüne kadar ilk insan topluluklarının ve eski uygarlıkların ekonomik, toplumsal ve kültürel tarihi..."

Ali S. Gitmez

YURTDIŞINA İŞÇİ GÖCÜ VE GERİ DÖNUŞLER

"Beklentiler... Gerçekleşenler..."

1982 YUNUS NADİ 2. ÖDÜLÜ

çıkıyor.

Bertolt Brecht

ME-TİNİN ÖZDEYİŞLER KİTABI

Çeviren: Ahmet Cemal

"Brecht, dayanmak istediği ahlak felsefesi ve toplumsal değerler sistemini Mohizm'den geniş ölçüde esinlenerek oluşturmuştur. Bu kitap Brecht'in yaşadığı dönemin 'Çin felsefesi'nin giysileri içindeki yorumu' diye de nitelendirilebilir."

Dido Sotiriyo

BENDEN SELAM SÖZLE ANADOLUYA

Çeviren: Attilâ Tokathî

ABDI İPEKÇİ ÖZEL ÖDÜLÜ

Arslan Başer Kafaoğlu

BANKERLER VE KASTELLİ OLAYI

GENİŞLETİLMİŞ 2. BASKI

"Gerçekte bu küçük kitap, yalnız 'Bankerler Olayı'ını anlatıyor. Türkiye ekonomisinin püf noktalarını, ilginç girdi-çıktılarını, alicengiz oyunlarını da sergiliyor."

İLHAN SELÇUK

Henri Pirenne

ORTAÇAĞ AVRUPASININ EKONOMİK ve SOSYAL TARİHİ

Çeviren: Uygur Kocabasoğlu

"Ortaçağ Avrupa'sının ekonomik ve toplumsal evrimini temel kaynaklara başvurarak inceleyen konusunun en yetkin çalışması..."

*
Alpaslan Işıklı

KURAMLAR BOYUNCA ÖZYÖNETİM ve Yugoslavia Deneyi

"Bir toplumsal model olarak 'demokrasi'nin geçirdiği evrim ve Yugoslavia Deneyi'nden çıkan sonuçların tartışılması..."

Murat Belge

TARİHTEN GÜNCELİLİR

"Kültür Üstüne * Sanat ve Edebiyat Yazılıları * Entelektüel Mekânlar * Çağdaş Mitler * Tarih ve Zaman * Müzik - Arabesk - Fotoroman * Gündelik Hayat, Magazin ve Söylemler"

Gabriel García Marquez

YAPRAK FIRTINASI

Çeviren: Yaşar Anday

"Yaprak Fırtınası yazdığım ilk kitabıdır. Sanırım, o zamandan beri, yazdıklarımın çoğu bu kitaptan kaynaklanıyor. En sınırlı teknik olanaklarla, en büyük güçlüklerle ve tam içimden doğduğu gibi yazılmış tek kitabı o. Öteki yazdıklarımın da bulunmayan doğal bir cekiciliği vardı."

Arslan Başer Kafaoğlu

SILAH, RÜŞVET VE SÖMÜRÜ

"Bu kitap, şirketlerin devletlerle ilişkilerinin 'komisyona'lar tarafından nasıl kurulduğuna ve 'rüşvet' mekanizmasının nasıl çalıştığını deşiniyor."

SPOR VE DAĞCILIK

Sönmez TARGAN

BÜGÜNÜ toplum yaşamında sporun da önemli bir yeri var. Gerek ulusal ve uluslararası yarışmalarda, gerekse dev boyutlara ulaşan olimpik oyunlarda salt uygulayıcıları ile değil, çok daha geniş izleyici yığınlarıyla insanların ilgisini günlerce, hatta haftalarca sporda yoğunlaşıyor. Bundan da öte, çoğu uluslararası spor karşılaşmalarında artık insanlar, takımlar, ülkeler değil, adeta sistemler yarışmaktadır. Bir başka anlatımla, ülkelerin gelişme ve kalkınma hızlarının değerlendirilmesinde ekonomik büyümeye, bilim ve teknolojik ilerleme gibi veriler nasıl ölçüt alınabiliyorsa, uluslararası spor yarışmalarında ve özellikle olimpik oyunlarda elde edilen kazanımların toplam sonuçlarıyla da insan, ülkeler, hatta sistemler hakkında bir fikir edinebilmektedir. Örneğin, bir şampiyonanın sonundaki madalyalar dağılımının ülkeler, giderek de bu ülkelerin üyesi bulun-

duğu sistemlere göre bir dökümünü yaptığından bu gerçek daha iyi kavınır.

İsterseniz, her dört yılda bir yapılan son üç olimpiyat oyunlarında dağıtılan madalyaların ülkelerde göre dökümünü yapalım. Son Moskova Olimpiyat Oyunlarında politik nedenler ileri sürürek, başta ABD ve Batılı birçok kapitalist ülkenin boykot etmesine karşın, sosyalist ülkeler en fazla madalyayı bir önceki Montreal Olimpiyat Oyunlarında elde etmişler. İnsanın, acaba kapitalist dünya Montreal'de sosyalist dünyaya yenik düşmesini hazırladığı için mi Moskova Olimpiyat Oyunlarını boykot ettiğini söylemek, diyezi geliyor. Gerçekten de, son 12 yıldır yapılan üç olimpiyatta toplam madalyaların, altında yüzde 76'sı, gümüşte yüzde 63 ve bronzda yüzde 81'i sosyalist ülkeler tarafından elde edilmiş. Bu gerçeki belirtmek için politik bir seçme içinde olmaya da gerek yok. Çünkü bu başarılarla ilişkin görüntüler TRT aracılığı ile Türkiye kamuoyuna da yansımıştır.

* Sönmez Targan,
Dağcılık Federasyonu
eski Asbaşkanı

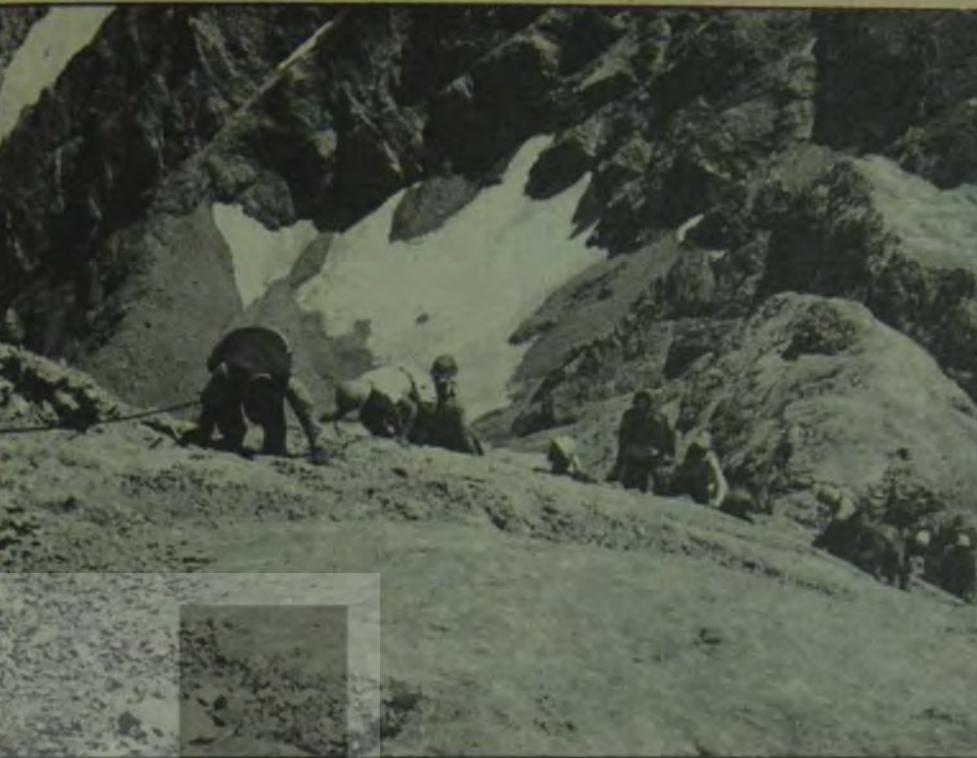
KİTLE SPORU

Artık sıradan bir uğraşı olmaktan çıkmış, uluslararası ilişkilerde en az diploması denli önemli bir kaldırıcı ve propaganda ögesi olmuş spor ülkeler nasıl yaklaştırdılar? Burada da iki ayrı yaklaşım biçimini vardır. Özellikle sosyalist ülkelerde spor alanına yapılan yatırımlar ve düzenlenen etkinlikler genel olarak emeğin verimliliğini yükseltmek amacıyla önemlili. Fizik ve moral bakımından gelişmiş bir toplum hazırlamada spora düşen ödev salt bir eğitim aracı olmakla sınırlı kalmış. Başka bir deyişle, bizde ve diğer kapitalist ülkelerde olduğu gibi spor bir ekmek ve kazanç kapısı olarak amaç değil, toplumun genel çıkarlarına hizmet eden bir araç olarak işlev görmüş. Dolayısıyla profesyonellinin bireyselliğine toplumsal çatıra kitleselliği egemen olunca, başarı grafiği de yükselmeye başlamış.

Söz buraya gelmişken bu konu üzerinde biraz duralım. Kitle spor, son birkaç yıldır bizde de sık sık sözü edilen bir kavram olarak spor evrenimize girmiş bulunmaktadır. Ama sadece bir kavram olarak. Çünkü, ayağına bir kes, üstüne bir eşofman geçirilip caddelerde yapılan gösterilerle, gerçek kitle sporu arasında uzaktan yakından bir benzeliğin bulunmadığını burada işaret etmek yerinde olacak. En dar anlamıyla kitle sporu, her yaşı ve cinsten en geniş kitleleri doğrudan spor etkinlikleri içine çekebilmek için gerekli spor araç, gerek ve donanımlarının en niteliklerini en kolay yoldan halkın hizmetine sunmakla olasıdır. Öte yandan her dalda sporun yapılabileceği altyapı kuruluşlarını hızla inşa edip özenci (amatör) sporlara açmak, bunlara ilişkin bilgi, eğitim ve teknik kadro gerekliliklerini evrenselleştirerek spor ölçülerini içinde karşılamakla kitlelere spor yapma alışkanlığı kazandırılabilir. Bugün toplam nüfusun binde birinin bile spor etkinliklerine katılmadığı bir Türkiye'de kitle sporundan söz etmek, bu alanda da kendimizi aldatmaktan öte hiçbir anlam taşımaz.

YAŞAM VE SPOR

Şimdi, kitle sporunun gerçek anlamında ve en yaygın biçimyle yapıldığı ülkelerde bir göz atalım. Belirtmek gerekirse bu alanda da başı sosyalist ülkeler çekmektedir. 1979 yılı için geçerli olan aşağıdaki rakamlara göre, Sovyetler Birliği'nde etken nüfusun yüzde 81.1'i, Demokratik Almanya'da yüzde 86'sı, İtalya'da yüzde 71'i ve Çekoslovakya'da yüzde 67'si doğrudan spor etkinlikleri içinde bulunmaktadır.

Aladağlar Demirkazık Dorugu'na tırmanan dağcılar

Erciyes'te dağcılar

Aynı yıl, en gelişmiş kapitalist ülke olan ABD'de bu rakam yüzde 49'a ancak ulaşmış ve bunların da tümünün doğrudan spor etkinlikleri içinde sürekli bulunduğu söylenemiyor.

ancak yüzde 50 ile sınırlı kalıyor.

İyi ama, bu eşitsizlik bir takım önlemlerle kapatılamaz mı?

Evet diyebilme çok zor. Çünkü kapitalist sistemindeki yatırımların tümü, kârlılığın en yüksek olduğu sektörlerde yoğunlaşıyor. Bu genel kural spor için de geçerli. Örneğin ücretli izlemenin, daha doğrusu para kazandırma şansının yüksek olduğu futbol ve boks gibi dallarda profesyonellik yaygınlaşıp gelişirken, diğer özenci dallarda bir gerilme başlıyor. Giderek profesyonellinin verdiği olanaklarla, Mafya ve benzeri karanlık örgütler sporda da kirli para kazanma kapıları aralananlı oluyor. ABD'de boksun, Latin Amerika ülkelerinde ise futbolun ön

plana çıkması ve zaman zaman başarılı olmasının temelinde böylesi bir eşitsiz gelişim yatkınlardır.

TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA DAĞCILIK

Türkiye'de de durum aynıdır. Bırakın kitlelerin etkin bir biçimde spor etkinlikleri içinde bulunmasını, spor severlerin önemli bir bölümünün ilgisinin salt izleyici olarak futbolda yoğunlaştığını görmekteyiz. Bir kamu kuruluşu olan TRT'nin spor programlarında bile bu gerçeği yakalamak olsaklı. Televizyonun geçen yıl spor programına ayırdığı toplam bir yıllık saatin yüzde 86'sı futbola gitmiştir. Ve bunlar içinde yılda toplam bir saat bile alınmamış spor dalları vardır. Buralardan biri de dağcılıktır. Dağcılığa televizyonda bir yılda ayrılan toplam saat 1981'de 45 saniye, 1982'de ise 9 dakikadir. Bu 9 dakikanın 7,6 dakikası da bir magazin programında yer almıştır.

Türkiye'de spor işleri ve sorunlarıyla ilgili en etkin bir kamu kuruluşu olan Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nün spora yaklaşımında da aynı çapkılığı görebiliriz. Kendi yapısı içinde örgütlenmiş federasyonlara ayırdığı ödeneklerde, televizyonun ayırdığı programlar gibi eşitsiz ve dengesizdir. Futbol Federasyonu, yaklaşık on federasyonun toplam ödeneğinden daha fazla bir ödenekle aslan payını alırken, 1983 yılında da dağcılık 6 milyon gibi bir ödenekle yine en alt sırada yerini almıştır. Bundan yıllarca önce BTGM'de katıldığım bir bütçe görüşmeleri toplantıda bu eşitsizliğe ve dengesizliğe degenmiştim. Bir yetkiliden aldığı yanıt çok ilginçti: "Sizin dalınız seyirciye hitap etmiyor, ayrıca yarışması olmadığı için olimpik spor da sayılmıyor. Size bu para da çok" diyerek, önerilerimizi geri çevirmiştir.

Yüzölçümünün ortalama yüzde 50'sinin dağlarla örtülü olduğu Türkiye'de salt bizler için değil, tüm dünya için önemli bir kaynak oluşturan böylesi bir olağanı neden dağcılık geliştirerek değerlendirmeyiz? Gelin bunun yanıtını dağcılık sporunu tantararak vermeye çalışalım. Belki, böylece aynı yazguya boyun eğmiş diğer özenci spor dallarının dertlerini de dile getirmiş oluruz.

Dağcılık, izleyicisiyle, uygulayıcısıyla ancak dağ ortamı içinde yapılabilen ve profesyonelliliği olmayan özenci tek spor dalıdır. Bu özgürlüğü ile diğer spor dallarının tümünden ayrılr. Öte yandan bu sporda insanın insanla yarışması söz konusu

olmadığı için, insanın doğuya hexasağlamış olurlar. Sağlamak zorundadır. Örneğin pusula kullanmak, harita okumak, alimetrik ölçümde bulunmak, meteoroloji, jeoloji, botanik, tip vs. konularında köklü değilse bile, kendilerine yetecek bilgiler kazanmanın her dağçı için dirimsel bir önemi vardır. Çünkü tırmanmanın başarısı ve esenliği açısından bu bilgilere sürekli gerekşim duyulur.

Dağ örtüsü zengin bir ülke olmasına karşın, Türkiye'de ılıgın görülmeye bu sporun diğer ülkelerdeki durumuna bir göz atalım. Bugün Japonya dağcılık kulüplerine toplam 4 milyon, Fransız Dağcılık Kulübüne 400 bin, Alman Dağcılık Kulüplerine ise yaklaşık yarım milyon dağının üye olduğu bilinmektedir. Kendi ülkelerinde önemli dağ yükselteleri bulunmamasına karşın dünyada dağlarındaki tırmanışlara yılda 10 binin üstünde Belçikalı dağının katıldığı söylemektedir. Bu sayılar sosyalist ülkeler için de oldukça yüksektir. Örneğin, 1972 yılında Sovyetler Birliği'ne hava koşullarının olağanüstü kötü gitmesine karşın, o yıl Sovyet dağcılar, değişik güçlüklerde ülkelerinin dağlarına 42 bin tırmanış gerçekleştirmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti, dünyanın tüm ülkelerine çağrılar çıkartarak, kendi ülkelerinde düzenledikleri Himalaya ekspedisiyonlarına müsteri aramaktadır. Himalayaların eteklerinde küçük ve yoksul bir ülke olan Nepal'in ulusal gelirinin yüzde 50'ye yakını dağ turizminden sağlanıyor. İtalyan Hükümetleri, Himalaya gibi yüksek dağlara tırmanma girişiminde bulunan dağcılarına Hava Kuvvetlerinden filolar vererek bu etkinliklere destek olduğu, öteden beri bilinen bir gerektir. Bu tabloyu sayısız örneklerle zenginleştirmek olası. Ancak bu spora dünyada gösterilen önemi biz son bir örnekle noktalayalım. Himalaya Dağlarının en yüksek doruğu olan Everest'e (8842 m.) 1953 yılında ilk ulaşan İngiliz asilli Yeni Zelandlı dağcı Edmund Hillary'yi, bu başarısından dolayı Kraliçe Elisabeth İngiliz Kraliyetinin en önemli nişanı olan "Sir" unvanı ile ödüllendirmiştir.

Dağcılık sporuna gösterilen bir diğer önem de bilimsel ve teknolojik araştırmalara sağladığı katkılarından ileri gelmektedir. Coğu bilim dallarının inceleme ve araştırma alanları içinde dağların da önemli bir yeri vardır. Tırmanma etkinliklerinin önemli bir bölümünde bilim adamlarından uzman ve gözlemler de katılır. Kendileri dağçı olmasalar bile, dağcılar yaptıkları dayanışmaya çalışmalarını sürdürürler. Bu na koşut olarak dağcılar da bilim ve teknikin çeşitli dallarıyla tanışıklık 48

sağlamış olurlar. Sağlamak zorundadır. Örneğin pusula kullanmak, harita okumak, alimetrik ölçümde bulunmak, meteoroloji, jeoloji, botanik, tip vs. konularında köklü değilse bile, kendilerine yetecek bilgiler kazanmanın her dağçı için dirimsel bir önemi vardır. Çünkü tırmanmanın başarısı ve esenliği açısından bu bilgilere sürekli gerekşim duyulur.

DAĞCILIK: BOYUTLU UGRAŞ

Kıracası her dağçı bilim adamı değildir ama, çağdaş insan olmanın gerektirdiği bu bilgileri, sırt çantasında taşıdığı tırmanma araç, gereç ve donanımlar gibi sürekli taşımak, geliştirmek ve kendisini yenilemek zorundadır.

Bizde çoğu kimse dağcılıkla hâlâ bir spor değil, hobi olarak bilmek istemektedir. Gerçekten de dağcılık bir spor ya da hobi olmanın ötesinde, çok daha geniş ilgi alanları bulunan çok boyutlu bir uğraştırır. Bir dağçı salt tırmanma yapmayı yetermez. Zorunlu olarak tırmanma yolu üzerinde bulunan yöre ve ülkelerin iklim koşullarını, bitki örtülerini, ulaşım yollarını, yerleşme birimlerini, konuğu olduğu halkların sosyal, kültürel ve ekonomik yapılarını tanır ve bilir. Tüm bu özelliklere dağçı, hobilerini doyuma uğratmaya çalışan sıradan bir insan

değil, çağdaş ve aydın insan tiplerini canlandırır.

Gerek ülkemizde ve gerekse dünyada yapılan bir araştırma, spor dalları içerisinde en sevilen ve aydın insan tiplerinin dağcılıkta yoğunlaşlığı sonucunu vermiştir. Bu saptamaya Türkiye'den bir örnek vererek yazımızı bitirelim. Uzun yıllar BTGM'nin önemli aşamalarında görev yapmış ve bugün Gençlik ve Spor Bakanlığı Müsteşarı Muavini Sayın Gültekin Çeki, 1930'larda milli eğitim örgütlenmemizden önemli alanlarında bulunmuş ve yaptığı özel araştırmalarıyla adını ülke dışında duyurmuş merhum Prof. Muaffak Uyanık, ODTÜ eski rektörlerinden Sayın Erdal İnönü, ünlü hukukçularımızdan Prof. Hıfzı Veldedeoğlu, yazar Şevket Süreyya Aydemir, ünümüzdeki sınırlarımız dışına taşımış ozan Fazıl Hüsnü Dağlarca, yurt dışında çeşitli ödüller almış fotoğraf sanatçısı Ersin Alok, yontu sanatçımız Kuzgun Acar, emekli generallerimizden Raşit Aydingin, bir zamanlar Kayak Federasyonu Başkanlığı da yapmış olan ve Kültür ve Turizm Bakanlığı Daire Müdürlerinden Ismet Ülker, eğitimiçi Muhammed Barut ve halen Dağcılık Federasyonu Başkanlığı görevini yürütmekte olan ve tip dünyasında da adını duyuran Dr. Bozkurt Ergör ve daha niceleri, adlarını Türk dağcılığına da geçirmiş anımsayabildiğimiz dağcılarımızdır.

Orkestrası yapan kişinin, çalışmaların teknik olanaklarını, ses renklerini, gürültükonusundaki farklılıklarını, birlikte tınladıkları zaman ortaya çıkacak olan ortalama toplu renkleri ve dengeleri iyi bilmesi, bunlara karşın yazma aşamasına geldiğinde orkestrayı tek bir çalgıya veya bir çalgıya yüklenmiş gibi ele alabilmesi gerekiyor.

Orkestrasının bir başka önemli öğesi de armoni. Tüm çalgılara aynı sesler çalıdılırsa ortaya ne bir çalgısal renk, ne de tınsal özellik çıkar. Aksine renkler birbirine karışır ve zamanla dinleyiciye tek bir çalgı çalıyormuş gibi gelir. Daha açık söylemek gerekirse, tek bir çalgının yapabileceği iş anımsızca birçok çalgıya yüklenmiş olur. Elbette orkestra müziklerinde herkesin aynı sesi çalığı (ünison) pasajlar vardır, ancak bunlar genel yapı içerisinde ufak birer renkler ve müziğin tümünü tamamlar. Bir anlamda bunlara dinleyici için kısa dinlenme noktaları da diyebiliriz; çünkü sürekli aynı biçimde gitmesi de dinleyiciyi yorar ve monoton olur. İşte bu yüzden farklı çalgılardan farklı renkler elde edebilmek için bu çalgılara yine farklı ses ve ritimler yazmak gereklidir. Ve bu farklılıklara rağmen genel bir uyum sağlayabilmek için de armoni tekniğinin kullanılması şarttır.

Orkestrası bir tekniktir ancak hiçbir zaman kesin formüller getire-

ORKESTRASYON

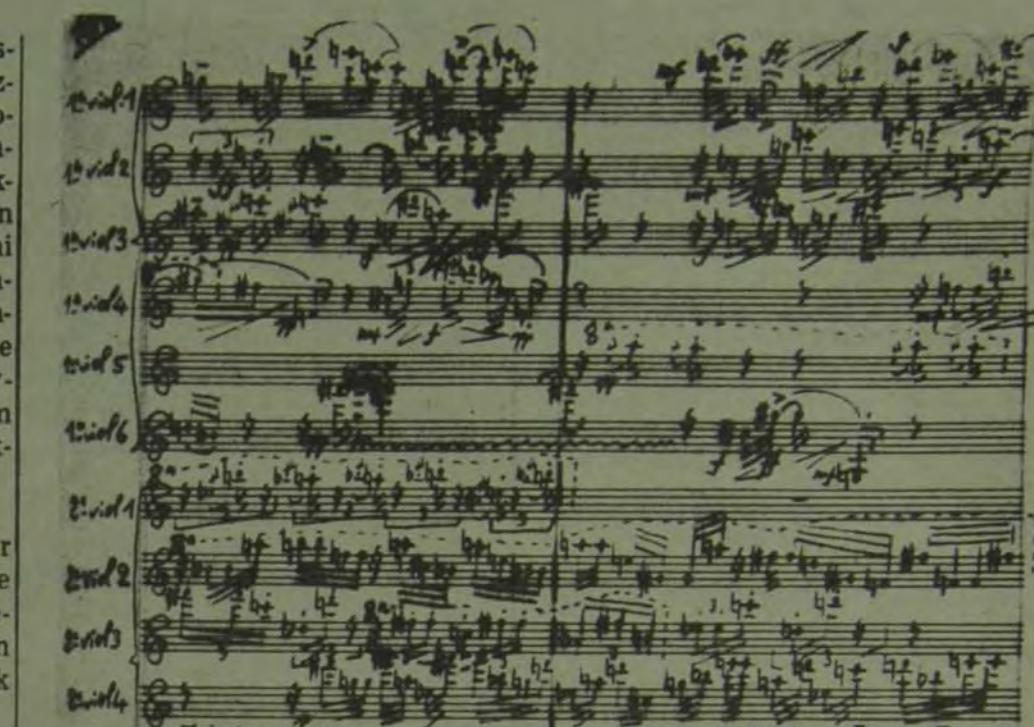

GERÇEK anlamda orkestrası (orquestra için müzik yazma) sanatı bestecilikten soyutlanamaz. Bir orkestra müziği dinlerken, bize yansyan (çalgısal renkler de dahil olmak üzere) bestecinin kafasında oluşan bütündür. Yani müziğin kendisiyle orkestrası arasında ayırmak imkânsız, çünkü her ikisi de bestelenirken birlikte oluşmuştur. Dolayısıyla müzik iyidi ama orkestrasını beğenmedim (ya da tersi) gibi yaklaşım sağlıdı.

Ayrıca, önceden verilmiş hazır bir müziği orkestraya yazmak diye bir şey söz konusu ki, bu düzenlemeciliğe girer. Düzenlemeciliğin en yaygın olduğu alanlar hafif müzik ve cazdır.

Orkestrası yapan kişinin, çalışmaların teknik olanaklarını, ses renklerini, gürültükonusundaki farklılıklarını, birlikte tınladıkları zaman ortaya çıkacak olan ortalama toplu renkleri ve dengeleri iyi bilmesi, bunlara karşın yazma aşamasına geldiğinde orkestrayı tek bir çalgıya veya bir çalgıya yüklenmiş gibi ele alabilmesi gerekiyor.

Orkestrasının bir başka önemli öğesi de armoni. Tüm çalgılara aynı sesler çalıdılırsa ortaya ne bir çalgısal renk, ne de tınsal özellik çıkar. Aksine renkler birbirine karışır ve zamanla dinleyiciye tek bir çalgı çalıyormuş gibi gelir. Daha açık söylemek gerekirse, tek bir çalgının yapabileceği iş anımsızca birçok çalgıya yüklenmiş olur. Elbette orkestra müziklerinde herkesin aynı sesi çalığı (ünison) pasajlar vardır, ancak bunlar genel yapı içerisinde ufak birer renkler ve müziğin tümünü tamamlar. Bir anlamda bunlara dinleyici için kısa dinlenme noktaları da diyebiliriz; çünkü sürekli aynı

mediğin 'bilim' olamamıştır. Müzik yazısındaki yetersizlikler yüzünden, kesin gürültükonusundaki farklılıkların, birlikte tınladıkları zaman ortaya çıkacak olan ortalama toplu renkleri ve dengeleri iyi bilmesi, bunlara karşın yazma aşamasına geldiğinde orkestrayı tek bir çalgıya veya bir çalgıya yüklenmiş gibi ele alabilmesi gerekiyor.

Orkestrasının bir başka önemli öğesi de armoni. Tüm çalgılara aynı sesler çalıdılırsa ortaya ne bir çalgısal renk, ne de tınsal özellik çıkar. Aksine renkler birbirine karışır ve zamanla dinleyiciye tek bir çalgı çalıyormuş gibi gelir. Daha açık söylemek gerekirse, tek bir çalgının yapabileceği iş anımsızca birçok çalgıya yüklenmiş olur. Elbette orkestra müziklerinde herkesin aynı sesi çalığı (ünison) pasajlar vardır, ancak bunlar genel yapı içerisinde ufak birer renkler ve müziğin tümünü tamamlar. Bir anlamda bunlara dinleyici için kısa dinlenme noktaları da diyebiliriz; çünkü sürekli aynı

biçimin gitmesi de dinleyiciyi yorar ve monoton olur. İşte bu yüzden farklı çalgılardan farklı renkler elde edebilmek için bu çalgılara yine farklı ses ve ritimler yazmak gereklidir. Ve bu farklılıklara rağmen genel bir uyum sağlayabilmek için de armoni tekniğinin kullanılması şarttır.

A'dan Z'ye müzik sözlüğü

Appassionato: (It.) Hırslı, öfkeli.
A quattro mani: (It.) Dört el için
A quattro voci: (It.) Dört ses için
Aria: (It.) Şarkı, ezgi.
Aria da concerto: (It.) Konser aria'sı. (Konser için yazılmış şarkı)
Ariettina: (It.) Kısa şarkı.
Arpeggio: (It.) Arpej. Bir akorun seslerinin hızlı bir biçimde ard arda çalınması.
Ars Antiqua: (Lat.) 12., 13. yy. Fransa'sından kalma eski bir şarkı biçimi.
Assai: (It.) Çok... Herhangi bir terimin yanına geldiğinde onun daha çok olacağının anlamına gelir. (Ör: Allegro assai - çok hızlı)
Atonalite: (Fr.) Tonal olmayan. Tonsuz. Hiçbir dizisel yapıya bağlı kalma-yan çağdaş bir teknik.
Attenzione, con: (It.) Dikkatle. Dikkatlice.
Ausdrucksvoil: (Alm.) Anlamlı biçimde. Anlamlandırarak.
Auszug: (Alm.) Dizenleme. İndirgeme. (Ör: Bir orkestra müziğini piyanoya indirgeme.)

DAYANISMA VAKILLARI

İLHAN SELÇUK : AĞLAMAK VE GÜLMEK (150 TL)
PABLO NERUDA : ŞİLLER / Türkçesi : Enver Gökcem (12. Basım, 250 TL.)
FİKRET OTYAM : HÜDOST (200 TL.)
AZİZ NESİN : SUCLANAN VE AKLANAN YAZILAR (350 TL.)
JÜLDE GÜLZİRA : İYİ AKŞAMALAR SAYIN SEYİRCİLER (200 TL.)
VEYSEL COLAK : ASKOLSUN (75 TL.)
ALİ CENGİZCAN : ÇOCUK ÖMRÜMÜZ (75 TL.)
MAHMUT T. ÖNGÖR : SİNEMADA KADIN VE CİNSELLİK (200 TL.)
SARGUT SÖLCÜN : TARİH BİLİNÇİ VE EDEBİYAT BİLİMİ (275 TL.)
ABDULLAH AŞÇI : DAYAK DAĞITIMI (125 TL.)
AHMET SAY : İPEK HALİYA TERİ BİLEN KEDİ (150 TL.)
CENGİZ BEKTAS : DUVARLARIN DIŞI DA SENİN (150 TL.)
ALİ İHBAN MİHÇİ : İNSAN KİSMİ KİSMİ YER DAMAR-DAMAR (150 TL.)
AHMET TELLİ : SU CÜRÜDÜ (Tükendi, ikinci basımı hazırlanıyor.)
ŞAHİN YENİSEHIRLİOĞLU : FELSEFE VE SANAT (225 TL.)
OSMAN NUMAN BARANUS : AĞRILAR TOPRAĞI (125 TL.)
GÜRSEN TOPSES : EĞİTİM FELSEFESİ TEMEL SORUNLARI (300 TL.)
SAADET TİMUR : BEŞ GÜNÜN ÖYKÜSÜ (150 TL.)
AHMET ADA : ACIYLA AKRAN (100 TL.)
HÜSEYİN ATABAŞ : BİTMEN (100 TL.)
GÜNEY DAL : BUZUL DÖNEMİNDEN HABERLER (150 TL.)
NUSRET KEMAL : ÖLÜM CEMBERİ (350 TL.)
DURAN YILMAZ : YÖRÜK HİKAYELERİ (150 TL.)
ZAFER ÖZCAN : ULUSLARARASI HABERLEŞME VE AZGELİŞMİŞ
ÜLKELER (180 TL.)
İNÇİ ARAL : KIRAN RESİMLERİ (180 TL.)
A. MÜMTAZ İDLİ : GERÇEKLIK VE ROMAN (200 TL.)
TİMCÜCİN ÖZYÜREKLİ : MERHABA YAŞAMAK (100 TL.)
TURGAY GÖNENC : YÜZÜN SENİN (150 TL.)

Genel Doğritim : ADAŞ, Mithatpaşa Cad. 28 - A, ANKARA. Tel.: 17 80 39
(1000 TL. ve kadar olan latahlerde posta pulu gönderilir.)
DAYANISMA YAYIN İÜRETİM KOOPERATİFİ PK. 266 KIZILAY - ANKARA. Tel.: 17 59 08

ŞİRLER, 1959-1982
Ataoğlu Behramoğlu
Adam Yay, 1983, 192 s.

"Dar Kapı" başlıklı yazımı yazarken, cumhuriyet döneni şürrimizin birkaç kez yaşadığı tıkanma ve yozlaşma sorusunu iрdeleyen, umutsuzluğa düşmemi engelleyen birkaç ozandan biriydi Ataoğlu.

Ataoğlu'yu ve şiirini düşünüğüm zaman, onun varlık ve eylemini, şiişel eylemini, kendimi hiç zorlamadan şu kavramlarla karşılayabiliyorum: Bütünsellik, tutarlılık, bağıdaşılık (tecanus) ve bağlantılı (cohesion). Çünkü kendi insansal maddesiyle dünyanın temel varlığı arasında, bir yandan varaklı, öte yandan marazi bir uyuşmazlık ve çelişki söz konusu değil. Kendi "ben" ile dış dünya ve nesnel gerçekler arasında, varoluşsal bir marazılık değil, doğru bilincin kurdugu etişimsel bir ilişki söz konusu. Dünya ile örtüşüyor Ataoğlu, onu özlüyor ve doğru bilinciyle yansıtıyor. Olumlu dünayayı! Doğal olarak, dünayayı "olumlamak" onu olduğu gibi kabul etmek hastalkalarını, bunalımlarını onaylamak andamına gelmez. Dünayı olumlamak, onu yaşamaya değer, uğraşmaya yaraşır bulmakta. Ataoğlu'nun şiişel eyleminin "sıcak gerçeklik'i, onun bu anlayışından kaynaklanmaktadır.

"Çünkü ömrü dedigimiz şey, hayatı sunulmuş aramagandır / Ve hayat, sunulmuş bir aramagandır insana."

Octavio Paz, "Şîir ve Tarih" başlıklı yazısının bir yerinde, "Rimbaud'un şîirleri Rimbaud'un kendisidir... şâirle sözü birdir", diyor. Bu saptama hem olumlu, hem de olumsuz anlamda doğru bir gözlemden kaynaklanıyor. Ancak, ozan ile aynı şey olan ypitin olumu anlamda örtüşmesi için, bu ypitin doğru bilinc ve doğru imgelem'in ürünü olması gerekmektedir. Düşünce ve duyguların gerçekler düzeyinde doğrulanın bilincin doğru bilinc, herhangi bir gerçekliğin güvensesi altında olan imgelem doğru imgelem olduğuna göre, ne demek istedigim kolayca anlaşılacaktır.

"Şîirler, 1959-1982"yi okuduğum zaman, yukarıda sözünü ettığım ve şiir sanatı bağlamında çok önemdedigim olumlu nitelikleri bol bol buldum. Başka neler buldum? Doğru ve gerçekçi bir yaşam felsefesi; sınırsız ve bilinci bir insan ve insanlık sevgisi; köklü bir barış duyu-

gusu ve özlemi? "Ben kimim?" sorusuna bir yanıt arayan varoluş titizliği; tarihsel birikim ve geleneğe bağlanma iradesi; bu iradenin durmadan aradığı sürekli ve kalıcı olan. Bunların dışında, tikel/tümel, bireysel/genel, öznel/nesnel, özgürlük/evrensel arasındaki etiştimsel ilişkisi kurabilen, aynışik olan'ın türdeş olan'a dönüştürebilen bir zihinsel güçle karşılaştım. Bunun sonucu olarak, bir başkasının yerine geçmeden bir başkası olabiliyor. Bu çok önemli, çünkü gerçek ozan, hem kendisi, hem de bir başkası olabilecek ozandır. Bir ozanın şiir yüzeyinde bütün kerteneler yükselsel, bütün deniz fenerleri yanıp sönerse, hiç kuşkusuz olmasın, söz konusu ozan bir etik yalvaç olmak zorundadır.

"Yaşadıklarından öğrendiğim şeyler var: Yaşadın mı büyük yaşayacaksın, ırmaklara, göge, bütün evrene karışcasına."

Ataoğlu'nun imge anlayışı, içgiremeye dayanan klasik imge anlayışından kaynaklanmamış, onun anlayışı daha çağdaş: Imgeyi, birbirine uzak iki nesnenin çarpışmasından çıkan şiişel kırılcımlar olarak algılamıyor, bu mekaniklikten uzak duruyor. Uyandırdığı duyunun gerisinde heyecanlar, düşünceler yaratın, sınırsız çağrımlara yol açan her türlü söz'ü imge olarak kullanıyor. Böylelesine bir anlayış içinde, imge, sözcüklerin karşılıklı etkileşimlerinin sınırlarını aşip bir dizeyi, dahası bütün bir şîri kapsayabilir, bütün bir şîr tek bir imge oluşturabilir. Bilişinde gibi, imge sadece duyalı ve betimsel planda kalmayıp düşunce ve heyecanları harekte getirdiği zaman; nesnel gerçeklerden hareketle düşunce, duyu ve heyecanlara ullaşlığı zaman en yüksek düzeyeine çiğip bulaşıcı bir simgeselliğ kazanır.

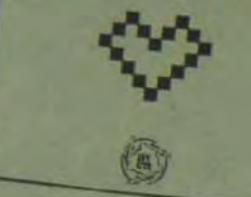
Bu tür eğilimleri olan ve "Şîir, herseyden önce içten gelme bir sözdür, bir durtür" diyen bir ozanın, yalnızlığı, dolaylılığı ve sözcüğü değil sözü, yaşayan söz'ü seçmesi gereklidir. Bu seçim ise gerçekçi bir dünya görüşü, açık-seçik ve birlilik bir başkası açısından gereklidir, biçimsel yetkinliği zorunlu kılın ve gerçekin türdeş yansımalarından kaynaklanır.

Bu tanımla, Ataoğlu'un şîrini de tanımlamış oluyorum. Ve hiç çekinmeden belirtmeliyim ki, ülkemizde, bu tânim kapsamına girebilecek ozan sanıldığı kadar fazla değildir. Özdemir İNCE

ATAOL BEHRAMOĞLU

ŞİRLER 1959-1982
Lotus'lu Ödüllü

SERGEY YESENİN LİRIKLER TÜRKÇESİ AZER YARAN

LİRIKLER
Sergey Yesenin, şîirler
Türkçesi: Azer Yaran
Ayça Yayınları, Mart '82

Azer Yaran, kendi şiirlerini, 1979'da "Mayıs" adlı kitabında toplamıştı. İkinci yapımı, bir çeviri olarak sundu: Lirikler. Lirikler, büyük Sovyet şairi Sergey Yesenin' (1895-1925). Sergey Yesenin'in şîri, dünya şîir tarihinin özgün ünleridir. Rusya steplerinin kırsal yaşamının ekinsel özelliklerini, bu kesimin destansı anlatımını, halkın ürettiği şarkılardan, deyişlerin, İlâhilerin söz dizimlerinin etkilerini taşıyan Yesenin şîrinden, ülkenin tüm yazın ve ekin tarihinin birikimini de görürüz. Yesenin, Rusya tarihinden ve Rus halkın destanından yararlanmayan şairin Rus dilinin şîrini yazmayaçağı savındadır. Bu bakımdan, Yesenin'in şîrini çevirmek çok zor bir iştir. Azer Yaran, büyük şair, anadilinden çevirmeyi başarmıştır.

Yesenin, 1925'te, Leninograd'da bir otel odasında: "Elveda Dostum Elveda" adlı bir şîir bırakarak intihar etti. Köyü ruhundan kaynaklanan, devrimci dönüşümülerin tutkusunu taşıyan, feudal çocukların özlemi çeken duyu karmaşasını yansitan, bu üç dünyaya böülülmüş düşünün izlerini gözlemediğimiz Yesenin şîrinin bir başka dile çevrilmesini zorluğ ortadır. Hem de, yazınızma ilk kez kitap boyutunda sunulan 'Lirikler', Azer Yaran'ın büyük ustahlığını taşıyor:

Eh! Karar verildi.
Yok dönüsü,
Anayurdun kırlarını
bıraktı.
Kavak yapraklarının
kanatlı cum bübü
Çınlamayacak
başcumda artık.
Azer Yaran'ın kanatı
Türkçesiyle, Yesenin şîri
başcumuzda artık.
Vecihi TİMÜROĞLU

Satranç

Üniversite ve liseler arası satranç birinciliği

ÖNEMLİ BİR ÜMİT KAYNAĞI

Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın düzenlediği üniversiteler ve liseler düzeyindeki satranç birinciliği büyük ilgi gördü. Yurdumuzda ilk defa böylesine büyük boyutlarda gerçekleştirilen satranç birinciliğiümüzdeki yıllar için önemli bir ümit kaynağı oldu. Organizasyon ve görüntü açısından olimpiyatlar anımsatan birinciliklerde liselerden 55, üniversitelerden ise 35 öğrenci yarıştı.

İlk 10 dereceyi alan öğrenciler söyle:

Üniversiteler: 1- Suat Soylu 7,5, 2- Mehmet Ertuğ 7, 3- Çetin Sel 6,5, 4- Cüneyt Mert 6, 5- Hasan Asilkefeli 6, 6- Ahmet Arapçıoğlu 6, 7- Cem Karaağaç 6, 8- Hakan Han 6, 9- Sedat Demirkilek 5,5, 10- Mutlu Demirkaya 5.

Liseler: 1- Suat Atalık 8,5, 2- Haldun Ünalı 7,5, 3- Kerim Tütüncü 7, 4- Alper Günay 6,5, 5- Kaan Aslan 6, 6- Tuncay Meriç 6, 7- Alper Kalınaga 6, 8- Ayhan Azizoğlu 6, 9- Ersan Türkönmez 6, 10- Tansel Turgut 6.

Aşağıda üniversitelerarası yarışma birincisi Suat Soylu'nun, Müfit Okbay'la yaptığı maçı yayınlıyorum.

BEYAZ : Suat SOYLU
SIYAH : Müfit OKBAY

1) e4, Af6; 2)e5, Ad5; 3)d4, d6; 4)Fc4, Ab6; 5)Fb3, dxe5; 6)Vf3, e6; 7)dxe5, Ac6; 8)Vg3, a5; 9)a4, Ad4; 10)Fg5, Vd7; 11)Ad2, Vc6; 12)Ae2, Axc2+; 13)Fxc2, Vxc2; 14)0-0, Ad5; 15)Af4, Vxd2; 16)Axd5, Vxd5; 17)Kad1, g6; 18)Vf3, Fe7; 19)Kxd5, exd5; 20)Fxe7, Şxe7; 21)Vf6+ TERK.

MAÇ

Beyaz: SOSONKO
Siyah: LARSEN
Tilburg 1982

1)d4, Af6; 2)c4, d6; 3)Ac3, e5; 4)Af3, Abd7; 5)e4, Fe7; 6)Fe2, 0-0; 7)0-0, c6; 8)Vc2, a6; 9)Kd1, Vc7; 10)Fe3, Ag4; 11)Fd2, d5; 12)cx d5, exd4; 13)dx c6, dxc3; 14)cx d7, Fxd7; 15)Fxc3, Fe6; 16)h3, Af6; 17)Fd3, h6; 18)Ad4, Fd7; 19)Ve2, Fd6; 20)Af3, Kfe8; 21)Kac1, Ff4?; 22)Kc2, Fa4?; 23)b3!, Axe4?; 24)Fe5!, 1 - 0

MAÇ

Beyaz: KİNDERMANN (Batı Alm.)
Siyah: FOISOR (Romanya)
Satranç Olimpiyatı
Luzern 1982

1)e4, c5; 2)Af3, e6; 3)d4, cxd4; 4)Axd4, Af6; 5)Ac3, d6; 6)Fe2, Fe7; 7)0-0, 0-0; 8)f4, a6; 9)Şh1, Vc7; 10)a4, Kd8; 11)Fe3, Ac6; 12)Fd3, Fd7; 13)Vf3, Ab4; 14)a5, Kdc8; 15)g4, Axd3; 16)exd3, Fe6; 17)g5, Ad7; 18)Vh3, Af8; 19)f5, exf5; 20)Axf5, Ke8; 21)Axe7, Sxg7; 22)Fd4, Şg8; 23)Vh6, Ae6; 24)Kxf7, Şxf7; 25)Kf1, 1 - 0.

ANALİZ
(oynaması sırasında siyah ta)

- 1) ... Ac5; 2)Ve4, Beyazlar filini koruyor.
- 2) ... Fxc3+; 3)Vxc3, Vxf2+!;
- 4) Sxf2, Axe4; 5)Şe3, Axc3. Piyon üstünlüğü olan siyahlar oyunu alır.

İki Hamlede Mat
(K. Howard, 1934)

- 1) Kb8
  - A.1)... Vxe7; 2)f8(A)+
  - B.1)... Vxd5; 2)e8(V)+
  - C.1)... Vxf7; 2)e8(V)+
  - D.1)... Şxe7; 2)f8(V)+
  - E.1)... Ad8; 2)xd8(V)+
  - F.1)... Ac8; 2)Kxb7+

Üç Hamlede Mat
(G. Dobbs, 1934)

- 1) Ve1, Şc7; 2)Vb4, Şc8;
- 3) Vb8+
- eğer 1)... başka 2)Va5 vb...

evinize ingilizce girsin

Öyküler, çizgi romanlar,
güncel konular, sözlük, gramer,
aşama testleri, spor,
mizah, bulmaca...

Bizim English, az bilenleri zorlamayacak,
çok bilenleri zenginleştirecek, dengeli,
özlü, bir kaynaktır.

Dinlenirken okuyun, okurken dinlenin.
İngilizcenizi ilerletin...

BİZİM ENGLISH'e abone olun TÜSTAV

BİZİM ENGLISH

İngilizce/Türkçe
aylık dergi

“İngilizce kolaydır”

ABONE KOŞULLARI

Yurtçi.....	1 yıllık
Normal posta.....	2440 TL.
Taahhütlü.....	2950 TL.
6 aylık	
Normal posta.....	1250 TL.
Taahütlü.....	1450 TL.
Yurtdışı.....	1 yıllık
Posta ücreti dahil.....	19 US

Havalelerinizi İş Bankası Türbe Şubesi
2938 numaralı hesaba yatırınız.